

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

OSMANLI DEVRİNDE BULGAR İSYANLARI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Hazırlayan
İSMAİL SELİMOĞLU

Danışman
Prof. Dr. REFET YINANÇ

ANKARA
1987

İ Ç İ N D E K İ L E R

SAYFA

ÖNSÖZ

GİRİŞ

I-V

BİRİNCİ BÖLÜM : BULGAR İSYANLARINI HAZIRLAYAN
SEBEPLER

A- MİLLİYET FİKİRLERİNİN OLUŞMASI	1-6
B- İMPARATORLUK İÇİNDE BULGARLARIN EKONOMİK
VE KÜLTÜREL YÖNDEN YÜKSELMELERİ	7-13
C- DİĞER DEVLETLERİN ETKİLERİ	14-16
D- RUSYA'NIN BALKANLAR ÜZERİNDEKİ EMELLERİ
VE BULGARLARI KIŞKIRTMALARI	17-19

İKİNCİ BÖLÜM : 19. ASRIN İLK YARISINDA BULGAR
İSYANLARI

A- MAMARÇEF'İN İSYAN TEŞEBBÜSÜ	20
B- 1841 NİŞ İSYANI	21-25
C- 1849-1850 VİDİN İSYANI	25
1- İsyân Öncesindeki Durum	25-28
2- 1849 İsyân Teşebbüsü	28-29
3- 1850 Vidin İsyanı	29-35

**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM : 19. ASRIN İKİNCİ YARISINDA
BULGAR İSYANLARI**

A- RUSYA VE PANSLAVİZM POLİTİKASI	36-42
B- BULGAR EKZARHLIGININ KURULMASI	42-51
C- ÇETE HAREKATI (1862-1868)	52-64
D- 1876 İSYANI	64
1- İsyân Hazırlığı	64-71
2- 1875 İsyân Teşebbüsü	71-77
3- 1876 İsyânı	77-95
SONUÇ	96-99
BİBLİYOGRAFYA	100-103

Ö N S Ö Z

Balkanların Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmasını daha doğrusu zorla koparılmasını ve bunu gerçekleştirmek için ne gibi oyunlara başvurulduğunu ortaya çıkarmak için "Osmanlı Devrinde Bulgar İsyanları" adı altında Yüksek Lisans tezi hazırlamaya çalıştım.

Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıf düştüğü dönemde içten çökertmek için yapılan faaliyetleri incelemek, Bulgaristan'ın İmparatorluktan koparılması için girişilen isyan hareketleri temel konumuz olmuştur.

Bu konuda, yaptığımız araştırmalar neticesinde Türkçe yazılmış belli başlı esere rastlamak mümkün olmadı. Yabancı dilde ve özellikle Bulgarca yazılmış eserlerin sayısı epey kabarık bir yekün tutmaktadır. 1856-1876 yılları Bulgarların İmparatorluktan ayrılmasını hazırlayan bir devredir. Bu dönem Türk araştırmacıları tarafından yeterince incelenip, araştırılmadığını gördük. Oysa bizim açımızdan bir felâket olan 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinin temelini oluşturan meseleler bu dönemde ortaya çıkmıştır. Kısacası tarihimizin karanlık kalan bu devresini aydınlanmasına küçük de olsa bir ışık tutabilmek beni mutlu edecektir. Tez konusunun belirlenme-

G İ R İ Ş

Türklerin Rumeli topraklarına ayak basmaları, buralarda hâkimiyet kurmaları kendileri açısından olduğu kadar Balkan milletleri, özellikle Bulgarlar açısından da olumlu sonuçlar vermiş önemli olaylardandır. XIV. ve XV. yüzyıllarda Balkan devletlerinin ve bu arada Bizans'ın içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasi buhranlar gözden geçirildiğinde bu durum daha da iyi anlaşılır.

XIV. yüzyılın ortalarında Türkler Doğu ve Batı Trakya'yı fethetmeye başladıkları sırada, Bizans'da Jean Cantacuzéne, Anne de Savoie'nin ve oğlu V.Jean Paleologue'un taraftarlarına karşı Orhan Bey'in yardımlarına sığınmakta idi. J. Cantacuzéne'in tahttan çekilmesinden sonra V.Jean ile Mathieu Cantacuzéne arasındaki taht mücadeleleri devam etmekte idi. Sonunda Avrupa nezdinde girişilen yardım teşebbüsleri sonuçsuz kalmıştı. Diğer taraftan Hristiyanlık âleminde doğu ve batı kiliseleri arasında tam bir nefret (münâferet) hüküm sürmekte idi. Nitekim Petrarque (1304-1380), V.Papa Urbain (1362-1380)'e gönderdiği mektupta şöyle diyordu : "Osmanlılar sadece düşmandırlar, rafizi Rumlar ise düşmanlardan daha beterdirler. Osmanlılar bize karşı o kadar kin beslemezler, çünkü bizden o kadar korkmazlar, halbuki Rumlar bütün ruhlariyle hem bizden korkar, hem nefret ederler."¹

1- H.A. Gibbons, (Tercüme, Ragıp Hultûsi) Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu. İstanbul 1928 s.112.

Öte yandan Doğu Trakya'da meydana gelen doğal afetler, bulaşıcı hastalıkların çıkmasına ve birçok insanın ölümüne sebep olmuş, toplanan ağır vergiler halkı sefâlet içine düşürmüştü. Özellikle Gelibolu yarımadasında ve bu yarımada-
nın kuzey bölgesinde birçok yerler ıssız ve harap hale gel-
mişti. Buralarda oturan daha kuzeye, harap olmayan şehir-
lere doğru çekiliyorlardı. Türkler, bu ıssız ve harap yer-
leri Anadolu'dan getirdikleri göçmenlerle mâmur ve meskûn
hale getirdiler.²

Rumeli'de Türk yayılışı ilerlediği sıralarda Balkan devletleri birbirleriyle olduğu gibi, kendi içlerinde de devamlı mücadele halinde idiler. Sırpların ve Bulgarla-
rın Macarlara karşı olan nefreti, Sırp-
lar arasındaki anarşi, Bizans'taki taht kavgaları Balkanları siyasî, eko-
nomik ve sosyal bir bunalım içine sokmuştu. Bu durum, an-
cak Âdil Türk idaresinin Balkanlar'da hâkim olmasıyla son bulacaktı.

Türklerin Rumeli'de göz kamaştırıcı bir hızla yayılı-
şını kılıç ve kuvvet zoru ile izah etmek, tarihî gerçek-
lere tamamen aykırıdır. Bu durum Osmanlıların fetih siya-
seti ile ilgilidir. Osmanlılar Rumeli'de fetihler yapar-
ken yerli halkı kendilerine meylettirecek şekilde muamele
etmişlerdir. Onlar, bu yerlerin halkını incitmedikleri gi-
bi, ihsanda da bulundular. Anadolu'da olduğu gibi Rumeli'-
deki Hristiyanlara din ve vicdan hürriyeti tanımışlardır.

2- Münir Aktepe, "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler tarafından İskânına Dâir", Türkiyat Mecmuası, c.X . (1953), s.299-300.

Hristiyanların varlıklarına ve idare tarzlarına dokunmadılar. Ağır vergiler altında ezilmiş olan yeni tebaanın vergi yükünü hafifleterek, mevcut kanunların hilâfına hiç bir keyfî muameleye müsaade etmediler. Devlet, kendi himâyesine girmiş halkın, özellikle köylülerin her türlü hak ve hukukunu garanti altına almıştı. Eski Hristiyan sipahileri bile Osmanlı askerî kadroları içinde muhafaza edildiler.³ Bulgarlar arasındaki Voynuk teşkilâtı olduğu gibi korundu ve Osmanlı askerî teşkilâtı içinde yer aldı.

Osmanlıların Ortodoks kilisesine karşı gösterdikleri hoşgörü ve tatbik ettikleri âdil vergi sistemi, Türk idaresinin geniş halk kitleleri ve köylü sınıfı tarafından benimsenmesinde başlıca rolü oynamıştır. Türk fetihleri ilerlediği sırada, Balkanlar'da derebeylik sistemi yerleşmeye başlamıştı. Köylü, feodal rejimin ağır vergi yükü altında eziliyor, senyörlerin keyfî muamelelerine maruz kalıyordu. Osmanlılara gelince, senyörlerin ellerindeki toprakları mîrî arazi altında tamamiyle devletin kontrolü altına sokarak, derebeyliğe son verdiler. An-garya hizmetleri yerine daha hafif düzenli vergiler getirdiler.⁴ Türklerin ele geçirdikleri yerlerin halkına karşı adaletli, şefkatli ve taassuptan tamamen uzak bir siyaset takip etmeleri, özellikle koyu Ortodoks olan Balkan halkı üzerindeki Katolik baskısını önlemeleri, Türk

3- Halil İnalcık, "Rumeli", İslâm Ansiklopedisi, c.IX, s.760.

4- Halil İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu," Belleten, XXIII (1959) s. 575-581.

idaresinin bir kurtarıcı olarak karşılanmasına sebep olmuştur. Ortodoks mezhebi Balkanlar ve dolayısıyla Bulgaristan'daki varlığını Türklere borçludur.⁵

Türk fetihleri Bulgaristan hudutlarına dayandığı sırada, Bulgar çarı Ivan Aleksandır ölmüştü (1365). Aleksandır'ın ölümüyle Bulgaristan toprakları vârisleri arasında dörde bölünmüş, ülke feodal bir yönetim altına girmişti.

Aleksandır'ın oğulları ve diğer feodal beyleri arasındaki mücadelelerin doğurduğu anarşi yanında feodal idarenin getirdiği sosyal ve ekonomik baskılar, Bulgar halk kitlelerini iyiden iyiye ezmekte, her geçen gün biraz daha sefâlete itmekte idi. Bulgaristan'da siyasî birlik tamamen yok olmuştu. Bulgar prensleri Osmanlı Sultanının teveccüh ve himâyesini kazanmak için birbirleriyle yarış halinde idiler.⁶ Diğer taraftan Katolik Macarların Bulgarları zorla Katolik yapmak için giriştikleri akıl almaz zulümler halkı canından bezdirmisti. Bu durum karşısında Bulgarlar Türk fethini gönülden arzu ediyorlardı. Bulgar halkının Türk fâtihterine karşı mücâdelede pasif davranmaları bundan kaynaklanıyordu.

İşte böylesine bunalımlı bir durumdan, âdil Türk yönetimi sayesinde kurtulan Bulgarlar, yüzyıllarca devam edecek olan refah ve huzur dolu bir hayata kavuşmuşlardır.

5- Gibbons, a.g.e. s.63.

6- M.Tayyib Gökbilgin, "İki Bulgar Tarihçisinin İddiaları ile ilgili Mülâhazalar" Tarih Dergisi Sayı 19, (1964) s.22.

Türkler ebedî vatan olarak yerleştikleri Bulgaristan toprakları üzerinde sistemli bir şekilde imar ve iskân faaliyetlerine giriştiler. Anadolu'dan buralara pek çok insan nakliyle, harap yerleri imara, boş sahalari iskâna ve muhtelif yerlerde yeni yeni köyler kurmaya başladılar. Birçok şehir, kasaba ve köylerde Türk damgasını taşıyan çok sayıda san'at ve kültür eserleri meydana getirildi. Son araştırmalara göre Bulgaristan'da tespiti yapılabilen sırf vakıf eserlerinin sayısı 3339'dur.⁷ Bütün bunlar, Türk hâkimiyetinin Bulgaristan'da teşekkül etmesiyle medeniyete ne büyük hizmetler yapıldığını ortaya koymaktadır.

7- Ekrem Hakkı Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, IV, İstanbul 1982, s. 11-191

BİRİNCİ BÖLÜM

BULGAR İSYANLARINI HAZIRLAYAN SEBEPLER

A- MİLLİYET FİKİRLERİNİN OLUŞMASI

Bulgarların milli benliklerini kazandıracak ilk kıvılcım XVIII asrın ikinci yarısında Paisiy Hilendarski tarafından yakıldı.⁸ Paisiy "1722'de Sofya'ya yakın bir köy olan İzvor'da doğdu."⁹ 23 yaşında iken 1745'te Aymaroz'a gitmiş ve buradaki Hilandar manastırına girmisti. Manastırda bulunan Rum, Sırp, Rus, Romen keşişlerince hor görülmüş ve alaya alınmıştı. Bu hakaretler Paisiy'i geçmişini araştırmaya sevketti. Boş vakitlerinde "manastır kütüphanesindeki kitapları karıştırıyor, onlardan kendi milletin geçmişini öğrenmeye çalışıyordu."¹⁰ Bazı manastır işleri için 1761'de Avusturya'nın Karlofça kasabasına geldi. O zaman için Sırp'ların kültür merkezi olan Karlofça'da¹¹ "Rusça bazı kitaplar elde etti. Yahut daha doğrusu kendisine Rus misyonierleri tarafından yeni bazı fikirler aşılandı."¹²

8- Bilâl Nedim Şimsir, Rumeli'den Türk Göçleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1970 s. XXXII

9- Süleyman Kocabaş, Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlarda Panislaviizm, Vatan Yayınları, Ağustos 1986 İstanbul s.98

10- Osman Nuri Peremeci, Tuna Boyu Tarihi, İstanbul 1942, s.173

11- İstoriya na Bulgariya, C.I. Dirjavno İzdatelstvo Nauka i izkustvo, 1961, Sofya s.315.

12- O.N. Peremeci, a.g.e. s.173, Süleyman Kocabaş, a.g.e., s.98.

"Ruslar, Bulgarlara daha o zamanlar el atmışlar, Osmanlı yönetimine karşı bir silâh olarak kullanmak için Bulgarcılığı tahrike başlamışlardı." ¹³

Paisiy Aynaroz'a döndükten kısa bir süre sonra 1962'de Hilandar manastırını bırakıp Zoğraf manastırına gitti. ¹⁴ Burada öğrendiklerini derleyip toplama imkânını bularak çalışmalarını bitirdi. Neticede Bulgarların milli benliklerini kazanmasında büyük etkisi olan "Bulgar Milletinin, Çarlarının, Azizlerinin Tarihi" ¹⁵ isimli kitabını yazdı. Bu eser bugünkü Bulgar tarihçilerinin de kabul ettiği gibi ilmî bir değeri yoktur, ancak önsözü son derece önemlidir. Paisiy kitabının önsözünde Bulgarlara şöyle seslenmektedir: "Bulgar, kendi soyunu ve dilini öğren. Vatanını sev. Milletinin geçmişlerini öğrenmeye çalış. Bir zamanlar senin de çarların, patriklerin ve azizlerin vardı. Diğer milletler, kendi tarihlerini biliyor ve öğreniyorlar. Onlar, kendi tarihlerini pek sevdikleri kendi ana dilleri ile yazıp okuyorlar. Yunanlılar, Sirplar bizi hakir görüp bizimle eğleniyorlar; bizi hükümdarsız, patrik-

13- S. Kocabaş, a.g.e. s.98

14- O.N.Peremeci, a.g.e. s.173

15- S. Kocabaş, a.g.e. s.98, Bu kitabın ismini "Slav Bulgarlarının Tarihi" olarak (B.N.Şimşir, a.g.e. s.XXXII) da görüyoruz. Bulgarların yazdığı genel tarih kitaplarında da bu böyledir. ÖRNEK: Kratka Bilgarska Ensiklopediya BAN Sofya 1967 T.4 (c.4) s.51-52, İstoriya na Bilgariya, a.g.e. s.315. "İstoriya Slavyanobilgaska., Ancak Nikolay Todorov, Bulgaristan Tarihi. (Çev: V.Atyaman), s.38 de bu iki ismi de kullanmıştır.

siz, azizsiz, tarihsiz sayıyorlar. İşte ben bunun için bir tarih yazmağa uğrastım. Tâki her bir Bulgar, bizim milletimizin de şanlı, hatta hepsinden daha şanlı geçmişi olduğunu öğrensın. Bizim hükümdarlarımız, vaktile Bizans hükümdarlarından vergi almışlar; bizim patriklerimiz ise başka milletlere yazı ve kitap vermişler.

"Ben, öyle şaşkın Bulgarlar tanırım ki kendi soylarını bilmezler ve tanımazlar. Ancak Rumca okuyup yazarlar ve kendilerine Bulgar denmesinden utanırlar. Acaba niçin? Ey akılsız, sana Bulgar denmesinden niçin utanıyorsun? Niçin Bulgar gibi düşünüp Bulgar gibi yaşamıyorsun? Diyorsun ki Rumlar daha okumuş, daha nâzik, Bulgarlar ise kaba ve cahil; güzel söz söyleyemiyorlar. Bunun için Rum olmak daha iyi. Pekâla; fakat iyi bil ki Rumlardan daha nazik, daha malûmatlı milletler de vardır. Rumlar, milliyetlerini, dillerini bırakıyorlar mı? Allah fakirleri, mazlûm çobanları, sabancı Bulgarları daha çok sever. İşte ben, böyle Bulgarlığı, Bulgar dilini hakir gören, yabancı dillere, yabancı âdetlere meyleden Bulgarları gördüm de bu kitabı yazdım ve herkesi bu kitabı okumağa, Bulgar milletinin mazisini öğrenmeğe davet ediyorum" diyor.¹⁶

İşte bu sözler, Bulgarlara millî benlik kıvılcımını vermişti. Bulgarların uyanmasını Paisiy bu kitabı ile başlatmıştır. Bunu yazmakla kalmayan Bulgar keşişi henüz Bulgar matbaası olmadığından, kitabıyla birlikte köy ve kasabaları dolaşmış, kitabını buralarda okumuş, yazı bilenlerin kopya etmesini sağlamıştır.

16- O.N. Peremeci, a.g.e. s.174-175. Ayrıca, B.N. Şimsir, a.g.e., s.XXXII-XXXIII. Kocabaş, a.g.e. s.98-99.

"Ölmüş bir milleti diriltten, onlara benlik veren, milli duyguyu aşılayan bu gezginci keşiş olmuştur."¹⁷ Bu uyanışa Bulgar yazarları "yeniden doğuş" (Vızrajdaniye) derler.¹⁸ Yukarıda da görüldüğü gibi Bulgar milliyetçiliği ilk baştan "Rum kilisesinin Bulgarlar üzerinde etkinliklerini artırma ve onları Rumlaştırma çabalarına tepki olarak doğmuştur.

Bulgarların Rumlardan görmüş oldukları bu hakaret ve zalimce davranışlara Osmanlı Devleti'nden hiçbir zaman görmemişlerdir.

Rumlaştırılmaya çalışılan Bulgarlar tepkilerini göstermekte gecikmemişlerdir. Başlangıçta Rum papazlarına karşı duyulan bu kin ve nefret, yavaş yavaş Rusya'nın kışkırtmalarıyla Türklere yöneltilmıştır.

Ruslar daha o zamanlar Bulgarlara el atmışlar, onları kendi sempaticanları durumuna getirmek için çalışmaya başlamışlardır. 1774 Kaynarca Antlaşmasıyla Ortodoksların hâmilliğini yüklenmişlerdir. Rusya, dinî bağların verdiği yakınlığı kullanarak Bulgarlar üzerinde daha etkili olabilme savaşı vermiştir.

17- O.N. Peremeci, a.g.e., s.175

18- B.N. Şimşir, a.g.e., C.II. s.XXXIII.

Kitabı okuyup kopya edenlerden biri de asıl adı Stayko Vladislavov ve Ruhani adı Sofroniy Vračanski olan bir Bulgar papazı ve öğretmeni idi. Doğu Kocabalkan'ın ıssız Kazan (Kotel) kasabasında doğan Sofroniy (1739-1813), 1862 yılında aynı kasabadaki kiliseye papaz ve dinî okula öğretmen olmuş ve 1765 yılında Paisiy'in kitabını kopya etmişti.¹⁹ Bu tarihten sonra Rumca'nın yanısıra Bulgarca dersler vermeye başlamıştı. Talebelerine Bulgarcılık fikrini aşıladı. Bir çok talebe yetistirmeye muvaffak oldu. Nitekim ilk Bulgar isyanları bu ıssız Kazan kasabasından çıkmıştır. Uzun zaman buralarda öğretmenlik ve papazlık yaptıktan sonra Tırnova metropolidinin desteği ile Sofroni adı ile İvraca (Vratsa) oymağı metropolitliğine tayin olunmuş, buralarda da Bulgarları uyandırmaya ve Bulgarlık fikrini aşılamaaya devam etmiştir. Daha sonra Vidin'e metropolit seçilmiş, ancak Pazvanoğlu'ndan korktuğu için buralarda faaliyet gösterememiş ve karşı tarafa Eflâk'a kaçmak zorunda kalmıştır. Burada Bükreş'e yerleşmiştir.²⁰

Bükreş'e kaçmak zorunda kalan Sofroniy burada da boş durmamış, bu sefer kitap yazmaya koyulmuştur. 1806 yılında "Nedelnik" (Pazar Günlüğü) eserini yazmıştır. Bu aynı zamanda ilk basılı Bulgar eseridir.²¹

19- B.N. Şimşir, a.g.e. C.II. s.XXXIII

20- O.N. Peremeci. a.g.e. s.176.

21- Bilgarska Akademiya na Naukite, İstoriya na Bilgariya C.I. s.318.

Sofroniy'nin bu eseri halk üzerinde büyük etki yapmıştır. Burada "Rum ruhbanlarının aç gözlülüklerini, Pazvant-oğlu zamanında Bulgaristan'ın marûz kaldığı felâketleri canlandırmakta idi." "Paisiy Bulgarlara şanlı mazilerini anlatmışsa Sofroniy'de onlara hâli hazırdaki sefaletlerini tavsir etmişti. Sofroniy'nin Bulgar uyanışındaki rolü bu eserle kalmamış,²² başka Bulgarca kitaplar yazarak Bulgarlar arasında dağıttırmış,²³ tüm vaktini vaizleri ve yazılarıyla Bulgar gençliğinin aydınlanmasına harcamış ve arkasında kendi yolundan yürüyecek bir çok Bulgar genci bırakmıştır.²⁴ Sofroniy, Bükreş'te Rus parasıyla yaşadı. Rus hariciye memurları ve Rus Genelkurmayı ile münasebetlerde bulundu. "Bulgaristan'ın Türk idaresinden kurtulması için 1911 senesinde Rus imparatoruna başvurdu."²⁵

Sofroniy'i takip eden başka bir Bulgar milliyetçisi de Petir Beron (1800-1871) olmuştur. Kazan'da doğmuş, ilk öğrenimini Bükreş'te tamamlamış ve Münih'te tıp öğrenimi görmüştür. Beron 1824'de ilk Bulgar Alfabesini Avusturya'nın Braşov şehrinde bastırmış ve Bulgarların yaşadığı yerlere dağıtmıştır.²⁶

22- Halil İncalcık, Tanzimat ve Bulgar Meselesi, T.T.K. Basımevi Ankara, 1943, s.21.

22- O.N. Peremeci., a.g.e. s.178.

23- H.İncalcık., a.g.e. s.21.

24- O.N.Peremeci. a.g.e. s.178.

25- O.N.Peremeci. a.g.e. s.178. ayrıca Kocabaş,a.g.e. s.100.

26- B.N.Şimsir., a.g.e. C.II.XXXIV. Kratka Bilgarska Ensiklopediya. c.I. Sofya 1963. s.226-227. Ayrıca bkz. Petir Beron, Sofya 1925.

Osmanlı İmparatorlu'nda yaşayan Bulgar halkının tanınmasını ve Rus kamuoyunun dikkatini çekmesini sağlayan Jorj Venelin (1804-1841) adındaki bir Rus filologudur. Rusların 1928'de Bulgaristan'a girdikleri sırada "Eski ve Yeni Bulgarlar ve Rusya ile Siyasî ve Dinî Münasebetleri" adlı kitabını yayınlamış, aynı zamanda Bulgarların Rusya'ya ilgi duymalarını sağlamıştır.²⁷

"Bu ilk Bulgar uyanış ve kıpırdanış, sınırlı olmuş ve bir hareket haline gelmemiştir. Bulgar milliyetçiliğinin geniş bir hareket halini alması Batıdan ve Kuzeyden gelen Slavlık ve Panslavizm akımları sayesinde olmuştur. Bu tarihlerden sonra Bulgar milliyetçiliği Panislavizmin çekim gücüne kapılmış ve onun dümen suyunda gitmiştir."²⁸

B- İMPARATORLUK İÇİNDE BULGARLARIN EKONOMİK VE KÜLTÜREL YÖNDEN YÜKSELMELERİ

XVIII yy.sonlarında ve XIX yy. başlarında Bulgarların ekonomik ve kültürel yönden kalkındıklarını ve geliştiklerini görüyoruz. Genç Bulgar delikanlıları köylerini terk ederek şehirlere inmeye başlamışlardı ve burada çeşitli sanat erbabının yanına çırak olarak giriyorlardı. Zamanla bu gençler ustaların yerini almışlar, ticaret ve sanatta ilerlemeye başlamışlardır.²⁹ Bu dönemde "Türk

27- Enver Ziya Koral, Osmanlı Tarihi, C.7. T.T.K. Basımevi 2.baskı, Ankara 1977, s.87.

28- B.N.Şimsir, a.g.e. C.II. XXXIV.

29- İstoriya na Bilgariya s.307.

gençlerden bir parça okuma yazma öğrenenler ise ya memuriyet arkasında koşuyorlar, yahut heva ve hevesleri peşinde, zevk ve safa alemlerinde geziyorlar, san'ata ve ticarete hor bakıyorlardı. Eski Türklerin ince sanatları da günden güne sönüyordu."³⁰ Kısa bir zaman sonra ticaret ve san'at elimizden çıkmış Bulgarlar'ın eline geçmiştir. Bulgarlar bu arada Bükreş ve Odesa'da ticaret kolonileri kurmuşlardı.³¹ Ayrıca Türkiye'nin önemli ticaret merkezleri olan İstanbul, Edirne ve İzmir'de önemli ve kuvvetli ticaret kolonileri oluşturdular.³²

İstanbul'da 30-40 bin kişilik büyük bir Bulgar tüccar, iş adamı ve el sanatkârı yaşıyordu. Terzilik, bahçıvanlık, v.s. gibi esnafliklar bunların elinde idi. Bulgar tüccarlarından bazıları büyük ihalelere bile giriyorlardı. Osmanlı Sarayı ve ordusunun kumaş ihalesini bir Bulgar tüccarı kazanmıştı.³³

Rum ve Bulgarlar arasında eskiye dayanan bir çekememezlik ve düşmanlık vardı. San'at ve ticarete biraz başarı gösteren Bulgarlar, her bakımdan Rumlara kafa tutmaya başladılar. Türk ileri gelenleri ve devlet adamları da Bulgar tüccarlarını koruyorlardı. Bu koruma ve sahip çıkma da o zaman, Rumlar arasında Osmanlı hükümetine, Türk vatanına karşı görülen düşmanlığın, Bulgarlarda ise Türklere ve hükümete karşı olan samimiyetin ve sadakatın tesiri olsa gerektir.³⁴ Osmanlı Türkleri Bulgaristan'ı fethettikleri

30- O.N.Peremeci, a.g.e. s.184.

31- S.Kocabaş, a.g.e. s.103.

32- O.N.Peremeci, a.g.e. s.184

33- S.Kocabaş, a.g.e. s.103.

34- O.N.Peremeci, a.g.e. s.184-185.

zaman, Bulgarlar Türkleri kendilerine bir koruyucu olarak kabul etmişler, yakın zamana kadar Türk dostluğunda sadık kalmışlardır. İleride de göreceğimiz gibi Bulgar halkı bütün Rus kışkırtmalarına rağmen 1868 yılına kadar olan isyanlara katılmak istememiş, çeteler halinde gelen ve Ruslar tarafından yetiştirilen komitacıları desteklememişlerdir.

Bulgarların ticaret ve san'at alanında ilerlemelerini müteakip kültür alanında da hızla gelişme kaydettiklerini görmekteyiz. Belirli bir refah düzeyine ulaşan Bulgarlar kültür etkinliklerini de artırdılar.

1835 yılına kadar Bulgarlar "kiliyni uçilišta" denilen din okullarında öğrenim görüyorlardı. Kilise ve manastırların denetiminde olan bu okullarda öğretim dinî bilgilere dayanıyordu. Kullanılan dil çoğunlukla Rumca idi. Hatta İstanbul Fener Rum Patrikliğinin 1800 yılında metropolitlere gönderdiği bir genelge ile Bulgar kilise okullarının kapatılmasını, okullarda Yunanca yazılmış kitapların okutulmasını emretmekte idi.³⁵ Bu emre rağmen Bulgar okullarının 1800 yılından 1835 yılına kadar artış gösterdiğini görmekteyiz. IV. yy.başında 42 köy, 6 sı kasaba olmak üzere 48 olan okul sayısı, 1835 yılında ise 168'i köylerde 37'si kasabalarda olmak üzere 205'e yükselmmişti. Bu okullar eski usule göre eğitim veren okullardı. Derslerin dinî ağırlıklı olduğu bu okullarda yine Rum kilisesi hakimdi.³⁶

35- O.N.Peremeci. a.g.e. s.187

B.N.Şimsir. a.g.e. C.II s. XXXIX

36- B.N.Şimsir. a.g.e. C.II s. XXXIX

Modern eğitim verecek olan ve aynı zamanda ilk millî Bulgar okulu 1835 yılında Gabrova'lı Vasil E.Aprilov (1789-1847) adlı bir Bulgar taciri tarafından kendi doğduğu kasabada açıldı. Aprilov, varlıklı bir ailenin çocuğu idi. 11 yaşında Moskova'ya gitmiş, burada tacir olan kardeşinin yanında kalmış ve Rum okulunda okumuştur. Okulda aldığı eğitimin etkisiyle kendini Rum zanneden Aprilov ticaret hayatına atılarak Odesa'ya yerleşmişti. 1814'de Osmanlı Devleti'ne karşı kurulan "Filiki Heterya" cemiyetine üye olmuş ve bu cemiyete para yardımıyla bulunmuştur." 15 yıl kadar Yunanlılık ve Helenizm davasına hizmet ettikten sonra Ukraynalı Iuri Venelin'in yazdığı "Dünkü ve Bugünkü Bulgarlar" adlı kitaptan etkilenmiştir. Bundansonra Bulgar olduğunu anlamış ve yardımlarını Bulgarlara yapmaya başlamıştır.³⁷

İlk modern Bulgar okulunun kitapları "Bulgaristan'da matbaa olmadığı için Belgrad ve Bükreş'te bastırılıp getiriliyordu."³⁸ Okula ilk olarak çeşitli yaşlardan 120 talebe kaydedildi. Gabrova okulu örnek alınarak memleketin her tarafında hızla yeni okullar açılmaya başlandı. Bulgar dilinin ağırlıklı olduğu bu okullar 6 yıl içinde 13'e yükselmiş, 1845'te ise 53'ü bulmuştu.³⁹

"Köy okulları ile birlikte Bulgar okullarının sayısı daha hızlı bir artış göstermiştir. 1835 yılında, köylerde ve kasabalardaki bütün Bulgar okullarının sayısı 205

37- B.N.Şimsir, a.g.e. C.II. s.XXXIX

38- S.Kocabaş, a.g.e. s.104.

39- H.İnalçık, a.g.e. s.22-23.

Bütün bu gelişmelerin yanında Bulgar edebiyatı ve dili de buna paralel olarak geliyordu. Bulgarların ilk modern okulu açtıkları 1835 yılında, Bulgarca olarak yazılmış kitap sayısı 38 den fazla değildi. Kırk yıllık bir aradan sonra 1876'da Bulgar kitaplarının sayısı 1743'e ulaşmıştı.⁴⁴

Yine bu gelişmeler paralel olarak basın da gelişmesini gösterdi. İlk defa 1844'de İzmir'de Bulgarca Lüboslavie (Filoloji) adlı bir Bulgar dergisi çıkarılmıştır.⁴⁵ Bu İzmir'deki Protestan misyonerleri tarafından çıkarılmakta idi, aslında Rumca olan bir dergiden büyük bir kısmı çeviri olan bu dergi fazla ilgi görmedi ve 1846 yılında kapandı. Yine daha önce sözünü ettiğimiz Rusya'da okuyan ve Panslavistlerin etkisi altında kalan, Bogorov 1848 yılında İstanbul'da Tsarigradski Vestnik'i (İstanbul Gazetesi) çıkardı. Gazete 14 yıla yakın bir süre yayın hayatını devam ettirmiştir. Öte yandan Kırım savaşına kadar Bükreş ve Viyana'da iki Bulgar gazetesi çıkmışsa da bunların ömürleri uzun sürmemiş ve hemen kapanmıştır. Bulgar basın hayatının hızlı bir döneme girmesi, Kırım harbinden sonraya rastlamaktadır. 1856 ve 1876 yılları arasında irili ufaklı gazete ve dergi yayın hayatına başlamış, bunların 32'si Osmanlı toprakları içinde 63'ü ülke dışında olmak üzere 95'i bulmuştur. Bunların çoğunun birer küçük sayfadan ibaret ve ömrünün az olmasına rağmen faaliyet gösteriyordu. "Demek ki, Kırım savaşı öncesi yıllarda ilk denemeleri başlayan

44- B.N.Şimsir, a.g.e. C.II s.XLI.

45- B.N.Şimsir, a.g.e. C.II s.XLII.

Bulgar millî basını, Kırım savaşından sonraki yıllarda gerçek anlamıyla doğmuş ve yerine oturmuştur.⁴⁶

Yine Kırım savaşından sonraki yıllarda, Bulgar millî eğitiminde de büyük bir serpilme görülmüştür. 1855'te eski ve yeni Bulgar okullarının tüm sayısı 588 iken, 1860'ta 807'e, 1865'te 986'ya, 1870'te 1207'ye ve 1877'de 1504'e yükselmiştir.⁴⁷

XIX yy.başlarında unutulmuş, Balkanların derinliklerine gömülmüş gibi görünen Bulgarlar, 1835'ten 1876 yılları arasında yaptıkları kültür atılımlarıyla, özellikle 1856-1876 yılları arasında, yeni bir Bulgar kitaplığı, basını ve yeni bir aydın kitlesi meydana gelmiştir. Bu gelişmede Bulgar öğretmen, tacir ve din adamlarının rolü büyüktür. Ancak, "bu yalnız onların ve veya tüm Bulgar milletin kendi başına gerçekleştirdiği bir eser olmaktan çok uzaktır. Bu tarihi uyanışta Bulgarların kendi çabalarının yanı sıra, Türkiye'nin toleransı, Batı Avrupa'nın desteği ve özellikle Rusya'nın ve Panslavizmin yardımları da önemli rol oynamıştır."⁴⁸

46- B.N. Şimsir, a.g.e. s.XLII-XLIII

47- B.N. Şimsir, a.g.e. s.XLIII., D.Tsonkov, Materiali za İzuçavane na Uçebnoto Delov Bulgariya, Kniga VII. Razvitiye na Osnovnoto Obrozovaniye v Bulgariya ot 1878 do 1920 god. Sofya 1928. s.12 den alınmıştır.

48- B.N. Şimsir, a.g.e. C.II s.XLIII.

C- DİĞER DEVLETLERİN ETKİLERİ

Bütün bu okulların yanısıra Bulgarcılığı tahrik eden, İstanbul ve Bulgaristan'daki misyoner okullarını da hesaba katmak gerekir. Misyoner okulları Kırım Harbi'nin hemen akabinde açılmaya başlanmıştı. "Türk hükümetinin hoşgörülülüğünden yararlanan misyonerler Balkanlarda Bulgar okulları açmışlar, Bulgar çocuklarını seçip Avrupa'ya göndermişlerdir. Misyonerlerin bu çalışmaları Avrupa'nın hürriyetçi-milliyetçi çevrelerince ve ilgili devletlerin Balkanlardaki konsoloslarınca desteklenmiştir.⁴⁹

Fransız ve İtalyan Katolik papazları daha 1836 yılında Filibe dolaylarına gelip yerleşmişler ve burada sayıları 5-6 bini geçmeyen Katolik Bulgarları hedef almışlar, bunlardan üç Bulgar çocuğunu Roma'ya gönderip papaz olarak yetişmesini sağladıktan sonra 1948 yılında çalışmalarına hız kazandırmışlardır.

Bulgarlık davasına inanan ve bu davanın ateşli destekçisi olan M.Champoiseau, 1857 yılında Filibe'de açılan Fransız Viskonsolosluğuna konsolos olarak atandı. Filibe'den hükümetine gönderdiği ilk raporda Bulgarları ele almış ve Rusya'ya karşı Batı devletlerinin de meseleye el atmalarını tavsiye etmiştir.⁵⁰ Rusya ve Avusturya'nın buralardaki nüfûzunu kırmak amacıyla Fransa Balkanlarda milliyet fikirlerinin yayılmasını ve buralarda milli devletlerin kurulmasını istemektedir.⁵¹

49- B.N.Şimsir, a.g.e. c.II s. LIII-LIV.

50- B.N.Şimsir, a.g.e. C.II s.LIV, Champoiseau au Comte Malewski, Philippolis le 4 Dec. 1957, No 1. des Affaires Etrangères de France. C.P.C. Turguie, Philippolis. 1857-1877. Tome I. ff. 14,23.

51- Enver Ziya Karal, a.g.e. Osmanlı Tarihi C.VII s.68.

Dolayısıyla Champoiseau'nun Filibe'ye gelmesiyle, buradaki misyonerler çalışmalarını için bir destek bulmuş oluyorlardı. "Bundan sonra misyonerler, Bulgar eğitimini geliştirme yolunda daha sistemli çalışmaya koyulmuşlardır."⁵² 1863-1864 ders yılında Filibe'de ilk Katolik Bulgar Okulu Fransa ve Papalığın desteği ile açılmıştır. Fransa bu okula 3000 ile 10.000 frank arasında para yardımı yapmıştır. Fransız konsolosu, bundan sonra bir Bulgar kız okulunun açılması girişiminde bulunmuş, hükümetine "bundan daha ciddi ve âcil bir ihtiyaca cevap verecek yardım olamaz; zira... yüzden fazla Bulgar kızına eğitim vermek söz konusudur."⁵³ diyerek 10.000 frank yardım edilmesini istemiş ve 1865-1866 yılında okulun açılmasını sağlamıştır. Bu okullarda eğitim Bulgarca yapılıyor ve Katolik Bulgarları yetistirmek, Ortodoks Bulgarları Katolikleştirmek amacını güdüyordu. Misyonerlerin Bulgarca kitaplar yazarak, Bulgar diline ve eğitime geniş çapta yardımları olmuştur.

Filibe'den sonra Edirne'de de faaliyet gösteren misyonerler 1870 yılında burada da Bulgar okulunu açmışlardır. Fransa Hükümeti bu okula da yılda 4000 ilâ 15.000 frank arasında para yardımı yapmıştır.

Bulgarcılığı tahrik eden ve Bulgarların uyanmasında,hatta Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtılmasında özellikle Amerikan Protestan Okullarının da büyük rolleri olmuştur. İstanbul'daki Robert Kolej bunların içinde en etkili olanlarından bir tanesidir. Amerikan Protestan Okulları millî po-

52- B.N. Şimsir, a.g.e. C.II s.LIV.

53- B.N. Şimsir, a.g.e. C.II s.LIV. Archives des Affaires Etrangères de France C.P.C. Turguie, Philippolis I. ff. 32-38.80.

litik ideallerin kaynaklandığı birer yuva teşkil etmişlerdir. "Beyrut'taki Amerikan Protestan Koleji ile İstanbul'daki Robert Kolej, Osmanlı İmparatorluğunun bağrına saplanmış iki hançerdi. Arap ayrılıkçı hareketinin hemen hemen bütün liderleri Beyrut Kolej'inde yetişmişlerdi. Boğaziçi'deki Robert Kolej ise, Ermeni ve Bulgar komitacılarının yetiştirdiği kaynak olmuş, bunun yanında pek çok Türk genci de bu Kolejde Türk milletine yabancılaştırılmıştır.⁵⁴

"Robert Kolej, Bulgarcılığın gelişmesine Rusya faktöründen sonra en önemli etkiyi yapmış adeta "Robert Kolej olmasaydı Bulgaristan olmazdı." imajı uyanmıştır. Bulgaristan, Amerikan Protestan Kolejleri ve Rusya'nın eseridir.⁵⁵

Misyonerlerin Balkanlardaki çalışmaları adeta Ortodoks, Katolik ve Protestan mezheplerinin çatışması halini almıştır. Katolikleri Fransa, Protestanları Amerika, İngiltere, Almanya, Ortodoksları ise Rusya desteklemiştir. Bütün bu devletler dinî bahanelerle hakimiyet kurmak istemiş ve hepside buradaki Hristiyan unsuru Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmıştır. Neticede en büyük zararı Osmanlı Devleti görmüştür. Baştan beri Bulgarlara dinî amaçlarla yaklaşmaya çalışan bu devletler Rusya Panslavizm akımını devlet politikası haline getirerek Bulgarları etkisi altına alacaktır.

54- Kocabaş, a.g.e. s.105-106.

55- Kocabaş, a.g.e. s.106-107.

D- RUSYA'NIN BALKANLAR ÜZERİNDEKİ EMELLERİ VE
BULGARLARI KIŞKIRTMALARI.

Rusya, Avrupa siyasetinde güçlü bir rol oynamaya başladığı günden beri Osmanlı İmparatorluğunu tasviye etmeği ana-siyaset prensibi olarak kabul etmişti. Rusya geniş topraklara sahip olmasına karşılık deniz yolları kısıtlıydı. Rusya'nın kuzey ve batı denizleri senenin büyük bir kısmında buzlarla kaplıydı. Bu yüzden Rusya sıcak denizlere muhtaçtı. Büyük Petro zamanından beri sıcak denizlere inme siyasetini takip ede gelmiştir. Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu birinci ve en önemli hedef durumundaydı. Bu amacını gerçekleştirmek için devletlerarası ilişkilerin yarattığı imkânlarla göre üç yol tutmuştu :

- 1- Osmanlı topraklarını Rusya'ya ilhak etmek.
- 2- Mümkün olursa bu toprakları ilgili Avrupa devletleriyle paylaşmak.
- 3- Osmanlı toprakları üzerinde bağımsız veya muhtar devletlerin kurulmasını sağlamak, daha sonra da bu devletleri himayesi altına almak.⁵⁶

Rusya bu üç yoldan değişik zamanlarda faydalanma yoluna gitmiştir. Zaman gelmiş Osmanlı topraklarını doğrudan elde etmek için savaş yapmış, zaman zaman, Avrupa büyük devletleri ile bu toprakları gizli antlaşmalarla paylaşma yoluna gitmiştir.

Bunların mümkün olmadığı zamanlarda ise Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan yabancı unsurları kışkırtmış ve bunla-

56- Karal. E.Z. Osmanlı Tarihi C.VI. s.15.

rın isyan etmelerine yardımcı olmuş, bazen gizli bazen de açık olarak bu unsurları desteklemiştir. Aslında Rusya üçüncü yoldan hiç vazgeçmemiş bunu sürekli olarak uygulamaya devam etmiştir.

Ruslar öteden beri diğer Balkan Hristiyan milletleri gibi Bulgarları da Osmanlı Devleti aleyhine tahrik ediyorlardı. Bu tahrik, daha I.Petro zamanında başlamış, II. Katerina zamanında ise iyice artmıştı. Çariçe, Bulgarlar nezdinde Rus ordusundan albay rütbesinde bulunan Bulgar asıllı Korazin'i göndererek, Bulgarların Türk-Rus harbinde Ruslara yardım etmeleri halinde onlara bağımsızlık vereceği vaadinde bulundu. Türkler mağlup olup, 1772-1774 yılları arasında Ruslar Dobruca'dan Bulgaristan'a girmeye başlayınca, yüzlerce Bulgar gönüllünün Rusların saflarında savaşa katıldıkları görüldü. 1774'de Vidin'de bir ihtilâl organizasyonu kuruldu ise de Türkler tarafından istihbar edildiğinden çabucak dağıtıldı. Küçük Kaynarca Andlaşması'nı müteakip bir kısım Bulgarların Eflâk ve Boğdan prenslikleri ve Besarabya'ya kaçtıkları görüldü. Kaçamayan işbirlikçi Bulgarlar ise dağlara çekilerek haydutluğa başladılar.⁵⁷

1806-1812 Türk-Rus harbinde de Rusların Bulgarları tahrik ettikleri görüldü. Rus ajanları Nikolaev ve Zambin, Bulgarlar arasında dolaşıyorlar, onlara büyük para yardımıyla bulunuyorlardı. Paisiy'nin halefi Sofroniy Petersburg'a giden Zambin'e yazdığı bir mektupta Bulgarlarla Ruslar arasında kan ve din bağı olduğundan bahsediyor, Bulgarların

57- Kocabaş. a.g.e., s.100 Mac Dermott, 103-104.

Ruslara yardımı karşılığı onlara bağımsızlık verilmesini istiyordu. Harpler sırasında Romen asıllı yüzbaşı Bati-kioti komutasında 600 Bulgar gönüllüsü Ruslara yardım birliğinin çekirdeğini oluşturuyordu. Ruslar Tuna'yı geçince Sofroniy Bulgar halkı Rus ordusu safında savaşa çağırıyor, bu çağrıya riayet edenler görölüyordu. Harbin sonunda Rusların vaatlerinin boş olduğunu gören üç bin gönüllü Bulgar, Türklerden korkarak Rus taburları ile birlikte Rusya'ya gittiler.⁵⁸

Ruslar Kaynarca Antlaşmasına koydurdukları bir madde ile Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki Ortodoksların koruyucu sıfatını almışlardı. Bu tabii Hristiyanlarca duyuldu. Zaten Rus misyonerleri de türlü kılıkklar, türlü adlarla Türk topraklarında geziyorlar, bütün Hristiyanları olduğu gibi Bulgarları da gizli gizli Türklere karşı ayaklanmaya, isyana teşvik ediyorlardı.⁵⁹

58- Kocabaş. a.g.e. s.100-101. Mac Dermott s.110-111.

59- Peremeci. a.g.e. s.177.

İKİNCİ BÖLÜM

XIX ASRIN İLK YARISINDA BULGAR İSYANLARI

19. yüzyılın ilk yarısında Bulgarlar arasında ilk isyan teşebbüslerine rastlıyoruz. Bu isyanlar daha çok mahalli ve zayıf teşebbüslerden ibarettir.⁶⁰ Bunlar genellikle köylü hareketleri, lokal huzursuzluklar olup, vergi sistemi ve çiftlik düzeninin ıslah edilmesini hedef alıyordu.⁶¹ Yine de bu isyan teşebbüslerinde genellikle Ortodoksların koruyucusu tavrını takınan Ruslar'ın rollerini unutmamak gerekir. "Rus ordularının Balkanlara doğru hemen her ilerleyişini Bulgarların bir isyan teşebbüsü takip etmiştir."⁶²

A- MAMARÇEF'İN İSYAN TEŞEBBÜSÜ

1823-1829 Osmanlı-Rus seferinde, Ruslar Bulgarları yakından tanıma-fırsatını elde ettiler. Rus ordusuna hizmet ederek yüzbaşılığa kadar yükselen Mamarçef adındaki bir Bulgar, savaş sırasında 500 Bulgar gönüllüsüne komuta etti. Edirne Antlaşması gereğince Ruslar geri çekilmeye başladıklarında Mamarçef emrindeki gönüllülerle bütün Bulgaristan'ı ayaklandırmak için harekete geçti. Antlaşmanın

60- İncalcık, a.g.e. s.25.

61- L.S.Staurianos, The Balkans 1815-1914, Holt Rinehart And Winston, NewYork, 1966, s.62.

62- İncalcık, a.g.e. s.26.

hükümlerine uymak zorunda olan Rûs komutanı bu teşebbüsüne izin vermedi.

Bir müddet sonra 1835'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilân etmek gayesiyle bir isyan teşebbüsü ortaya çıkarıldı. İsyanı Velço adında Tırnova'lı bir Bulgar tüccarı hazırlamış ve isyancılara komuta etmek için Mamarçef çağırılmıştı. Hazırlıkları haber alan Osmanlı Devleti, asî reislerinin toplandığı Plakovo manastırına asker gönderdi. Etrafları sarılarak elebaşları yakalandı. Mamarçef sürgüne gönderildi.

B- 1841 NİŞ İSYANI

Osmanlı İmparatorluğu'nun hayatına yeni yön veren Mısır buhranı ve Tanzimatın ilânı gibi hadiselerin meydana geldiği sıralarda, Niş havalisinde yeni isyan hareketi görüldü. Tanzimat prensiplerinin uygulamaya konduğu ve imparatorluğun nazik bir devresine rastlaması bakımından önemlidir.

1833'de Sırp Prensi Miloş Obrenoviç, Mısır buhranının ilk zamanlarından faydalanarak Timok vadisini beyliğine kattı. Civarda yaşayan Bulgarlar Sırp nüfusunun artmasından hoşlanmadılar. Timok vadisini terkederek, Niş, Vidin, Pirot yörelerine geçen Müslümanlar, buralardaki hoşnutsuzluğun artmasına sebep oldular. Diğer taraftan köylere kadar her tarafta ilân ve izah edilen yeni Tanzimat esaslarına rağmen memurların suistimalleri devam edip gidiyordu.⁶³

63- H.İnalcık, Tanzimat ve Bulgar Meselesi, s.28.

Sırbistan'dan gelen teşvikin tesiriyle Niş, Lezkofça Şehirköyü kazaları 1841 yılının başında ayaklandılar. Asiler Kotin boğazını tutarak Niş'ten İstanbul'a giden yolu kestiler. Değirmenleri zapt edip ellerine geçirdikleri müslümanları öldürmeye başladılar. Asilerin başında Milyo adında birisi vardı. İsyan kısa zamanda geniş boyutlara ulaştı. Bütün Rumeli'nin ayaklanmasından korkuluyordu. "Her tarafta isyan hüküm sürdüğünden ve yollar kesilmiş bulunduğundan yardım gelmesi ihtimali pek zayıftı. Vali Sabri Paşa'nın yanında pek az asker vardı. Niş'de bütün müslüman ahali dehşet içinde idi. Bu vaziyet karşısında Paşa, o sırada Niş'te bulunan Rumeli Müfettişi Arif Hikmet Beyinde reyini alarak Kosova, Yegovitsa ve Prokuple havasından, yağmaya can atan 1500 kadar Arnavut askeri celtetti."⁶⁴ Arnavutların yağmacılığından korkulduğu için elebaşlıları ile anlaşarak bu gibi hareketlerde bulunmayacaklarına dair yemin alındı. 18 Nisan 1841 gecesi hareket edildi. Topların yardımı ile asilerin üzerlerine yüründü. Kormanıça ve Mütafça kuleleri alındı. Asilerin reisi Milyo çarpışmada öldü, diğerleri de sağ olarak ele geçirildi. Köylüler kısa sürede dağıldılar. Fakat Arnavutlar sözlerinde durmadılar. Köyleri yıkıp yakmaya ve yağmaya giriştiler.

Arnavutlardan korkan asiler Sırp hududuna yakın bir yerde toplanmaya başladılar. İsyan genişlemeye başladı ve

64- H. İnalçık, a.g.e., s.30.

beynelmilel bir mesele haline geldi. Osmanlı Hükümeti Sırbistan'ın durumundan şüphelenerek Vidin, Bosna ve Niş valilerine çok dikkatli olmaları için gizli bir emir yolladı. Nitekim Sırp Prensi, hudutta toplanan asilerin çocuklarını ve ağırlıklarını içeriye almış ve üzerlerine asker sevk edilmesi halinde yardım edeceğini bildirmişti.⁶⁵ Asiler Niş'i tehdit eder duruma geldiler. Osmanlı Hükümeti derhal yardım etmeleri için, Rumeli valisi Dilâver, Vidin valisi Ağa Hüseyin, Vranja zaptiye memuru Hüseyin ve Priştineli Abdurrahman Paşa'lara emir verdi.⁶⁶ Edirne valisi Yakup Paşa da asayiş sağlamaya ve meseleyi incelemek üzere bir müddet sonra yanında yeteri kadar kuvvet olduğu halde Niş'e geldi. Niş valisi Sabri Paşa isyanın bastırılmasında Arnavutları kullanarak yağmaya meydan verdiği için azledildi. Yakup Paşa ortalığı yatıştırdı. Sabri Paşa ve başlıca suçlular muhakeme edilmek üzere İstanbul'a gönderildi.⁶⁷

Rusya, Niş isyanını yeni bir fırsat bilerek Reaya'nın koruyucusu tavrını almakta gecikmedi. Osmanlı Hükümetine gönderdiği yazıda, Bulgarlara kötü muamele edildiğini, ileri sürdü. İsyân bölgesine tahkikat için bir memur göndereceğini bildirdi. Osmanlı Hükümeti "Evvelâ bundan asilerin cesaret alacağını, sonra, diğer devletlerin de Rusya'nın nüfuzunu takviye etmesine meydan bırakmamak için aynı şeyi isteyeceklerini"⁶⁸ meselenin kendi boyutlarını aşarak

65- H.İnalcık, a.g.e., s.31

66- Ahmet Refik, Türk İdaresinde Bulgaristan, Ed.Fak. Mecm. C.VIII. sayı 7, Ves.99.

67- H.İnalcık, a.g.e. s.31.

68- H.İnalcık, a.g.e. s.32

uluslararası bir hal alacağını düşünerek haklı olarak endişelendi. Rusya'dan tahkikat için memur göndermemesini istedi. Sonunda memurun ahali arasında tahkikat yapmadan Niş'ten geçmesine izin verdi. Nitekim Osmanlı Hükümetinin düşündüğü gibi Fransa ve Avusturya'da Niş'e memur göndermeye kalkıştılar. Alınan tedbirlerle meselenin daha fazla büyümesine meydan verilmeden bu teşebbüsler önlendi.

Niş isyanı, Rusya, Fransa ve Avusturya'nın davranışları neticesinde siyasi bir hal aldı. Bulgarlara yalnız olmadıkları, büyük devletlerin kendileriyle birlikte olduğunu göstererek, ilerideki isyan hareketleri için cesaret verildi.

Niş meselesi kapanır kapanmaz, Bulgarlar'ın yeni isyan teşebbüsleri meydana çıkmakta gecikmedi. Eflak ve Boğdan'daki Bulgar komiteleri Tuna'yı geçerek Bulgaristan'da yeni bir isyan çıkarmak istediler (1841). Eflak Beyi Aleksandır Kiga kendi memleketinin menfaatlerini düşünerek müsaade etmedi. Komitacıların Tuna'yı geçmelerine engel olmak için de askeri tedbirler aldı. Karşı tarafa geçmek isteyen bazı komitacı grupları ile çatışma çıktı. Her iki taraftan da ölen ve yaralananlar oldu. Bu olaydan bir müddet sonra 21 Şubat 1842'de Eflak Beyliği sınırları içerisindeki, İbrail'de bir Bulgar çetesinin kargaşalık çıkardığı, fakat Rumen askerleri tarafından perişan edildiği haberi geldi. Yakalanan asilerin sorgulamasından, isyana 1835 Tırnova olayından beri hazırlandıkları, Bükreş'teki tüccarlardan para temin ederek Fransa'dan gemilerle silah getirmek için adamlar yolladıkları, hazırlıklarını tamamladıklarında Besarabya, Kalas ve İbrail'deki Bulgar-

larla birleşip, Bulgaristan'a geçerek memleketi ayaklandıracakları ortaya çıkmıştı.⁶⁹

Niş isyanının hemen akabinde ortaya çıkarılan bu hadiseler Bulgarların hiç durmadan Osmanlı Devleti aleyhine çalıştıklarını göstermektedir. Bulgar komitecileri her seferinde başarısız olmalarına rağmen yılmıyorlardı. Batı Avrupa devletleri ve Rusya onları destekler bir tutum içersindedirler. İsyanların bastırılmasından sonra Osmanlı Hükümeti nezdinde girişimde bulunarak esas suçluları cezalandırmasını engellemeye çalışıyor, hatta elinde yeterli kuvvet olmadığı halde isyanın büyümesini engelleyip bastırılmasında başarı gösteren Sabri Paşa gibi komutanların cezalandırılmasını istemektedir. İşte Bulgarları yeni isyanlar hazırlamaya sevk eden en önemli nedenlerden birisi de budur. Ayrıca Rusya'nın yapmış olduğu kışkırtma faaliyetlerini de unutmamak gerekir.

C- VIDİN İSYANI (1849-1850)

1- İsyân Öncesindeki Durum

Tanzimat'ın getirdiği yeni düzenlemeler reaya arasındaki hoşnutsuzlukları giderememişti. En büyük şikâyet vergi yüzündendi. Tahsildarlar mahsülü fazla göstererek fazla vergi alınmakta idi. Diğer memurlar bundan hisse aldıkları için ses çıkarmamakta idiler. Resmi otlak da reaya için ayrıca bir yük teşkil etmektedir. Bu vergi "senede

69- İnalçık, a.g.e. s.34.

hayvan başına dört kuruştan ibaret iken memurların kâr ve femettuları" yüzünden iki misline çıkmıştır. Bir Bulgar, "zabit-i belde" nin izni olmadıkça yabancı birisine hiçbir şey satamazdı. Bunu fırsat bilen memurlar bunu halktan ucuz fiyatla alır ve kendisi istediği fiyatla satardı. Aslında bu gibi sosyal ve ekonomik bozukluklar tüm ülkede hüküm sürüyordu. Otoritenin zayıflamasından kaynaklanan suistimal-ler de aynı şekilde devam ediyordu.

Rusya sıcak denizlere inme politikasını gerçekleştirmek için Bulgarları kışkırtmaya devam ediyordu. Ruslar tarafından dağıtıldığı ortaya çıkarılan bildirilerde Bulgarlara şöyle hitap edilmekte idi :

"Sizde din ve millet gayreti yok. Nasıl rahat edeceğinizi bilmiyorsunuz. Bu gevşeklik yüzünden Osmanlı boyunduruğundan kurtulamıyorsunuz. Bizim dediğimiz gibi hareket edin, biz devletin müdahalesini temin ederek sizi ezdirmeyiz ve nihayet Sırbistan gibi sizler de muhtar bir idareye sahip olursunuz." ⁷⁰ denmektedir. Görülüyorki Ruslar Bulgar halkını doğrudan doğruya isyana teşvik etmekle kalmıyor üstelik koruyuculuğunu da üstleniyorlardı. Ruslar bu gibi kışkırtmalarını gittikçe genişletiyorlardı.

Öte yandan Sırbistan'ın tesirleri de önem arz etmektedir. Niş isyanında bunların etkilerini görmüştür. Bulgarlar en büyük yardımın Sırbistan'dan geleceğine inanıyorlardı. Sırbistan bir defa Bulgaristan'a komşu idi. Bulgarlarla

70- H.İnalcık, a.g.e. s.39, Ayrıca E.Z.Karal Osmanlı Tarihi C.VII, s.91

Sırpîlilar arasında dini bağlar mevcuttu. En önemlisi de Panslavizm ideolojisinin teşvik eden bir tutum içerisindeydi. Sırpîlar, bağımsızlıklarını kazandıkları günden beri Bulgarları kendilerinden ayırdetmiyor, onları kendileriyle bir sayıyorlardı. "Sırp Prensi Miloş Obrenoviç de Slav birliği hakkında sarîh bir fikir besliyordu. 1839'da tahtından atılarak Eflâk'a sığınmış olan Miloş, buradaki Bulgar komitecileri ile münasebette bulunuyor ve belki Tuna ötesi Islâvları arasındaki bir umumî hareket sayesinde kuvvetli bir cenup Islâv devletinin başına geçmeyi tasavvur ediyordu." ⁷¹ Bulgarlar arasında henüz milli şuur tam anlamıyla oluşmamıştı. Sırpîların etnik Slav birliğinin kurulması fikrini Bulgarlar arasında yaymaya çalışıyorlardı. Bu konuda Ömer Paşa'nın yazısında şöyle denmektedir :

"Miloş'un ser kitabesinde hizmet etmiş olan...Sırpîlû Dukaçin bir çok vakittenberi Slavon ve Sırpîlû ve Bulgar ve Karadağlı'ların hürriyet ve serbestiyetleri ile bir hükümet-i müstakile tahtında bulunmalarını daima derpiş edinmiş bir şahs-ı bedhah olup bu tasminâtını Mihal beyin tahtı emaret ve hükümetinde icra niyetinde bulunmuştur. Dukaçin Slavon milleti beynine taht-ı raiyyet-i Devlet-i Aliyye'den çıkıp bir hükümet-i müstakile tahtında bulunmak efkâr ve arzusunu neş ü ilka zımmında bu defa Paris'de bir risale telif eylemiştir ve yine bu mealde olarak Rum ve Bulgar lisanlarında dahi bir takım resail ve evrak tab'u neşrolunmuş ve Bulgaristan reayasına dağıtılmıştır." ⁷²

71- H.İnalcık, a.g.e., s.41

72- H.İnalcık, a.g.e., s.42 (Arş.24.2, i 66, 9 Ramazan 1266, Melf. Ömer Paşa'nın Tahrirâtı)

Bu çalışmalar kısa zamanda olumlu sonuçlar vermeye başladı. Bulgarlar tarafından Slav birliği fikri benimsenmeye başlandı. Komitacılar Sırbistan'a giderek burada isyan hazırlıkları için üslerini kurdular.

2- 1849 İsyan Teşebbüsü

Vidin'in köylerinden Boynitsa'da Nisan 1849'da ayaklanan Bulgarlar, zabtiye konağına hücum ederek subaşıyı kaçırdılar. İsyanın çıkmasından birkaç ay önce Sırbistan'a yardım toplamak için giden Puyo çetesiyle gece gizlice hududu geçmiş köye gelerek "Onbin Sırp askeri geliyor" diye halkı ayaklandırmıştı. Bu kışkırtmaya köyün öğretmeni Velço (Vılço) ile Papaz Vadisi de katılmışlardı. Kısa zamanda etraf köylerine giderek üç köyü daha ayaklandırdılar.⁷³ Karşı gelenlerin köylerini yakarız diyerek isyanı yaymaya çalışıyorlardı. Dehşete kapılan halk aileleriyle birlikte Vidin dağlarına çekilmeye başladı. Durum ciddileşmişti. Vidin defterdarı İbrahim efendi hemen Niş valisi Vasıf Paşa'dan yardım istedi. Etraftan yardım istemekle kalmayan defterdar İbrahim efendi yanına Sahra (Kula) nahiyesi müdürünü ve zabtiye komutanını alarak olay yerine gitmişti. İsyan ettirilen halka nasihatla bulunarak kısmen yatıştırmayı başarmıştı. Fakat esas isyanı başlatan Puyo, öğretmen Velço ve Papaz Vadisi yanında bir kısım isyancı ile birlikte Sırbistan hududunda toplanmışlar, hatta bazıları karşı

73- İstoriya na Bılgariya, C.I. s.352.

geçmişlerdi. Yapılan nasihatler fayda vermemiş, isyancılar geriye dönmiyeceklerini Sırbistan'a gideceklerini ifade ettiler. Sırbistan'a geçen isyancılar Zayçor müdürü tarafından himaye edildiler. Asilerin himaye görmeleri henüz ayaklanmamış Bulgarlar üzerinde etkisini göstermekte gecikmedi. Civarda dört köyde daha karışıklık çıktı. Zaptiyeler üzerine ateş edildi. Olay büyümek üzereydi. Osmanlı hükümeti Sırp Prensine kaçakların iade edilmesi için girişimde bulunmuştu. O sıralar Osmanlı Devleti ile arasının bozulmasını istemeyen ve Bulgarlara yardım etmekte bir menfaati olmayacağını düşünen Sırp Prensi Aleksandır Karagorgeviç, Zayçar müdürüne emir vererek kaçakların iadesini sağladı. Puyo ve arkadaşları hapsedilirken, bunlara uyan diğer Bulgarlar yerlerine yerleştirildiler. Dağlara sığınmış olan diğer reaya bu gibi isyancıların arasına girmeleri durumunda, zaptiyeye haber vermeleri koşuluyla yerlerine yerleştirildiler. Bu şekilde olay kapanmış gibi görünüyordu.

3- 1850 Vidin İsyanı

13 Haziran 1850⁷⁴ 'de Vidin havalisinde, bu sefer çok daha şiddetli bir isyan oldu. İsyan, Vidin, Sahra, Belgratcık ve Lom kazalarına bağlı birçok köyü içine alıyordu. Asiler ilk önce köy ağaları, subaşılar, vergi tahsildarları ve nahiye memurlarına saldırarak öldürdüler. Önlerine çıkan müslümanları erkek, kadın, çocuk demeden öldürmeye devam ettiler. İsyancıların ilk hedefleri Vidin, Belgratcık, Sahra ve Lom kalelerinin yollarını kesip kuşatmaktı. İstanbul'la

74- Bulgar tarihleri isyanın başlangıcını 1 Haziran 1850 olarak vermektedirler. (İstoriya na Bulgariya, s. 352).

irtibatı sağlayan yol üzerindeki önemli bir boğaza hakim Akçar'ı zaptettiler. Bütün haberleşme kesilmişti. Boğazdan gidip-gelenler yakalanıp hapsediliyordu. İsyan etmemiş köyleri zorla ayaklandırıyorlar ve böylece Vidin'in etrafındaki çemberi gittikçe daraltıyorlardı. Şehirdekiler civarındaki değirmenlerin asilerin eline geçmesinden ve açlıkla karşı karşıya kalmaktan korkuyorlardı. Belgratcık'da aynı durumda ve aynı tehlikeye maruz kalmıştı. Bu sırada dışarıda rastladıkları 30-35 kadar müslüman öldürmüşlerdi. Lom'un etrafı da sarılmış ve asiler içerdeki teslim olmasını istiyorlardı. Asiler isyanı genişletmek için çalışıyor ve bunun yanı sıra silahlanmaya devam ediyorlardı. İsyan oldukça geniş bir bölgeye yayılmıştı.⁷⁵

Vidin yöresinde Petko Marinov üç bin kadar asiye komuta ediyordu. Lom'da, Kapitan Kristo bin kadar köylü asi ile ayaklanmıştı. Belgratcık yolunda Ivan Kulin'in etrafına 400 kadar daha isyancı katılmıştı. Zaten Belgratcık civarında 3 bin kadar asi daha önce toplanmıştı. Civar köylerle birlikte toplam 10 bin kadar Bulgar isyan etmişti.⁷⁶

Osmanlı Hükümeti isyanın tüm Bulgaristan'a yayılmasından korkuyordu. Nitekim asiler komşu sancaklara adamlar gönderip halkı kışkırtıyor ve isyanı yaymaya çalışıyorlardı.

İsyan Vidin'de duyulur duyulmaz, her isyanda yapıldığı gibi, Vali Ziya Paşa maksatlarını öğrenmek ve nasihatla

75- İnalçık, a.g.e. s.47-49.

76- İstoriya na Bilgariya, s.352-353.

bulunmak için şehrin ileri gelenlerinden bazı çorbacılarla, metropolitin seçtiği bir kaç papazı, asilerin bulunduğu mevkiye gönderdi. Vidin'in etrafındaki dağlarda toplanmış olan asiler konuşmak istemediklerini bildirdiler. Nasihatçıların üzerine ateş açıldı. Meydana gelen çarpışmada reayadan birkaç kişi hayatını kaybetti. Yalnız çorbacı Stoyan ile rahip Dimitri'yi konuşmak ve dertlerini söylemek için yanlarına kabul ettiler. Onlara "bizim derdimiz mültezimlerden ve köy ağalarından ve subaşılarından vesairedendir" diyerek şikayetlerini ve isyan sebeplerini dile getirdiler. Vidinlilerle tartışmıyacaklarını ancak İstanbul'dan gönderilecek bir memura şikayetlerini bildireceklerini ifade ettiler. Bu durum karşısında Vidin resmî makamları daha ileri gitmek istemediler. Ancak kaza merkezini gittikçe sıkıştıran ve çoğalan asilere gözdağı vermek için İstanbul'dan ihtiyat kuvveti olarak iki tabur piyade ve bir alay süvari askeri istediler.

İstanbul'a haber gelir gelmez Osmanlı hükümeti, Vidin valisine, olayın genişlemeden derhal bastırılmasını ve etrafta kuvvetli mahalli tedbirlerin alınmasını bildirdi. Sadrazamın şu sözleri isyan hakkındaki endişeleri dile getirmektedir.

"Hususan asrın nezaketi ve Sırbistan'ın oralara civariyeti münasebetile bir küçük vakanın pek uzun kıl ü kallere sebebiyet vereceği bedihî olduğundan bu şeylerin etrafta duyulmasına bile vakıt bırakılmaksızın hemen hakımane tarik ile def'i çaresine bakılması ehemmi- mehamdan" dır.⁷⁷

77- İnalcık, a.g.e. s.51. (14-1245 mezkûr irade melf. Vidin Valisine yazılan tahrirat).

Burada Sadrazam endişelerinde son derece haklıdır. Henüz 1848 Fransa İhtilâllerinin üzerinden fazla bir zaman geçmemiş ve bunun yankıları devam etmektedir. Her ne kadar Vidin isyanı mültezimlere, subaşılara ve ağalara karşı ise de Avrupa'yı altüst eden 1848 İhtilâlleri buralara da sıçrayabilir düşüncesi hakimdir. Üstelik Rusya orduları Eflâk'ta olup Avrupa üzerinde siyasi nüfuzunu ve baskısını artırmış bulunuyordu. Bu bakımdan, olay son derece nazik bir hal almıştı.

İsyan hakkında İstanbul'a yeni haberler ulaştıkça hükümetin endişeleri gittikçe artmıştı. Bunun üzerine 22 Haziran 1850'de yani isyanın başlamasından on gün sonra Meclis-i Mesveret toplandı. Zaman kaybedilmeden isyanın bastırılması için kararlar alındı. Silistre, Şumnu ve Rusçuk'dan Vidin'e asâkir-i nizamiye gönderilmesi, ayrıca Bükreş'ten bir tabur askerle Yerköyü'den bir bölük topçunun, gerektiğinde nehrin karşı tarafına geçmek üzere, Vidin karşısındaki Kalafat'a gönderilmesi karara bağlandı. Askere kumanda etmek için Ali Rıza Paşa görevlendirildi. Paşa'ya verilen talimat, kan dökülmeden, şiddete başvurmadan, nasihat yoluyla hadiseyi bastırmaktı. En son çare olarak kuvvet başvurulabilirdi. Bunu da merhameti elden bırakmadan yapmalıydı. "Lüzumsuz olarak ferdin burnu kanamamasına karariyle dikkat kılınmak"⁷⁸ lazımdı. İstanbul hükümeti isyana büyük bir ehemmiyet veriyor isyanın mümkün olduğu kadar olaysız bastırılmasını istiyordu. Müslümanların intikam hareke-

78- H.İnalcık, a.g.e., s.120 vesika no 5. (Vidin'e gidecek olan Rıza Paşa'ya verilen talimat müsveddesi)

tine girişmesinden korkuyordu. Çünkü isyan başlar başlamaz birçok Türk öldürülmüş ve isyancıların taşkınlıkları devam ediyordu. Paşa son olarak isyanın sebeplerini, Sırp-
ların durumunu, özellikle de Bulgaristan'ın son durumunu araştırıp merkeze bildirmekle görevlendirilmişti.

İstanbul'daki devlet adamlarının isyan karşısında seçmiş oldukları hareket tarzı budur. Osmanlı hükümetinin düşüncesi devletin başına bir gaile açılmadan isyanın derhal bastırılması, bu esnada da, başıbozukların yolsuzluklarına meydan verilmemesi idi. Bunun nedeni diğer Avrupa devletlerinin işe karışarak müdahale şansı yaratmamaktı. İsyanın bir siyasi mesele haline gelmeden önlenmesi idi.

Osmanlı Hükümeti bu düşünceler içerisindeyken Vidin'de olaylar süratle gelişmekte idi. İsyancılar Vidin kalesine bir iki saatlik mesafeye kadar gelmişlerdi. Kasaba civarındaki değirmenlerin isyancıların eline geçmesi an meselesiydi. Bu durumda Vidin kalesinde bulunanlar açlıkla karşı karşıya kalabilirlerdi. Bu durumu göz önüne getiren ağalar mecliste başıbozukların harekete geçirilmesi kararını kabul ettirdiler. Vidin valisinin yapacak bir şeyi kalmamıştı. Vidin ileri gelenlerinden Hacı Sabri, Mustafa, Yaşarağalarla Ahmet beyin emrinde toplanan ilk grup, asilere nasihat etmek için harekete geçti. Asilerin direnmesi sonucu çarpışma çıktı. İsyancılar kaçmak zorunda kaldılar. Asilerin dağıtılmasında asıl büyük rolü oynayan 400-500 kişilik başıbozuk kuvveti kapıcı başı Ali ağanın emrinde 18 Haziran'da Vidin'den harekete geçti. Bu grup İstanbul yolunu kesen asileri dağıttı ve Akçar'a zaptetti. Ertesi gün Lom'a giderek, daha önce Molla Fevzi ve Hacı Abbas'ın emrindeki başıbozuklarla harekete geçmişlerdi. Bunlarla

birleşerek buradaki asileri dağıttılar. Daha sonra Belgrat-
cık üzerine yürüterek burada toplanmış olan 3000 kadar asi-
yi dağıtmayı başardılar. Başbozukların hareketleri İstan-
bul'un istediğinin aksine sert ve acımasızdı. İsyancılar
başbozuklardan sayıca çok fazla olmasına rağmen bir varlık
gösteremeden hemen dağılmaları dikkate değer bir noktadır.

Yukarıda da bahsettiğimiz Ali Rıza Paşa tüm bu hadise-
ler olup bittikten sonra Rusçuk'a gelebilmişti. Vidin'e
gönderilecek kuvvet henüz gelmemişti. İsyan başbozukların
müdahalesiyle bastırılmıştı. Ancak Sırbistan hududunda top-
lanan bir grup isyancı eylemlerini sürdürüyorlardı. Burada-
ki asileri yatıştırmak mümkün olamıyordu. Nihayet Rumeli
Ordusu Müşiri Ömer Paşa Sırbistan tarafına geçerek asilerin
beyliğe kabul edilmemesini istedi. Bunun üzerine Sırp bey-
liği asileri kabul etmiyeceğini açıkladı. Asiler bir müddet
sonra geri dönüp af dilediler. Böylece olay kapanmış oldu.

XIX yy.'ın ilk yarısında meydana gelen bu isyan hare-
ketleri milli bir karakter taşımaktan uzaktı. Mahalli bi-
rer isyan niteliğinde olan bu hareketler daha çok yerli
idarede baş göstermiş olan bozukluklara karşı yapılmıştı.
Kesinlikle bir bağımsızlık isteği yok idi. Yine de bunların
meydana çıkmasında başta Rusya olmak üzere Sırbistan'ın da
kışkırtmasını ve desteğini görmekteyiz. İsyancıların ele
başları genellikle Osmanlı toprakları dışından gelmişler,
Bulgar halkını ayaklanmaya zorlamışlardır. Ayrıca bunu ya-
parken dışarıdan yardım geleceğini yaymışlardır. Rusya bu
dönemde Ortodoksların hâmisî rolünde idi. Bu durumda dini
bağların verdiği bir yakınlıkla hareket ediyordu. Henüz bir
milliyetçilik kavramını desteklemekten yana değildir.

Rusya'nın Slavcılık fikrine sahip çıkarak bunu Balkanlarda yayması Osmanlı Devleti için bir felâket teşkil edecektir. Rusya'yı Slavcılık akımını desteklemeye zorlayan en önemli faktör 1854'te Kırım Harbinden sonra Balkanlarda nüfûzunun azalmasıydı. Çünkü diğer Avrupa devletleri Hıristiyanlık propagandasıyla Balkanlar üzerindeki nüfûzları arttırmışlardı. Artık dini açıdan yaklaşmak Rusya'nın işine yaramayacaktı. Kendisine başka ortaklarda çıkmıştı. Oysa Rusya ne pahasına olursa olsun Balkanları elinin altından kaçırmak istemiyor, çünkü bu sıcak denizlere inme hedefinin bir parçasını teşkil ediyordu. Rusya, Panslavizm'e dört elle sarılarak devlet politikası haline getirecek ve faaliyetlerini bu nokta üzerine yoğunlaştıracaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19 ASRIN İKİNCİ YARISINDA BULGAR İSYANLARI

A- RUSYA VE PANSLAVİZM POLİTİKASI

Panslavizm 19. asrın başlarında ortaya çıkmış, bu asrın ortalarından itibaren gelişme göstermiştir. Bundan önce Balkanlarda Rus çarlarının önderliğini yaptığı Ortodoks Hristiyanlarını koruma eğilimleri vardı. Rus çarları kendilerini Ortodoksların koruyucusu ve mirasçısı olarak gösteriyorlardı. Osmanlı İmparatorluğundaki Hristiyanları kendilerine tâbi sayıyor ve onları kurtarmak tavırlarını takınıyorlardı. İlk defa olarak, I.Petro zamanında büyük başarılar kazanan Rusya, Osmanlı İmparatorluğundaki Ortodoks tebaa ile ilgilenmeye başlamıştır.⁷⁹ İlk Rus sefiri Tolstoy (büyükelçi), daha İstanbul'a gelmez gelmez Ortodoksları Türk-Rus harplerinde Rusya lehine nasıl kullanacağını düşünmeye başlamıştı. I.Petro, 12 Nisan 1702'de, Tolstoy'a yazdığı mektupta, Türkiye'deki Ortodoksların kültürel ve ekonomik durumları ile ilgili bilgiler yanında, Türkiye'nin politik, askeri, ticari, coğrafi v.s. durumlarını da ele alan detaylı raporlar yazılmasını, Kudüs üzerinde Ortodokslara imtiyazlar verilmesinin ortaya atılmasını istiyordu.⁸⁰ Tolstoy'un gönderdiği raporlar neticesinde Rusya Ortodoksları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaya başlamıştı. Panortodokizm diyebileceğimiz bu hareket Kırım Harbi sonuna kadar devam edecektir.

79- L.S.Staurianos, Balkan Federation A History Of The Movement Toward Balkan Unity In Modern Times, Archon Books, Hamadam - Conecticut, 1964, s.7.

80- B.H.Sumner, Peter The Great And The Ottoman Empire, Basil Blawell, Oxford 1949, s.27-28.

Panslavizm, sanıldığı gibi Rusya'da değil, aslında Orta Avrupa ve Balkan İslavlarının Alman romantizminden etkilenmeleri sonucu doğmuştur.⁸¹ İlk olarak Çekler arasında görülmüştür. Çünkü Çekler, Almanlarla en çok temasta bulunan, Alman medeniyet ve ulûmundan en ziyade müteessir olan ve aynı zamanda mevcudiyetlerini muhafaza için en çok gayret ve himmet sarfa mecbur bulunan İslavlardı... Bütün bu çalışmalardan maksad, mâzide büyük, müttehid bir hür Germanya olduğu gibi bir İslavya'da bulunduğunu meydana çıkarmaktı."⁸² Panslavizm ilk olarak kendini kültürel alanda gösterdi. "Dobrowsky (1753-1828) İslav dillerinin etimolojik lûgatını yazdı. "Slavanika" ismiyle bir mecmua neşretmeye başladı. Yungman (1773-1847) Çek lisanının bütün kelimelerini topladı. Chelakowsky (1808-1847) adlı şair İslav milletlerinin halk edebiyatından ve İslav kavimlerinin atalar sözleri'nden çıkan 'İslav Felsefesi' adıyla bir eser neşretti. Kollar (1793-1853), 'İslav Kavimlerinin Dilleri Arasındaki Karşı lıklı Münasebetler' adlı bir eser neşretti. Bundan başka 'İslav Kızı' ismiyle manzum bir eser yayınlandı. Bu eser, bütün İslav kavimlerinde ırkî hissin uyanmasında çok mühim bir rol oynamıştır.⁸³ Çekler arasında devam eden bu Slavcılık hareketleri kısa zamanda diğer Slav kavimlerini de etkilemiştir. İlk olarak

81- Jelawich, The Balkans, s.45.

82- M.Ali Ayni, Milliyetçilik, Maarif Basımevi, İstanbul, 1943, s.54-55.

83- Prof.Sadri Maksudi Arsal, Milliyetçilik Duygusunun Sosyolojik esasları, Çeltüt Basımevi, İstanbul, 1955 s.196.

Sırpçılık ve Bulgarcılığı etkileyen bu akım, daha sonraları Büyük Devletleri tehdit eden bir akım haline gelmiştir. Bu akımdan en çok etkilenen, Avusturya ve Osmanlı Devleti oldu. Çünkü bu iki devletin topraklarında çok sayıda Slav yaşıyordu. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu için tehlike daha büyüktü. Rusya sıcak denizlere inme emellerini gerçekleştirmek için Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Slavlara destek çıkmış ve Slavcılık akımı Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük tehdit unsurlarından biri haline gelmiştir.

Panslavizm, Orta ve Doğu Avrupa Slavlarından sonra Rusların elinde esas karakterini kazandı. 19. yy. ilk yarısında Rusya henüz kendini Ortodoksları koruma eğiliminden sıyıramamış, çünkü kendisini bütün Balkan Hristiyanlarının desteklemesini istiyordu. Bu desteklemenin sonunda da Rusya daha kolay olarak sıcak denizlere inme emellerini gerçekleştirebilirdi. Rusya'nın Kırım Harbi'ne kadar Panslavizm'e sahip çıkmayışı ve Ortodoksları koruma eğiliminden ayrılmasının, en önemli sebeplerinden birisi Yunanlıların bağımsızlığını kazanmaktan sonra ancak Panslavizm'e rağbet etmiştir. Diğer bir hususta Avrupa Büyük Devletlerinin Hristiyanlık adı altında Rusya'nın yaptığı gibi Balkanlardaki nüfuzunu artırmak istemeleri, Kırım Harbi sonrasında Paris Antlaşmasıyla Rusya, Balkanlardaki nüfuzunun kırıldığını anlamış, bunu tekrar sağlamak için Panslavizm'e dört elle sarılmış ve bunu devlet politikası haline getirmiştir.

Rusya, bu zaman diliminde artık Panortodokizm'i terk ediyor, ırk birliğini ele alarak, bütün Slavları nüfuzu altına toplamak istiyordu. Kırım Harbinden sonra, Panslavizm'in romantik devri kapanıyor, politik devri başlıyordu.

Bu devrede, Rusya'da Nicholas Likovlevich Danilevsky ve General Rostislav Fudieu Panslavizm'in "İncil" i sayılıyordu. Kitapta, Rusya'nın liderliğinde bir federatif Panslavist devletin kurulması savunuluyordu. Bu devlet, Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının yıkıntıları üzerinde kurulacaktı. Danilevsky "Birleşik Slav Devleti"nin sınırlarını şöyle çizmişti. Rus İmparatorluğu, Slovak Krallığı, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Bulgaristan, Romanya Krallıkları ve İstanbul. Danilevsky'nin adına "Çarigrad" (Isarigrad) deneceği İstanbul, bu devletin başkenti olacak, mühteşem bir şehir haline gelecekti. Bu hayalden aldığı ilhamla, şiirler yazan Panslavist şair Khomiokov, Ayasofya'nın Slavların ve Çar'ın eline geçip, kutsal mabedin yeniden Hristiyanlara kazandırılacağından bahsediyordu.

Panslavizm, 1856'lerden sonra Rumeli'de Bulgarcılığı tahrik eden en önemli güç haline gelmiştir. Kırım savaşından sonra güçlenen Panslavistler Rus devlet mekanizmasının önemli kilit noktalarını ele geçirdiler. Rus devlet yönetimini etkileri altına aldılar. Bu kilit noktalardan birisi de Rusya Dışişleri Bakanlığı Asya Dairesi idi. Bu dairenin görevi Osmanlı Devleti ile ilgilenmekti. 1856 dan sonraki Rumeli olaylarında bu dairenin önemli rolleri olmuştur. Balkanlara yöneltilen Panslavist hareket, bu daire tarafından organize ve kanalize edilmiştir. Asya İşleri Dairesinin en önemli Panslavist Direktörü ünlü Nikolay Pavloviç İgnatief (1832-1908) olmuştur. İgnatief I .yüzyılın ikinci yarısında Rus diplomasisinin en tanınmış Panslavisti, daha doğrusu Rus diplomatları arasında Panslavizmin bayraktarı idi.

Panslavistler, Kırım Harbi akabinde Balkanlarda yeni Rus Konsolosluklarının açılmasını sağladılar. Buralara Panslavisme inanmış kişiler yerleştirildi. Bunlardan birisi de 1857'de açılan Filibe Viskonsolosluğu idi. Filibe stratejik önem taşıyan bir merkezdi. Bu şehir üç yol ağızıydı ve İstanbul yolu üzerinde bulunuyordu. Ayrıca Güneyden uzanan Hellenizm ve Doğudan gelen Osmanlılık-Türk-lük akımları burada rastlaşıyordu. Buraya ilk atanan Bulgar bir Panslavist olan Nayden Dobroviç Gerov (1823-1900) oldu.⁸⁴ Filibe yakınındaki Avratalan Köyünde doğmuş, Odesa'da eğitim görmüş ve daha sonra doğduğu köye öğretmen olarak gelmişti. Burada Panslavizmi ve Rus taraftarlığını yaymak istemiştir. Bu anlaşılacak görevden alınmıştır. Kırım Harbi esnasında Rusya'ya gitmiş ve burada Rus vatandaşlığına geçmiş daha sonra da 1857'de Rus Viskonsolosu olarak Filibe'ye atanmıştı. Sürekli olarak 1857-1877 yılları arasında 20 yıl bu görevde bulunmuştur. Uzun süren bu görevi esnasında Filibe, Edirne ve Tuna vilayetlerinde Panslavist hareketin en önemli yöneticilerinden birisidir. Gerov'un doğmuş olduğu köyde 1876'da Bulgar ayaklanması baş göstermiş, Filibe halkı bunun üzerine sadrazama şikayette bulunmuştur. Gerov bu olaydan sonra Rusya tarafında sessizce geri çekilmiştir. Edirne'den başka Rusçuk, Varna, Selânik, Manastır, Saraybosna v.s. Rus Konsolosluklarına da bunun gibi yetiştirilmiş Panslavistler gönderilerek Kırım Harbi sonrasında Rume-

84- Dokumenti za Bilgarskata İstoriya, I-II, Arhiv na Nayden Gerov, Çast I (1857-1870), Çast II (1871-1877) Podreden ot T. Pançev, BAN. Sofya 1931-1932.

li'de Panslavizm'in resmi kadrosu tamamlanmıştı.⁸⁵ Rusya, Kırım Muharebesinde zayıf ettiği nüfûzunu bütün Balkan Hristiyanlarını Osmanlı Devleti aleyhine ayaklandırarak tekrar kazanmak sevdasına düşmüştü.⁸⁶ Rusya'nın politikası, gizli tahriklerle halkı ihtilâl sevk idi. Eğer ihtilâl kopmaz ise, bu sefer de devamlı istek ve notalarla fevkalâde şartlar ileri sürüp, Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki iyi hisleri yıkmaya çalışarak sonunda, "Rusya'nın himâyesinde onlara büyük faydalar vadederek, onların Çar'ı en iyi bir dost olarak düşünmelerini sağlamak, Sultan'a bağlılıklarını en az seviyeye indirmek bu politikanın temeli olmuştu."⁸⁷

Rusya, konsolosluklar yoluyla göndermiş olduğu bu Panslavist organizatörlerin yanısıra gizli olarak faaliyet gösterecek olan Panslavist komiteleri kurdu. Bunlardan ilki 1858'de Moskova'da kuruldu. "Rus Çarı III.Aleksandır da bu komiteye para yardımında bulunuyordu. Buna benzer komiteler 1868'de Petersburg, 1869'da Kiev, 1870'de Odessa'da kuruldu.⁸⁸ "Statüleri gereğince, bu komiteler dernek şeklinde ve doğrudan doğruya Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın yönetimi altında idiler. 1877-78 Türk-Rus savaşı arifesinde, 12 Nisan 1877'de kabul edilen yeni statüleri ile bu komiteler Rusya İçişleri Bakanlığı'na bağlanmışlardır."⁸⁹ Bu komitelerden "özellikle Moskova Komitesi" Panslavizmin Genelturmay Harekât Dairesi demekti. 19. yüzyılın ikinci yarısı

85- B.N.Şimsir, a.g.e. s. XLVI-XLVII.

86- İbnülemin M.Kemal İnâl, Son Sadrazamlar C.I. Derghâh Yayınları, İstanbul 1982, s.20.

87- .S.C.B.Claire-Charles A.Brophy, Twelve years Stray of the Eastarn question İn Bulgaria, Chapman And Holl, London 1877 s.231

88- Kocabaş, a.g.e. s.115-116

89- B.N.Şimsir, a.g.e. s. XLVII.

sında, özellikle 1858-1876 yılları arasında, Balkanlardaki Panslavizm hareketini, Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın Asya İşleri Dairesi'nin direktifi altında, bu komiteler yürütmüştür. Rumeli'deki Panslavist örgütler de; bu büyük komitelerin ve özellikle Moskova Komitesi'nin direktifi, maddi ve manevi desteği ile kurulup çalışmışlardır.

Nihayet, Rusya Dışişleri Bakanlığı Asya İşleri Dairesinin Ünlü Panslavist Direktörü İgnatief de 1864'de Rusya Büyükelçisi olarak İstanbul'da gelip yerleşti. O tarihte İgnatief, 32 yaşında genç ve ateşli bir Panslavistti ve bir misyonla Türkiye'ye gelmişti. Türkiye'deki açık ve gizli Panslavizm hareketinin başı oldu. "Benim Konsololarım" diye iftihar ettiği Balkanlardaki Panslavist Rus Konsoloları şebekesini 14 yıl boyunca başarıyla yönetti ve tarihi misyonunu yerine getirdi. I .yüzyılın son çeyreğine girilirken Rumeli'de Slavlık meseleleri artık patlak vermeye başlayacaktı: "Bosna-Hersek meselesi", "Sırbistan meselesi", "Karadağ meselesi" ve nihayet "Bulgar meselesi". Bu yıllarda Rus panslavistlerinin en çok önem verdikleri mesele, Bulgar meselesiydi.⁹⁰

B- BULGAR EKZARHLIĞININ KURULMASI

İstanbul'un fethinden sonra Bulgarlar dini bakımdan Fener Patrikhanesine bağlanmışlardı. "Osmanlı İmparatorluğu'nun kuvvet ve satuvvet sahibi olduğu zamanlar pat-

90- B.N.Şimsir, a.g.e., C.II. s. XLVIII.

rikhanenin hiç bir nüfuzu yoktu. Divân patriki ancak reaya zümresinden bir ferd olarak tanındı." ⁹¹ Bu dönemde patrikler dinî vecibelerini yerine getiriyor, bunun dışında başka işlerle uğraşmıyorlardı. Ancak Osmanlı devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerde türlü türlü fesatlar çıkarıyorlardı. Devlet otoritesinin zayıfladığından istifade eden Rumlar, Bulgarlar üzerinde baskılarını arttırmışlardır. Fener Rum Patrikhanesi Ohri'deki son müstakil Bulgar Kilisesini 1767 de kapatmış, böylece bütün kiliselerde ibadetler Rum dili ile ve Rum papazları tarafından yapılmaya başlanmıştı. ⁹² Bundan sonra Patrikhane Bulgarları Rumlaştırma gayretine girmişti. "Fener muhitinde, Eflâk-Boğdan'da yahud büyük Rus şehirlerinde ticaretle zenginleşmiş ve mühim mevkilere çıkmış Rumlar arasında eski Bizans İmparatorluğunu ihya etmek emelleri, daha VIII. nci asırda kuvvetle meydana çıkmıştı. Bunlar, bu maksatla Balkanlar'daki diğer kavimleri Rumlaştırmak için her türlü vasıtaya baş vurmakta tereddüt göstermediler. Osmanlı Devletinin Rum Patrikine tanıdığı geniş dinî ve idarî salâhiyetler, bazı devlet vazifelerini de gören Rumların imparatorluk içindeki imtiyazlı durumu, kültür seviyeleri itibariyle yüksek olmaları, hemen bütün Bulgaristan ticaretini ellerine geçirmiş bulunmaları" ⁹³ bu Rumlaştırma işinde kendilerine büyük imkanlar vermekte idi.

91- Ahmet Refik, 'Osmanlı İmparatorluğunda Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi', Türk Tarih Encümeni Mecmuası, No:8 (85) İstanbul 1341, s.75.

92- Mach, Von Richard, The Bulgarian Exarchate: Its History And The Extent of Its Authority in Turkey, T. Fisher Unwin, London 1907, s.11

93- H. İnalcık, a.g.e., s.18.

Fener Rum Patrikhanesinin ve Rumların bu baskılarına Bulgarların karşı koyabilecek ne güçleri nede bir teşkilât-ları mevcut değildi. Büyük şehirlere Türklerle, Rumlar ha- kimdi. Bulgarlar ise köylerde ve ıssız dağ kasabalarında yaşıyorlardı. Bulgaristan'da bütün dinî makamları rüşvetle ele geçiren Rum papazları halktan her fırsatta para sızdır- maya çalışıyordu. Bütün bunların yanısıra "İstanbul Patriki 1800 tarihlerinde metropolitlere gönderdiği başka bir ta- mimle de Bulgar kilise mekteplerinin kitaplarının tedrisini emretmekte idi. Eski Bulgar edebiyatının kalıntıları her yerde dinî bir gayretle yok edilmekte idi. Böylece Rum pa- pazu Hilaryan, Tırnova katedralinin mihrabı arkasında bul- duğu eski Bulgar patriklerine ait kütüphaneyi merasimle yaktırtmıştır. Bulgar dili ile ayın yapmak, vaizde bulunmak artık yasaktı.⁹⁴

Bütün bunların neticesinde Bulgarlar Rumların manevi boyunduruğu altına girmişlerdir. Yukarıda bahsettiğimiz gi- bi ilk Bulgar uyanışı Rumların ve Fener Patrikhanesinin bas- kılarına tepki olarak başlamıştır.

18 nci yüzyılın son çeyreğinde ilk tepkiler baş göster- miştir. Fakat henüz Rumlarla mücadele edebilecek duruma ge- lememişlerdir. 19 ncu yüzyılın ortalarına doğru ekonomik ve kültürel kalkınmalarını sağlayan Bulgarlar Rumlarla mücade- leye girdiler. Tanzimat Fermanında belirtilen eşitlik il- kesinden de yararlanan Bulgarlar, açık olarak isteklerini belirtmeye başladılar." 1845'de Tırnova'da Nifit (Neofit)

94- H. İnalcık, a.g.e. s.19.

Bozvek ve İlarion Miakariopolsley isimli papazlar Bulgarlar için millî kilise isteklerini açıkladılar.⁹⁵ Bu istekler :

1- Bulgarların hükümetçe Rum sayılmamalarını, çünkü Bulgarların dilleri, töreleri, tarihleri ayrı bir millet olduğunu,

2- Bulgarların İstanbul'da ayrı bir kilise yapmalarına ve orada kendi dilleri ile Tanrıya kulluk yapmalarına izin verilmesini,

3- Bulgar ahali üzerine Rum patrikhanesince salınan kilise vergisinin azaltılmasını, metropolitlerin belli bir aylıkları olup Bulgar ahaliyi istedikleri gibi soymamalarını,

4- Metropolitlerin seçimle tayin olunarak ahaliyi Bulgar olan sancaklara Bulgar metropolitlerin seçilip konmasını,

5- İstanbul'da Bulgar milleti adına söz söylemek üzere dört murahhas olup milletçe icapeden şeyleri doğrudan doğruya Babıâliye arzdebilmelerini ve Rum patrikhanesinin Bulgarlarca istenen, Bulgarlara icabeden şeylerin hakikatını Babıâliye arzemediğini,

6- Bulgarlara Bulgarca gazete çıkarmaya izin verilmesinden ibaretti.⁹⁶

İstanbul'da toplanan Bulgar tüccarları ve ileri gelenleri bu isteklerini Bâb-ı Ali'ye arzetttiler.

95- Barbara Jelavich, The Establishment Of The Balkan National States 1840-1920, Universty Of Washington Press, Washington 1977, s.133.

96- Peremeci, Tuna Boyu Tarihi. s.195.

Fener Rum Patrikhanesi bu duruma seyirci kalmadı. Bu isteklerin Rum Kilisesinin ülkelerine zararlı olacağını anladı. Bâb-ı Âli'ye Neofit ve İlarion'un Rus casusları olduklarını, Rusya hesabına Bulgarları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırttıklarını söyledi. Bu sözlerde gerçek payı mevcut idi. Ancak Rum Kilisesi bunu Osmanlı Devletini uyarmak amacıyla değil sırf kendi çıkarlarını korumak için söyledi. Neticede bu iki papaz Aynaroz manastırına sürülerek hapsedildi. Bu sırada, Bulgarlar arasında Katolik ve Protestan misyonerleri de devreye girmişler, Bulgarları kendi mezheplerine kazanmak faaliyetine başlamışlardı. Bu durum, Rusya'yı korkuttu. Bulgarların başka devletlerin nüfuzuna düşmemeleri için Bulgar milli kilisesi kurulması uğrunda o da faaliyete geçti.⁹⁷

Bunun üzerine Rusya'da yetiştirilip gönderilen papazlar ve öğretmenler, millî kiliselerini kurmak için Bulgarları tahrike başlıyorlardı.⁹⁸

1848 yılında da İstefanaki adlı bir Bulgar ile Rum ileri gelenlerinden birisi Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'ya, İstanbul'daki Bulgarların bir "Papaz evi" açmak istediklerini arz ettiler. İstanbul'da değişik işlerle meşgul olan, ticaret nedeniyle gelip giden Bulgarların kendi dillerinde ibadet yapabilecekleri bir yeri yoktu. Diğer Rum, Ermeni, Katolik Kiliselerinin ayinlerindeki kullandıkları dile vakıf olmadıklarını ve büyük yortu günlerinde büyük izdiham olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁹⁹

97-Jelwich, The Establishmend, s.133.

98-Ahmet Cevdet Paşa, Tezâkir, (13-20) T.T.K.Yayını Ankara 1960. s.103.

99- Ahmet Refik. a.g. makale s.76.

"Bulgarların bu dileği, tanzimat hükümlerine uygundu, fakat mevzuat hükümlerine aykırı idi. Çünkü İstanbul'da fetihden beri, kilise yapılması şer'an men edilmişti. Hatta , Rum, Ermeni ve Yahudi mabedlerinin tamiri için bile ilgililerin divâna resmen başvurarak hüküm ve ferman almaları usuldendi. Babiâli bu cihetleri göz önünde bulundurarak Bulgarların bir kilise değil, fakat Fener'de bir papaz evi yapmalarına müsaade etti."¹⁰⁰

Böylece 24 Eylül 1849'da İstanbul'da bir Bulgar papaz evi teşekkül etti. Bu aynı zamanda Bulgarların Rum Kilisesinden ayrılmaları hareketinin fiili bir tezahürüdür.

1856'da ilân olunan Islahat Fermanı, ruhani cemaatlerin yeniden teskilâtlannmalarına ruhsat veriyordu. Bulgarlar bu maddeden de yararlanmak için faaliyete geçtiler. 1860'da İstanbul'a bir heyet yollayarak Rum Patriğini ruhani reis olarak tanımayacaklarını bildirdiler. "Hatta bir kaç gün sonra Bulgarlar tarafından Rusya sefârethanesi önünde Çar şerefine ilâhiler okundu."¹⁰¹ Rum Patriği Kiri-los istifa etmek zorunda kaldı. Bulgarlar yeni seçilen Patriği de tanımadılar. Bütün bu davranışlar Rusya'nın isteği doğrultusunda yapılıyordu. Böylece Bulgarların Rum Kilisesinden ayrılmaları kesin bir hâl almış oldu.

Bulgarların Rum Kilisesinden ayrılmaları Katolikleri faaliyete geçirdi. Katolik propagandacılar Avusturya tarafından Bulgaristan'a gönderildi. Katolik Kilisesine

100- E.Z. Karal, Osmanlı Tarihi C.VII. s.90-91.

101- Ahmet Refik, a.g.m. s.80.

bağlanmaları için propagandaya başladılar. Rusya henüz 1856'da kaybettiği nüfûzunu kazanamamıştı. Bulgarlar da yeni kilisenin hâmisiz gelişmeyeceğini biliyorlardı. Bu yüzden Avusturya ve Fransa'nın himayesini elde etmek amacıyla bir kısım Bulgar, katolik kilisesinin himayesine girmeye karar verdiler. Bunun için 1860 yılının sonlarına doğru Ermeni Katolik Patrikhanesi ile ilişkiye girdiler.

Ermeni patriği, Roma kilisesinin Bulgar milletinin teşkilatı cismâniye ve ruhaniyesine asla müdahale etmeyeceğini, Papalık makamı ile şark katolik kiliselerinin münasebeti ne ise, Bulgarlara da aynı şekilde Papalık ile ilişkilerde bulunacaklarını garanti ettiler. Bunun üzerine daha geniş bir Bulgar heyeti Ermeni Katolik Piskoposuna Bulgarların katolik kilisesiyle birleşmeleri için senet¹⁰² verdi. Bu senedin altında ikibinden fazla imza vardı.

Bulgarların bu hareketleri tamamen millî gayelerine ulaşmak için başvurdukları bir yoldur. Onlar için Katolik ve Ortodoks olmak önemli değildi, önemli olan bağımsız bir kilise ve daha sonra bağımsız bir Bulgar devleti idi.

Rusya millî bir kilise kurulması taraftarı idi. Ancak katolikliği kabul eden Bulgarları duyunca telaşlandı. Çünkü bu Bulgarların Avusturya ve Fransa'nın nüfuzu altına girmesi demekti. Bu da Rusya'nın memellerine set çekilmesi demekti. Derhal İstanbul hükûmeti nezdinde harekete geçerek Bulgarların bağımsız kilise kurmalarına izin verilmesini istedi. Bulgarları da bu yönde teşvike başladı.

102- Ahmet Refik, a.g.m. s.81.

Osmanlı hükümeti Bulgarların katolikliği kabul etmekte tereddüt göstermediğini görmüş bunun altında millî maksatlar olduğunu sezmışti. Buna rağmen Ruslara devamlı tahrik unsuru bırakmamak için meseleyi çözmeye karar verdi. Bulgar ekzarhlığının kurulmasını sağlayan fermanı 11 Mart 1870 de verdi. Bu fermanda şöyle deniliyordu : "Bulgar cemaatine ait bütün mezhep işleri, yeniden kurulan Ekzerhane tarafından görülecektir; bu Ekzerhanenin maiyetinde gereği kadar metropolit ve piskopos bulunacaktır. Ekzarh daimi olarak, Ekzerhanede içtima edecek olan, Bulgar sinod meclisinin ruhanî reisidir. Ekzerhane, Ortodoks kilisesinin esas kanunlarına uygun olarak, Bulgar rahiplerinin işlerine ve piskoposlarıyla Ekzarhın seçimine Rum patrikhanesi tarafından müdahale vukuunu menedecek surette tanzimi mukarrer olan nizamnâmeye tevfikân vazife görecektir. İstanbul patriği, Ortodoks mezhebi icabınca ekzarha verilmesi tasdikî memuriyet emirnâmesini verecektir. Bulgar âyini ruhaniyesinde mezhep kanunlarına saygı gösterilecek ve patriğin ismi zikredilecektir.

Bu suretle müstakil Bulgar kilisesi kurulmuş oldu.¹⁰³

Bulgar bağımsız ekzarhlığının kurulması, Bulgarların sürdürmüş oldukları bağımsızlık hareketini hızlandırdı. Bulgaristan'ın en ücra köşelerine kadar giden papazlar Bulgarlar arasında bağımsızlık fikrini daha rahat bir şekilde yaymaya ve halkı isyana teşvik etmeye başladılar.

103- E.Z.Karal, Osmanlı Tarihi, C. VII. s.93.

Kırım savaşından sonra "Bulgar Meselesi" değişik bir mahiyet kazanmıştır. Daha önceki isyanlar yukarıda da gördüğümüz gibi birer köylü isyanı ve bölgesel mahiyettedir. Bunlarda bağımsızlık isteği mevcut değildir.

Kırım harbi sonrasında Bulgarlar Rus Panslavistlerin etkisi altına girmişlerdir. Rusya eski Ortodokizm politikasını terketmiş, Panslavist politikayı benimsemiştir. Bu Bulgarların çıkarmış oldukları isyanların mahiyetini değiştirmekte gecikmedi. Osmanlı toprakları dışında kurulan çeteler her fırsatta Bulgaristan'a girerek halkı bağımsızlık isteği ile ayaklandırmaya çalışacaklardır. Esasında eğitimin verdiği milliyetçilik fikirlerini benimseyen Bulgarlar mevcut idi. Bu bakımdan Bükreş, Odesa gibi şehirlerde çetecilik hareketinin 1862'de başladığını görüyoruz.

Bulgarları ayaklanmalara teşvik edenlerin Ruslar olduğunu daha önce belirtmiştik. 18/30 Mayıs 1862 günü, Filibe'deki Rus Viskonsolosu Gerov, İstanbul'daki Rus Büyükelçisi İgnatief'e şu şifreli telgrafi gönderir :

"Bulgarların açık bir ayaklanması imkânsız olduğundan bazıları Türklere karşı çete savaşı yapmak fikrinde-
dir ve şimdiden birkaç çete kurulmuştur. Filibe sancağın-
da dolaşmakta olan Bulgar eşkiya çetelerine de bu fikir
telkin edilmeğe çalışılmaktadır. Bunun için benim manevi
desteğim ve son derece zaruret halinde bir miktar para
yardımı vaadi istenmektedir. Bu isteğe vermem gereken ce-
vap hakkında Ekselânslarının emirlerini rica ediyorum."¹⁰⁴

Bu tarihlerde Bulgaristan'da çete harekâtının hazırlık safhaları sürmektedir. Bu hazırlıkların ideologu ve düzenleyicisi Georgi Stoykov Rakovski (1821-1867) adındaki Bulgar komitecisidir. Kazan'da (Kotel'de) doğmuş, ilk öğrenimini Karlova'da tamamlanmış daha sonra İstanbul'da Kuruçeşme'deki Rum Okulunda öğrenimine devam etmiştir. 1841 yılında Atina'da "Makedonya Derneği" adlı gizli derneğin kurulmasında aktif rol oynamıştır. 1842'de İbrail'e geçmiş ve oradaki Bulgarlar arasında çetecilik hazırlıkları yapmıştır. Kırım Savaşı esnasında İstanbul'da gizli bir örgüt kurmuş, Casusluk yapmak amacıyla Şumnu Türk Ordusunda tercüman olarak görev almıştır. Burada casusluğu ortaya çıkarılmış yakalanıp İstanbul'a götürülürken yolda kaçırmıştır. 1858-1860 yılları arasında Odesa'da bulunmuydu. 1860 yılında Belgrad'a yerleşmiş ve orada Bulgaristan'ın siyasi bağımsızlığı için aktif olarak çalışmaya başlamıştır. 1862 de ilk "Bulgar Lejyonunu" kurmuştur.¹⁰⁵

Panslavistlerle devamlı ilişki halinde olan Rakovski'nin planı şu idi : "Silahlı harekâta çetelerle başlanacaktır. Bunun için eşkiya çetelerinden faydalanılacak ve uygun siyasi şartlarda Türkiye'ye salınacaklardır. Çeteler, bir merkezden yönetilecektir. Bulgar ayaklanması çıktıktan sonra da Büyük Devletler ve özellikle Rusya, şu veya bu şekilde meseleye müdahale edeceklerdir. Böylelikle Bulgarlar Türk yönetiminden kurtulup bağımsızlığa kavuşacaklardır."¹⁰⁶

105- İstoriya na Bilgariya, s.403-405.

106- İvan Kinov-Şteryu Atanasov, D.Hristov-B.Çolpanov, Viorijenata Borba na Bilgarskiya Narod Sreştu Osmanskoto Gospodstvo, Dirjavno Voenno İzdatelstvo, Sofya 1961, s.1-88.

C- ÇETE HAREKATI (1862-1868)

Bu ruh ve inanç içinde Bulgarlar çetecilik harekâtını başlattılar. Uygun buldukları zamanda Bulgaristan'a girerek karışıklık çıkartıyor ve Bulgar halkını zorla ayaklandırmaya çalışıyorlardı.

İlk olarak Rakovski bu iş için Hacı Stavri adındaki Bulgari görevlendirdi. Tuna vilâyetine gelen Hacı Stavri Bulgaristan'da ayaklanma zeminini hazırlamak amacıyla çalışmaya başladı. Tırnova, Gabrova, Elena, Drâново taraflarında dolaştı ve etrafına 150 kadar adam topladı. Türk makamları bu çeteyi haber alarak tedbir aldılar. Ayaklanma denemesinde başarısız oldular. Hacı Stavri Eflâk'a kaçtı.

Bir yıllık bir hazırlıktan sonra 1864 yılında Rakovski iki çete hazırlayıp Osmanlı topraklarına gönderdi. Çetelerden birisi Hacı Dimitri başkanlığında 1864 baharında kuruldu. 12 kişiden meydana gelen bu çete Zıştovi yakınlarında kayıkla gizlice Tuna'yı geçerek Tırnova taraflarına geldi. Çetenin kendi içinde çıkan anlaşmazlık sonucu Stoyan Voyvoda çeteden ayrılarak Kocabalkan'a gitti. Burada dolaşarak ayrı bir çete kurmaya çalıştı. Ancak 1865 yılında öldürüldü. Hacı Dimitri çetesi varlık gösteremedi ve 1864 sonbaharında tekrar Eflâk'a döndü.¹⁰⁷

1864 yılında Rokovski tarafından silâhlendirilip Türkiye'ye gönderilen ikinci çete Hristo Makedonski başkan-

107- Kinov v.d., Vlorijenata Borba s.164-174.

lığında yine 12 kişiden kurulmıştı. Çete, Balkanlardaki çeteler hakkında bilgi toplamak, Bulgarların moralini yükseltmek, Balkanlardaki Türk çetelerini temizlemek ve yeni gönüllüler toplamak görevi verilmişti. Tuna'yı, Vidin ve Lom taraflarından ayrı ayrı yerlerden geçen çete Rila manastırından erzak temin etmiştir. Manastırdan ayrıldıktan sonra Hasan Pehlivan adında birinin elebaşılığındaki bir çete ile çarpışmışlardır. Bunun üzerine çete ikiye bölünmüş çetecilerden altısı evlerine dönmüşlerdir. Diğer altısı kışı manastırda geçirmişler ve ertesi yıl Eflâk'a dönmüşlerdir.¹⁰⁸

Yine 1864 yılı içinde Sırbistan'da kurulan bir Bulgar çetesi de Türkiye'ye girdi. Bu çetenin başında Penayot Hitov adında azıllı bir Bulgar eşkiyası vardı. 1830 yılında İslinye'de doğmuş ve 1858 yılında haydutluğa başlamıştır. Kocabalkan'da epey zaman eşkiyalık etmiştir. 1863 yılında Sırbistan'a gitmiştir. İşte burada kurduğu 15 kişilik çete ile tekrar Türkiye'ye geçmişti. Bir postaya saldırmış, bir Türk'ü ve çiftlik sahibi bir Arnavut'u öldürmüştür. Kocabalkan'a geçerek burada eşkiyalık yapmıştır. Beş kişi kalan çete Sırbistan'a geri döndü.

1864 yılında bu üç çete bir varlık gösterememişlerdir. Bulgarlar arasında yankı yaratamamış, iz bırakamamıştır. Bulgar halkı Osmanlı devletine bağlılığını sürdürüyordu.

Bulgarlar çetelerle Türk halkını korkutmayı ve Bulgarları kendi taraflarına meylettirmeyi amaçlamışlardı. Hiç

108- Kinov v.d.; a.g.e. s.177-178.

bir köylü Bulgar bunlara yanaşmamış, yaptıkları eşkiyalığı tasvip edip yanaşmamıştır. Çete geldiği gibi hatta kayıp vererek geri dönmek zorunda kalmıştır.

1865 yılında çetelerin herhangi bir hareketine rastlanmaz. 1866 yılında yeniden iki çetenin faaliyete geçtiklerini görüyoruz. 12 kişilik çetesiyle Filib Totü adındaki Bulgar 1866 yılında Tuna'yı geçerek Kocabalkan'a geldi. Oradan güneye geçmiştir. Tırnova Balkanında dolaşmış burada bir Türk köyünü basarak katliamda bulunmuştur. Masum Türkler'i öldürmüş, haksız yere çeşitli cinayetler işlemiştir. Tipik bir kanlı Bulgar eşkiyasıdır. İkinci çete Jelü Voyvoda yönetiminde 20 kişiden oluşuyordu. Bu çete fazla etkili olamamış ve Eflâk'a dönmüştür.

"Sınır ötesinden çeteler göndermekle Bulgarların ayaklandırılabilceğine ve böylece Bulgaristan'ın bağımsızlığını elde edebileceğine inanan Bulgar ihtilâlcileri, 1867 yılı içinde de çeteler göndermeye devam etmişlerdir. Bu yıl içinde sınır ötesinden dört çete yollanmıştı."¹⁰⁹

Birinci çete, 1864 yılında Sırbistan'dan gönderilen ve geri dönen Panayot Hitov'un yönetiminde kurulmuş 30 kişilik bir çeteydi. 28 Nisan 1867 günü Tuna'yı geçmiş, 10 gün sonra Kocabalkan'a varmış ve yolda birkaç Türk'ü katletmiştir. İslimye Balkanında dolastıktan sonra isyan için yeterli zemin bulamamış ve Sırbistan'a geri dönmüştür.

109- Kinov, v.d., a.g.e., s.100.

İkinci çete Filib Totu elebaşlığında 35 kişiden ibaretti. 17 Mayıs 1867 günü Tuna'yı Zıştovi yakınlarından geçmişlerdir. Yolda rastladıkları beş Türk'ü insafsızca katletmişlerdir. Bunun üzerine çetenin Tuna'yı geçtiği Türk makamlarınca haber alınmış ve Kocabalkan'a doğru kovalama başlamıştır. Bunlardan 30 kadarı vurulmuş veya yaralı olarak ele geçirilmiştir. Diğer beş kişi Panayot Hitov çetesiyle Sırbistan'a kaçmıştır.

1867 yılında Tuna'yı geçen üçüncü çete Petır Petkov yönetiminde 15 kişiden ibaretti. Tuna'yı Niğbolu civarından geçmiş, fakat yakalanarak çete dağıtılmış ve elebaşısı öldürülmüştür.

Aynı yıl içinde Sırbistan'dan da bir çete Türk topraklarına girmiştir. 160 kişiden oluşan çeteyi Yeremin Bilgarov yönetiyordu. Sırp sınırını geçerken Türk askerleriyle çarpışan çete 40 kişi kayıp vermiştir. Geri kalanları Sırp-
lar tarafından silâhsızlandırılmıştır. Bu yüzden herhangi bir zararı dokunamamıştır.¹¹⁰

Bütün bu çete hareketleri sürüp giderken yerli Bulgarlar arasında herhangi bir faaliyet görmek mümkün değildir. Çeteler kesinlikle yerli halk tarafından desteklenmiyordu. Çeteler dışarıda hazırlanıyor, silâhlandırılıyor ve Türk topraklarına salınıyordu. Çetelere maddî ve manevî desteği Rusya sağlıyordu. Bunu da Rus Viskonsolosu olarak 1857'de Filibe'ye atanmış olan Nayden Gerov sağlamakta idi. 1867 de

110- Kinov v.d., a.g.e., s.181-184.

çetelerin gönderildiği sırada Görev Bükreş'te bulunuyordu. Nitekim 15/27 Nisan 1967 tarihli, İstanbul Rus Büyükelçisi İgnatief'e gönderdiği raporda buradaki Bulgar Komiteleri üzerindiydi. Bu raporunda Gerov, Bükreş'te birkaç komite bulunduğunu, bu komitelerin birinin başında akrabası olan Hristo Georgief olduğunu, bu komitenin de Sırbistan'la bir Güney Slavları Devleti kurma fikrinde olduğunu bildiriyor. Diğer komitenin ise Avrupa kamuoyunu Bulgarlar üzerine çekmeye çalıştığını ve ayaklanma hazırladığını yazıyor¹¹¹. Bundan sonraki raporları da hep Bükreş'teki ihtilâl komiteleri üzerine olmuştur. Bütün bu çete hareketlerinin düzenleyici ve yöneticisi Rakovki, Rus'ların dolayısıyla Panslavistlerin emriyle hareket ediyor ve onlardan talimat alıyordu. Bu işin planlanmasını ve yürütülmesini Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi İgnatief ile Filibe Viskonsolosu Nayden Gerov yapmaktaydılar.

"1867 yılında çete harekâtı fiyasko ile sonuçlanınca, Bükreş'te bulunan Filibe Viskonsolosu Gerov, telgrafla Petersburg'a çağırılmıştır. Sekiz aydan beri Viskonsololuğundan uzak bulunduktan sonra doğrudan Bükreş'ten Petersburg'a gidince büsbütün şüpheleri üzerine toplayacağı endişesiyle, Gerov önce Filibe'ye uğrayıp ondan sonra Rus başkentine gitme ricasında bulunmuştur."¹¹²

111- T.Pançev, Arhiv na Nayden Gerov s.432-433, Belge No: 375

112- Arhiv na Nayden Gerov, s.444 Belge : 386.

1867 yılı çete harekâtının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Rusya taktik değiştirmeye başlamıştır. Bunun için Viskonsolosu geri çağırmış ve görüşmelerde bulunmuştur.

Bu başarısızlıkta Bulgarların Osmanlı idaresinden memnun olmalarının büyük payı vardır. Çeteleri yerli Bulgar halkı desteklememiştir. Nitekim 12 Şubat 1867 tarihli ve "Balgar milletinin taraf-ı saltanat-ı seniyyeden görmekte oldukları ni'met-i adâlet ve serbestiyyeden dolayı umum Bulgar milleti nâmına takdîm eyledikleri arzuhâle dair" başlıklı bir belgede bu husus açık bir şekilde görülmektedir : "Bulgar milleti kulları, beş yüz seneden beri Osmanlı Devleti'nin idaresi altında mes'ûd olarak yaşamaktadırlar. Bu süre zarfında mal, can ve dinleri, erbâb-ı fesâd ve bed-hâhların her türlü tecâvüzünden muhâfaza edilmiştir. Halbuki, diğer memleketlerde yaşayan güçsüzler ve fakirler, zenginlerin tasallut ve zulmüne mârûz kaldıkları gibi, kendilerine her türlü haksız muamele ve reva görülmüştür. Osmanlı topraklarında ise durum tamamiyle farklıdır. Zira, Osmanlı idaresi altında yaşayan kuvvetliler tarafından güçsüzlere hiç bir şekilde eziyet edilmemiş, güçlüler ve zayıflar devletın bahşettiği adâlet ve hakkaniyetten aynı nisbette faydalanmışlardır. Ayrıca, Osmanlı idâresindeki, Hristiyanları arasında din ve mezhep farkı gözetilmeyerek, hepsine eşit bir şekilde muâmele edilmiştir." ¹¹³

113- Başbakanlık Arşivi, (B.A.); Bulgaristan İrade Katoloğu, nr.89.

Bu durumu değerlendiren Rusya, Bulgarların ayaklanmalarının iyi sonuç vermiyeceğini daha doğrusu dışarıdan gönderilen çetelerle Osmanlı Devleti'ne bağlılığını sürdüren Bulgarları ayaklandırmanın güç olduğunu farketmiştir. Rusya Dışişleri Bakanlığı Asya İşleri Dairesi başkanı Stremouhov 18 Ocak 1868 tarihli 1093 sayılı talimatıyla Rus Viskonsolosu Gerov'a "Hristiyanların vakitsiz ayaklanma teşebbüslerinden kaçınmalarını bildirmiş ve şöyle devam etmiştir: "Bakanlığımız, her türlü yanlış anlamayı ve Hristiyanlar açısından kötü olabilecek sonuçları önlemek için, her mahallî ve sabırsız hareketlerin çok tehlikeli olduğunu, bugünkü politik durumun başarılı bir sonuç elde etmek için elverişli olmadığını kabul etmektedir. Hristiyanlarla ve özellikle halk üzerinde nüfuzlu kişilerle yapacağınız temaslarda bu görüşle hareket etmeniz gerekir. Bununla birlikte Hristiyanların hazırlık çalışmalarını muhafaza ve devam ettirmeleri faydalı olacaktır."¹¹⁴ Demek ki, Rusya şimdilik çete harekâtından vazgeçilmesini, ama bunun yanı sıra ayaklanmaların yaygın bir şekilde yapılabilmesi için hazırlıkların sürdürülmesini istemektedir.

Rusya henüz ümidini yitirmemiş olmalı ki 1868 yılında bir çete harekâtına daha gidildi. Filibe Rus Viskonsolosu, Petersburg'a yapmış olduğu gezide son bir deneme için izin koparmış, bunu da İstanbul Büyükelçisi İgnatief desteklemiş

114- Dokumenti za Bilgarskata İstoriya, Arhiv na Nayden Gerov, c.I. (1857-1870) s.449, Belge No. 388.

olmalıdır. 1862 yılından beri çete harekâtının düzenleyicisi ve lideri durumunda olan Rakovski 1867 yılında Bükreş'te ölmüştü. Onun ölümünden sonra, çeteciliğe bel bağlamış kişilerin ümitlerini kırmamak, tek kişinin üzerinde olan bu hareketin sona erdiği izlenimini silmek için de düzenlenmesi mümkündür.

Daha önceki çeteler küçük gruplardan ibaretti. Bu seferki çete 128 kişiden meydana gelmiştir. Bütün çetelerin birleştirildiği ortaya çıkmaktadır. Rakovski'nin arkadaşları ölümünden sonra "Bulgar Derneği" (Bilgarsko Obştestvo" adı altında bir ihtilâl derneği kurmuşlardır. Bu dernek, 1864 yılında da küçük bir çeteye elebaşılık yapmış olan Hacı Dimitar ile Stefan Karaca başkanlığındaki çeteye göndermekle kararlaştırmıştır.

Hacı Dimitar, 1840'ta İslimey'de doğmuştur. 1860 yılında birkaç Türk'ün kanına girmiş ve eskiye olmuştur. 1864 yılında Eflâk'a geçmiştir. Rakovski ile tanıştıktan sonra ihtilâlciler olmuştur. 1866 yılında iki defa Tuna vilâyetine gönderilmiştir.¹¹⁵

Stefan Karaca, 1844'de Kızılağaç (Elhovo)'ın bir köyünde doğmuştur. Babası ile birlikte Dobruca'ya yerleşmişlerdir. Daha sonra İbrail'e geçerek çetecilerle ilişkiler kurmuştur. 1866 yılında Tuna vilâyetine gönderilmişti.

115- Kinov vd., Viorijenata Borba., s.191.

Daha önce de küçük çetelerin başında bulunan Hacı Dimitar ile Stefan Karaca bu sefer toplanmış olan bu büyük çetenin başında yer almıyorlardı. Çetenin amacı Kocabalkan'a geçip burada geçici bir hükümet kurmak ve ayaklanma çıkarmaktı.¹¹⁶

5 Temmuz 1868'de Tuna'yı Zıştovi yakınlarından geçen çete Türk sahil muhafızlarınca görülmüşlerdi. Kocabalkan'a geçmek isteyen çete ile 6 Temmuz'da ilk çatışmalar Kara İsa bağlığında meydana geldi. Burada 12 eşkiya öldürülmüş, bir eşkiya da yaralı olarak yakalanmıştır.¹¹⁷ Ertesi gün bir çarpışma daha olmuş ve eşkiya sekiz kişi daha kayıp vermiştir. Eşkiya devamlı olarak Kocabalkan yönüne kaçmaya çalışmaktadır. 9 Temmuz günü Batak köyünde sıkıştırılan eşkiya önemli ölçüde kayıp vermiştir. Kırk elli kişi kadar kalan eşkiya Gabrova yakınında izini kaybettirerek Kocabalkan'a ulaşmayı başarmışlardır.¹¹⁸

Olayın ciddiyetini kavrayan Bâb-ı Âli, Şura-yı Devlet Reisi Midhat Paşa'yı Tuna vilâyetine gönderdi. Midhat Paşa'nın gelmesiyle ihtilâl pek çabuk bastırıldı. Buzluca Balkanında kıştırılan çetenin etrafı sarıldı ve imha edildi. Çetenin elebaşlarından Hacı Dimitar ölmüş, Stefan Karaca ise yakalanarak idam edilmiştir.

116- Kinov, a.g.e., s.192-193.

117- Ahmet Refik, 1284 Bulgar İhtilâli, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, sayı 9 (86) 1341, s.140, (8 Temmuz 1284 tarihli Sabri Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği telgraf).

118- Ahmet Refik, a.g.m. s.147 (Sabri Paşa'nın 12 Temmuz 1284 tarihli telgrafı).

Çeteden yakalanan eşkıyanın üzerinde Bulgarlara hitaben yazılmış bir basılı broşür çıktı. Bunda Bulgarlara şöyle seslenilmekte idi:

"Ey Bulgar Karındaşlar.

Türk Hükümetinden gördüğümüz cevır ve teadi artık tahammül olunmaz dereceye varmıştır. Hükümet müşarün-ileyhâ ahvalimizi ıslâh edeceği yerde günden güne daha fena olmasını tercih etmekte olduğundan bunun diğer bir çaresi olmayıp yalnız hukuk ve serbestiyemizin istihsâli için cümlemiz silâhları elimize alarak işte bu kerre silâhı elimize almış olduğumuzdan size mukaddes bir misal gösteriyoruz binaen-aleyh bizimle beraber gelür iseniz şân ve şerefiyle müşerref olub insaniyet indinde mezmûm ve makdûh olan rabıka-i ecnebiyyeyi kabul etmemiş olan ecdadınız Krum Boris ve Simeon'un ahlâfı olacaksınız dest bend olarak istiklâlinize nail ve mazhar olmak için gelübde söze muavenet edecekler zu'miyle aldanmayınız hiç bir ferdin nasihatlarına kulak asmayub ümidiniz yalnız yekiyet ve kahraman olan vücudunuza müstenid olmalıdır çünkü anıs muavin ve dostunuz olub cünlenizi halâs eden şu yalnız vücudunuzdur.

Ey biraderler vakit ve saat geldi hukuk ve serbestiyemizin tehrisine cümlemizi davetle teklif ediyor işbu teklife riayet ve itaatle serbestiyet-i müstakileye şâyan bir millet olduğumuzu dünyaya beyân edelim. Her hangi milletten olur ise olsun hatta Müslüman dahi olur ise kendi ırzı ve namusu ile yaşayubda rahat duranın hayat ve memat ve mezhebi vekâya olunacaktır bizim muradımız tahammül olunmayan suistimâlâtı defî'yle hukuk-u serbestiyet-i, milliyemizin istihsalinden ibarettir.

Ey biraderler altun yeleli arslanın sadesi Balkan içinde bizi davet ediyor cümlemiz altında tecmi'yle bil-ittifak ve bir ağız ile ya serbesiyet ya ölüm diyelim.¹¹⁹

Koca Balkan

Hükûmet-i Muvakkata.

Basılı olarak hazırlanmış olan bu broşürden anlaşıldığına göre Bulgarlar artık ayrı bir devlet kurma düşüncesindedirler. Bu yolda mücadele edeceklerin ölümü göze almaları gerektiği de sonunda vurgulanmıştır. Çetecilerin tüm uğraşlarına rağmen Bulgar halkını ayaklandıramamışlardı. Bu konuda Filibe'deki Fransız Konsolosu Dozon, hükûmetine 14 Ağustos'ta şunları yazmaktadır :

"Herhalükârda bu maceradan ahlâk dersi alınmalıdır. Elllerinde silâhla Tuna'yı aşan insanlar, onların mevcudiyeti vatandaşlarını heyecanlandırıp hiç değilse kısmen ayaklanma çıkartacak diye inandırılmışlarsa, feci bir şekilde yanılmaktan kurtulamadılar. Bulgarlar, onlarla işbirliği yapmak şöyle dursun, alçaklığı son haddine vardırıdılar; asileri ihbar etmekle yetinmeyip kendilerine sığınmak isteyen yaralıları da hükûmet makamlarına teslim ettiler, hatta cellâtlık işini bile, mutad olduğu üzere zaptiyelerin değil, fakat gönüllü olarak Bulgarların yaptığı kesinlikle bildiriliyor."¹²⁰

119- Ahmet Refik., a.g.m. s.146.

120- B.N.Şimsir,a.g.e., C.II. I II, Dozan & Moustier, No 16., Philippolis, 14 VIII 1868, AAE-CPC, Tur.Philippolis 1857-1877, T.I f.159'dan alınmıştır.

Bu kesin başarısızlıktan sonra çete harekâtı son bulmuştur. 1868 yılında gönderilen çete daha önce gönderilen küçük çetelerin birleşmesinden meydana gelmişti. Bu şekilde Bulgar halkını ayaklandırmanın mümkün olamayacağı anlaşılmıştı. Bulgar tarihçileri bunu şöyle değerlendirmektedir :

1- "Dışarıdan silâhlı çeteler göndermekle halkı ayaklandırmanın mümkün olamayacağı açıkça anlaşılmıştır. Bunun için ülke içinde uzun hazırlık çalışması gerekmektedir.

2- Aynı şekilde liberal burjuvazinin ayaklanmadan yana değil, yabancı devletlerin müdahalesinden ve yardımından yana oldukları açıkça anlaşılmıştır." ¹²¹

Yine başka Bulgar tarihçileri ise şöyle değerlendirmektedirler :

"Bu çete harekâtı, Bulgar Kurtuluş Savaşı'nın kısa, fakat önemli bir dönemini kapsar. Çete harekâtı, teşkilâtlı ve tek merkezden yönetilen silâhlı mücadelenin başlangıcı olmuş, Bulgar halkının savaştı ruhunu kabartmış, yabancıların dikkatlerini Bulgarlar üzerine çekmiş, kilise meselesinin, yani muhtar bir Bulgar millî kilisesi kurulması işinin çözümlenmesini hızlandırmış ve ilerki Bulgar ayaklanmaları için faydalı olacak tecrübeler kazandırmıştır." ¹²²

Son çete hareketinin önemli sayabileceğimiz bir sonucu da şudur. İlk defa olarak silâhlı Bulgarlarla, silâhlı Türk

121- D.Kosev, Hr.Hristov, J. Angelov, Kratka Istoriya na Bilgariya, Sofya 1969, s.145.

122- Kinov, v.d., Viorijenata Borba s.210-211.

köylüleri karşı karşıya gelip çatışmışlardır. Türklerden epey ölen ve yaralananlar olmuştur. Bu bakımdan Bulgarlarla Türkler arasındaki ilişkilerde, henüz ufakda olsa bir yara açılmıştır. O gün için Filibe sancağında asker bulunmaması, sivil halkın kullanılması mecburiyetini doğurmuştu. Ancak bu ilerisi için bir hata olmuştur. Türk makamları Bulgar ve Türk halkını birbirine düşürme yolundaki Panslavist oyununa gelmişlerdir.

D-1876 İSYANI

1- Hazırlık Safhası

1862 yılından beri devam eden çete harekâtının bir netice vermemiştir. 1860 yılındaki son büyük çete hareketi de tam bir fiyasko ile sonuçlanmıştı. Rusya, bunun üzerine taktik değiştirmekte gecikmedi. Ayrıca çete harekâtının organizatörü olarak görünen Rakovski 1867 yılında ölmüştü. Harekâtın asıl düzenleyicileri olan Filibe Rus Viskonsolosu ile İstanbul'daki Rus Büyükelçisi İgnatief'in faaliyetleri su yüzüne çıkmaya başlamıştı. Özellikle Nayden Gerov'un faaliyetlerini kontrol etmek için Türk makamları sıkı takibe geçmişlerdi. Bunu haber alan İgnatief, Gerov'a uyarıda bulunmuştur. 25 Ekim 1868'de gönderdiği bu uyarı şöyledir :

"Bana gelen haberlere göre, sizi, Çaliki'yi ve bazı Bulgarları suça karıştırmak ve aynı zamanda son Bulgar hareketine Rus ajanlarının şahsen katılmalarıyla ilgili delil elde etmek arzusuyla, Türk hükümeti, en çevik ajanlarını, size yaklaşma ve mümkün olan bilgiyi toplama işiyle görevlendirmiştir. Sizin ve Çaliki'nin uyanık davranmanız için haber veriyorum."¹²³

¹²³- Dokumenti za Bilgarskata İstoriya Arhiv na Nayden Gerov, C.I. (1857-1870) s.474. Belge no. 417.

Bu durumda zaten hiç bir faydası görülmeyen çete hareketini sürdürmek tehlikeli olabilirdi. Taktik değiştirilmiş ve içte ihtilâl komiteleri kurma yoluna gidilmiştir. Yine kendilerini gizlemek gereğini duymuşlar ve bu sefer Vasil Levski'yi gizli ihtilâl komitelerini kurmakla görevlendirmişlerdir.

Vasil Levski, 1837 yılında Karlova'da doğmuş ve ilkökulu burada bitirmiştir. 14 yaşlarında iken babasını kaybedince, bir Bulgar papazı olan amcasının yanında kalmıştır. Rusya'ya gitmek istediği halde amcası tarafından gönderilmemiştir. Orta ikiye kadar okumuş ve papaz yardımcısı olmuştur. 1862 yılında Belgrad'a giderek Rakovski'nin kurmuş olduğu Bulgar Lejyonuna girmiştir. Bir yıl kadar burada arabacı çıraklığı yapmış ve 1863'de geriye dönmüştür. Birkaç ay Filibe'de hapsedilmiştir. Hapisten çıktıktan sonra iki yıl kadar Karlova'ya bağlı bir köyde öğretmenlik yapmıştır. 1866 yılında Kuzey Dobruca'ya geçerek öğretmenlik görevine devam etmiştir. 1867'de Eflâk'a geçerek Penayot Hitov'un çetesine girmiştir. Bu çeteyle birlikte Tuna vilâyetine geçmiş, tekrar Eflâk'a dönmüştür. 1870-72 yıllarında Edirne ve Tuna vilâyetlerindeki Bulgarlar arasında gizli İhtilâl Komitelerini kurmuş. Bununla kalmayan Levski köy ve kasabaları tek tek dolaşarak ihtilâl fikirlerini Bulgar halkı arasında yaymaya çalışmıştır.¹²⁴

İçeride gizli ihtilâl teşkilatı kurmakla görevlendirilen Levski'nin teorisi, aslında Rus Panslavist komitelerinin teorisidir. Buna göre : "Çete göndermekle Bulgar halkı ayak-

124- İ.Undjiev, Vasil Levski, Biografiya, Sofya 1947.

landırılmaz. Bu yüzden içerde çalışmak gerekir. İçerde kurulacak gizli ihtilâl teşkilâtı bölge komiteleri esasına dayanacaktır. Bu komiteler Bükreş'teki Bulgar İhtilâl Komitesi tarafından yönetilecek ve merkez burası olacaktır. Bükreş'teki merkezin emirlerine; bölge komiteleri kesin olarak itaat edecektir. Komiteler başkan, başkan yardımcısı, kasiyer ve üyelerden oluşacaktır. Merkez ile bölge komiteleri arasındaki irtibatı sağlamak için gizli posta kurulacaktır. Gizli teşkilâtın bir de gizli polisi bulunacaktır. Bunun üyelerini doğrudan doğruya merkez komitesi seçecek ve mahalli komiteler tarafından bilinmeyecektir.

Gizli teşkilâtın sıkı bir disiplini olacaktır. İhanet edenler, teşkilâtın parasını yiyenler, gizli mektupları açanlar ölümle cezalandırılacaklardır. Bu esaslar dahilinde, köylerde, kasabalarda, şehirlerde gizli ihtilâl komiteleri kurulacaktır. Bükreş'teki merkez ihtilâl komitesi yönetininde, bölge komiteleri Bulgar halkını ihtilâle hazırlayacaklardır. İhtilâl, uygun bir zamanda verilecek emir üzerine bütün bölgelerde birden çıkarılacaktır."¹²⁵

Gizli Teşkilâtın Bulgaristan'da temellerini atmak için Levski görevlendirildi. 1868'de bu maksatla Tuna vilâyetine gönderildi. İki buçuk ay kadar süren bir keşif gezisinde bulundu. İkinci kez Mayıs 1869'da Tuna vilâyetine gelen Levski, ilk mahalli ihtilâl komitelerinin temellerini atmıştır. Daha sonra Bükreş'teki Bulgar ihtilâl-

125- İ.Kinov, v.d., Viorijenata Lorba., s.215-229.

cileri arasında anlaşmazlık çıkmış ve 1869-1870 yılları arasında bir yıl kadar Levski Bükreş'te kalmıştır. Bu dönemde yerli ihtilâl komitelerinin kurulmasında bir duraklama görülmüştür. Nisan 1870'te "Bulgar Merkez İhtilâl Komitesi" kurulmuştur. Bu komitenin kurulmasıyla Levski üçüncü defa Tuna vilâyetine gönderilmiş ve içerdeki gizli ihtilâl komitelerinin kurulması hız kazanmıştır. Lovşa (Loveç)'da içerdeki ihtilâl komitelerinin merkezini kurmuştur. Levski bundan sonra Tuna ve Edirne vilâyetlerindeki, köy ve kasabaları dolaşarak birçok yerde gizli ihtilâl komitelerinin kurulmasını sağlamıştır. 1872'de çoğalan ihtilâl komitelerini birleştirme yoluna gidilmiştir. Bölge komitelerinin kurulmasını sağlamıştır. 1872'de çoğalan ihtilâl komitelerini birleştirme yoluna gidilmiştir. Bölge komitelerinin ilki Orhaniye (Botevgrad) kasabasında oluşturulmuş ve buna 15 mahallî komite bağlanmıştır. Bunun 12'si köy komiteleriydi. Bölge komitelerinin kurulmasına devam edildi. Ekim 1872'de Tatarpazarcık'ta, Kasım 1872'de İslimye, Eskizağra ve Tırnova'da, Aralık 1872'de de Lofça'da Bölge Merkez İhtilâl Komiteleri kurulmuştu.¹²⁶ Bu merkezlere çeşitli köy ve kasaba komiteleri bağlandı. Üç yıl içerisinde yaygın bir şekilde gizli ihtilâl komiteleri meydana getirilmişti.

Bu teşkilâatlanma ve ihtilâl hazırlığı, Panslavist Rus ajanlarının, özellikle İstanbul Rus Büyükelçisi İgnatief ile Filibe Viskonsolosu Gercov'un sürekli kontrolü altında

126- İ.Kinov v.d., Viorijenata Borba..., s.213-221.

yürütülmüştür. 1869-1870 yıllarında, Bulgar ihtilâlcileri arasında meydana gelen anlaşmazlıklardan dolayı Vasil Levski Bükreş'te kalmış ve bu arada içerideki gizli teşkilâtlanma durmuştu. Bu durgunluğu gidermek ve gizli teşkilatlanmayı hızlandırmak maksadıyla Gerov, İstanbul'daki Rus Büyükelçisi İgnatief'den Bükreş'e gitmek için izin istemiştir. Gerov'un 15 Aralık 1869 tarihli 85 sayılı yazısında İgnatief'e Bükreş'te meydana gelen anlaşmazlığı giderebileceğini bildirmektedir.¹²⁷ Buradan da anlaşıldığına göre Filibe Rus Viskonsolosu Nayden Gerov, Bükreş'teki ihtilâlciler Bulgarlar üzerinde oldukça etkili bir rol oynayabilecek durumdadır. Yine 1856 Paris antlaşmasının Karadeniz'in tarafsızlığı ile ilgili hükümlerin Rusya tarafından 1870'te tek taraflı olarak kaldırılması üzerine doğan tepkileri anlattıktan sonra Bulgar meselesini ortaya çıkarmak gerektiğine inanmış ve bunu gerçekleştirmek için 30 Kasım 1870 tarihli ve 80 sayılı yazısıyla İgnatief'ten izin istemiştir.¹²⁸ Bu yazıya İgnatief 10 Aralık'ta verdiği cevapta şimdilik Bükreş'e gitmesinin zamansız ve tehlikeli olacağını ve "Türk İmparatorluğundaki soydaşlarımızın durumlarını köklü bir şekilde değiştirme zamanı henüz gelmemiştir" demektedir.¹²⁹

127- Dokumenti za Bilgarskata İstoriya, Arhiv na Nayden Gerov, çast I. (1857-1870) s.521, Belge No. 462.

128- a.g.e., s.562. Belge No.500.

129- a.g.e., s.564-565. Belge No.504.

Rusya, Bulgarları daha önemli olaylar karşısında kullanmak üzere elinin altında hazır bulundurmayı uygun bulmuş bu nedenle 1870'te bir Bulgar meselesi çıkarılmasına karşı çıkmış, fakat içerdeki gizli teşkilâtlanma işini de hızlandırmaktan da geri durmamıştır.

Gizli ihtilâl teşkilâtının silâhlendirilmesi gerekmektedir. İçeride pazarlardan ve panayırlardan silâh teminine çalışılıyordu. Ancak komitelerin içeriden temin ettikleri silâh sayısı 200 ilâ 500'ü geçmiyordu. Oysa ihtilâl için 100.000 kadar silâh alınması tasarlanıyordu. İşte bu geriye kalan büyük silâhlânma Rusya'dan yapılacaktı. Silahlanma işini Panslavistler kontrol edip yürüteceklerdi. Büyük Panslavist komitelerin birinin bulunduğu Odesa, Bulgar ihtilâlcilerinin bir numaralı silâh deposu durumundaydı. Çete harekâtının elebaşlarından olan Filip Totû Bulgar komiteleriyle, Odesa Panslavist komitesi arasında silâhlânma işini yürütenlerden birisiydi.¹³⁰ Gizli ihtilâl komitelerinin kurucusu olan Levski, Rusya'dan silâh ve para temin etmiştir.¹³¹ 14 Haziran 1871'de Gerov, İgnatief'e şu şifreyi göndermiştir :

"Üç yıldır Bulgarları ayaklanmaya teşvik etmek için dolaşan gizli komite ajanları, Odesa'da silâh depoları bulunduğunu, bunların Eflâk'a getirilip silâhlı çetelerin yardımıyla Tuna'dan geçirileceğini ve Bulgaristan'da ayaklanma çıkarılacağını bana bildirdiler."¹³²

130- İ.Kinov, v.d. Vlorijenat Borba, s. 224.

131- Al.Burnov, "Kim viprosta za zamectnika na Levski.," Sbornik Pamet na Petir Nikov, Sofya 1940. s.62-69.

132- Dokumenti za Bilgarskata İstoriya, II. (1871-1876), s.18, Belge No. 17.

Yane Gercov, 22 Haziran 1871'de, Bulgar çetelerini silâhlandırmak için Odesa'dan Eflâk'a silâh getirildiğini bildirmektedir.¹³³ Bu yıl içinde yeni gizli ihtilâl komitelerinin kurulup silâhlandırılmasına devam edilmiştir. 1872 yılında Levski yeniden Tuna vilâyetine gelmiş ve yeni mahallî komiteler kurmuştur. Bu defa yakalanan Levski 6 Şubat 1873'de Sofya'da asılmıştır.

Levski'nin yakalanıp idam edilmesi, 1872 yılında tasarlanan ihtilâl işini aksatmış ve geri bırakılmıştır. Gizli teşkilâtın ortaya çıkarılmasından korkulmuştur.

Levski'nin yerine İslimiyeli öğretmen Atanos Tsvetkov Uzunov görevlendirilmiştir. Uzunov, Levski hayatta iken birisi 9 Kasım, diğeri 14 Kasım 1872'de olmak üzere iki defa buluşmuştu. Levski, Uzunov hakkında Belgrattaki ikinci Bulgar Lejyonuna şöyle yazmıştı :

"Dinleyenleri etkileyebilmek ve gerçek bir ihtilâlcı olabilmesi için en az dört yıl çalışması gerekmektedir."¹³⁴ Nitekim Uzunov kısa bir süre sonra Hasköy komitesi üeleriyle birlikte yakalanmışlardır. Bunun üzerine gizli ihtilâl teşkilâtında gevşeme ve çözülmeler baş göstermiştir. Türkiye'deki gizli ihtilâl komiteleri arasındaki bağları kuvvetlendirmek ve ihtilâl teşkilatını yeniden canlandırmak amacıyla birincisi 11-12 Mart 1873, ikincisi 20-21 Ağustos 1873'te olmak üzere Bükreş'te iki toplantı düzenlenmiştir. Birinci toplantıya Türkiye'deki komitelerden iki kişi, ikincisine ise üç kişi katılmıştır.¹³⁵

133- Dokumenti za Bilgarskata İstoriya, II.s.70, Belge No.76

134- Al Burmov, "Kim Viprosta za zamestnika na Levski", s.65.

135- I.Kinov, v.d., Viorijenata Borba, s.231.

Bu toplantılara Türkiye'deki komitelerin katılmamalarını sadece liderlerinden Vasil Levski ve onun halefi Uzunov'un yakalanmasına bağlamak doğru olmaz. Bükreş'te yaşayan Bulgarlar Panslavistlerin etkisiyle ateşli ihtilâlcilerdi. Bunların çoğu Türk hükûmetine karşı suç işlemiş ve buralarda yaşamak zorunda olan Bulgarlardı. Halbuki içerideki Bulgarların Osmanlı Hükûmetine karşı özel bir kin ve nefreti yoktu. Hattâ onlar hayatlarından memnun idiler. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanma taraftarı olan dışarıdaki Bulgarları yeterince desteklemekten kaçınmışlardır.

2- 1875 İhtilâl Tesebbüsü :

Fransa'nın 1870 yılında Prusya'ya yenilmesini fırsat bilen Rusya Başbakanı Prens Gorçakov, Ekim 1870'de Paris antlaşmasını imzalayan devletlere ünlü notasını göndermişti. Bu notada Karadeniz'in tarafsızlığı ile ilgili Paris antlaşması hükümlerini Rusya'nın artık tanımıyacağını bildirmişti. Bunun üzerine Londra'da 13 Mart 1871'de bir antlaşmayla, 1856 Paris antlaşmasının Rusya'nın isteği doğrultusunda değiştirilmişti.¹³⁶ Böylece Rusya 1856 Paris antlaşmasıyla kaybettiği prestijini tekrar kazanmış ve Avrupa Devletleri arasındaki dengeyi kendi lehine çevirmişti. Rusya'nın tekrar söz sahibi olmasından sonra Slav tahrikçileri Balkanlarda hızlı bir çalışma temposuna girmişlerdi. Bu tahrikler ve Hersek'in sosyo-ekonomik durumu nedeniyle 24 Temmuz 1875'te Hersek ayaklanması çıkmıştı.¹³⁷

136- Prof.Nihat Erim,Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt I. Ankara 1953, s.369-371.

137- E.Z.Karal, Osmanlı Tarihini C.VII, s.74-75.

Bosna-Hersek ayaklanmasının uzaması ve milletlerarası diplomatik bir mesele haline gelmesi üzerine, Bulgarları sürekli ayaklanmaya hazır tutan ve fırsat kollayan Rus Panslavistleri artık ayaklanma zamanının geldiğine inanıp, harekete geçmişlerdir. İstanbul'daki Rus Büyükelçisi İgnatiev, Bulgar ihtilâlcilerinden Stoyan Stambolov (1854-1895) ile görüşüp ayaklanma zamanı geldiğini hatırlatmıştır.¹³⁸ Aslında Bosna-Herkes ayaklanması Osmanlı topraklarında yaşamakta olan Bulgarlar arasında geniş yankı yaratmamış, pek kaynaşma doğurmamıştır. Ama dışarı Panslavistlerin etkisinde bulunan Bulgar mültecileri ayaklanma vaktinin geldiğine ve ne olursa olsun ayaklanma çıkartmak düşüncesine kapılmışlardı.¹³⁹

Stambolov ve Botev'in merkez ihtilâl komitesinden IV.Drasova yazdıkları mektupta : "Hersek isyanı devam ediyor ve Türkiye'nin ekonomik durumu kritiktir, bu nedenle ayaklanmamız başarılı olacaktır."¹⁴⁰ demektedirler.

Ayrıca Bükreş'te İhtilâl Komitesi'nin yayın organı Znamel (Bayrak) gazetesinde ayaklanmayı teşvik edici ateşli yazıları çıkmaktaydı. Bu gazeteyi Bulgar ihtilâlcilerinden Hristo Botev (1848-1876) çıkarmakta idi. Botev, Pansla-

138- İ.Kinov, Viorijenata Borba, s.236.

139- B.N.Şimsir, Rumeli'den Türk Göçleri C.II. s.L I .

140- Hristo Botev, Sıbrani sıçineniya C.I.Sofya 1958 s.497.

vistler tarafından yetiştirilmişti. Filibe Rus Viskonsolosu Nayden Gerov tarafından Rusya'ya öğrenime gönderilmiş, Panslavistler tarafından Odesa'da oturtulmuştu. 1875 yılında Bükreş'teki Bulgar İhtilâl Komitesinin başında yer alan Botev, ve komitenin diğer üyeleri Panslavistlerce beyinleri yıkanmış, körü körüne Panslavizm'e tabi olan gençlerdi. Bunlardan daha olgun ve serbest düşünebilen milliyetçi aydınlar, bu arada Lüben Karavelov komiteden atılmışlardı.

Panslavistlerin istekleri doğrultusunda hareket eden Bükreş Bulgar İhtilâl Komitesi 12 Ağustos 1875'de Hristo Botev başkanlığında toplanarak Bulgarları ayaklandırma kararı almıştır.¹⁴¹ Ayaklanma plânına göre : Bükreş'teki ihtilâlciler Edirne ve Tuna vilâyetlerine geçerek burada aynı anda ayaklanacaklardı. Hristo Botev Odesa'ya giderek 12000 silâh temin edecekti. Eski çetecilerden olan Panayot Hitov ise Sırbistan'da 2000 kişilik çete kurarak Tuna vilâyetine girecekti. Kocabalkan'a geçip buradaki Troyan manastırını üs yapacak ve ayaklanmanın başkumandanlığı. örevini yürütecekti. Diğer taraftan bir kundakçı grubu İstanbul'da panik yaratmak için 30-40 yerden yangın çıkaracaktı.¹⁴² İhtilâlciler, Bulgar ayaklanması patlak verdiği anda, Sırbistan, Karadağ ve Eflâk-Buğdan Prenslikleri Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açacaklar ve Bulgarların yardımına geleceklerine inanmışlardı.

Bükreş Merkez İhtilâl Komitesi ayaklanma kararı aldıktan sonra Rumeli halkına hitap eden bir de bildiri yayın-

141- İstoriya na Bilgariya, I. s.447-448.

142- İstariya na Bilgariya, I.s.448.

lamıştı. Bildiride Osmanlı Hükümetine karşı Türklerde dahil olmak üzere ayaklanmaya çağrılmış, ayaklanmaya katılmayacak tüm Rumeli halkı ölümle tehdit edilmişti.¹⁴³

Yurtdışından gelen ihtilâlciler her tarafta propaganda başlamışlardı.İhtilâlcilere göre beklenen zaman gelmiş ve bu fırsatı ne pahasına olursa olsun kaçırmamak gerekiyordu.

Propaganda hazırlıklarından sonra harekete geçilmiştir. İstanbul'dan 29 Ağustos'ta Eskizağra'ya gelen Stoyan Stambolov komiteleri toplamış ve 16 Eylül'de isyana karar verilmişti. Plana göre, 16 Eylül gecesi şehrin batı yakasında toplanılacak, hükümet konağı ele geçirecek ve Türk mahalleleri ateşe verilecekti. Kararlaştırılan günde 24 isyancı bir araya gelmiş, Stambolov şehre saldırmayı göze alamamış ve Balkana çekilmiştir. Eskizağra köylerinden isyana katılan hiç kimse olmamıştı. Bu deneme tam anlamıyla bir başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Stambolov yolda ihtilâlcilerden ayrılarak Bükreş'e dönmüştür. Arkadaşları yakalanıp dağıtılmıştır.¹⁴⁴

İkinci ayaklanma Rusçuk'ta yapılması planlanmıştı.Bunun başkanı Nokola Obretenov idi. Komite Rusçuk'ta ayaklanmanın çok güç olacağını hesaplamıştı. Çünkü burada bir askeri

143- S.A.Nikitin-V.D.Konobeev- Al.K.Burmov-N.T.Todorov, Osvobojdenie Bolgarii ot Turetskogo İga, Dokumenti v treh tomah, Tom I. 1875-1877. Moskova 1961 s.89-90 Belge No.27.

144- İ.Kinov,Vlorijen at Borba, s.236-238.

garnizon vardı ayrıca ahalinin çoğu Türklerden meydana geliyordu. Toplanma yeri Çervena-voda (Kızılsu) köyü olarak belirlenmişti. Burada bir de ihtilâl komitesi mevcut idi. 21 Eylül 1875'de İhtilâlciler kararlaştırılan yerde toplandılar. 20 ihtilâlcisi toplanmış bunlara Şumnu'dan gönderilen Vırban Yordanov kumanda ediyordu. Kocabalkan'a hareket eden ihtilâlciler, kendilerine yolda katılanlar olur diye ümit etmişler, ancak katılan olmamıştır. Başka yerde ayaklanma çıkmadığını görünce dağılmışlardır. Yolda elebaşı yakalanmış, bir zaptiyeyi öldürüp kaçmak isterken kendini de vurup öldürülmüştür. Böylece Rusçuk bölgesindeki ayaklanma denemesi başanlı olamamıştır.¹⁴⁵

Üçüncü ayaklanma bölgesi olan Şumnu'da 17 Eylül 1875'de ayaklanma tasarlanmış, ancak burada da 12 kişi toplanmıştı. Bu kadar kişiyle ayaklanmaya cesaret edememişler ve Balkan'a çekilmişlerdir. Diğer yerlerde herhangi bir kıpırdanış olmadığını görünce dağılmaya karar vermişler, ancak yakalanmışlardır. Sekiz kişi kürek cezasına çarptırılarak Musul'a sürülmüşlerdir.

Bükreş Merkez İhtilâl Komitesi'nin bütün Bulgarları ayaklandırma kararı alırken genel bir ayaklanma olacağını ummuştu. Ama hesapları tutmamış ve Bulgaristan genelinde 56 adet ihtilâlcisi toplanabilmişti.¹⁴⁶

Bu ihtilâl teşebbüsü göstermektedirki, Bulgar halkı bu gibi hareketleri tasvip etmiyor ve hayatından memnun görün-

145- İ.Kinov, Viorijenata Borba, s.243-244.

146- İ.Kinov, Viorijenata Borba, s.244.

mektedir. İhtilâlciler ise tamamen Rus Panslavistlerin oyuncağı durumunda olup onların arzu ve istekleri doğrultusunda hareket etmektedirler.

1875 ihtilâl teşebbüsünden sonra Türk makamları geniş çapta tutuklamalara girişmişlerdi. Bu Rusya'nın işine gelmiyordu. 1868 yılından beri hazırladıkları yerli gizli komitelerin çökmesine göz yumamazlardı. Bunun üzerine Rus Büyükelçisi İgnatief, İstanbul'da derhal devreye girdi. Mahmut Nedim Paşa üzerinde öteden beri etkili olduğu bilinmekteydi. Hattâ Mahmut Nedim Paşa bazı işler için İgnatief'e danıştığı ve onun tavsiyeleri doğrultusunda hareket ettiği bilinmekteydi. Rus Büyükelçisi İgnatief 2 Ekim 1875 günü Çar İkinci Alexandre'a şunları bildirmekte idi :

"Bu olaylara mümkün olduğu kadar az önem verilmesinin Türkiye'nin yararına olacağını Mahmut Paşa'ya anlattım. Kendisi tamamen benim fikrimi benimsemiştir. Onun sayesinde Osmanlı makamlarına emirler verilecektir. Bu emirler, bugünkü durumdan faydalanarak baskıyı artırmalarına imkân bırakmayacaktır, umudundayım."¹⁴⁷

Görülüyorki Rus Büyükelçisi, Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'yı avucunun içine almış ve kendi görüşlerini dikte ettirmektedir. Bulgar ihtilâlcileri korunmak istemektedir. İgnatief'in bu etkinliği Bulgar ihtilâlcilerine ilerisi için yeni ayaklanma cesareti verecektir.

Nitekim yine İgnatief'in tesiriyle, Edirne Genel Valisi Hürşit Paşa ile Filibe Mutasarrıfı Tosun Paşa görevden alın-

147- S.A.Nikitin, Ostvobojdeniye Bolgarii, s.127
Belge no: 52.

dılar. Edirne'ye Selânik Valisi Ömer Fevzi Paşa, Filibé Mutasarrıflığına ise İgnatief'e yakınlığı ile bilinen Kıbrıs Mutasarrıfı Aziz Paşa getirildiler. Yeni atanan vali ve mutasarrıflar daha önce tutuklanmış olan ihtilâlcileri serbest bıraktılar.¹⁴⁸

Demekki komitecilere vaad edilen destek yerine getirilmiş oluyordu. Güçlü idareciler görevinden alınmış, suçlu Panslavist ihtilâlciler ise güç kazanmış ve yeni çalışmalarında rahatça hareket edebileceklerdi.

3- 1876 Bulgar İhtilâli

Bükreş Bulgar Merkez İhtilâl Komitesi, başarısızlıkla sonuçlanan 1875 Bulgar İhtilâl teşebbüsünden sonra dağılma ile karşı karşıya kalmıştı. Bulgar ihtilâlcileri silahlı ayaklanmalardan bir sonuç alınamayacağı kanatına vardılar. Diğer taraftan Panslavistlerin doğrudan etki ettikleri bir grup genç Bulgar, tekrar ayaklanmaktan yana idi. Azınlıkta kalan bu grup için milletlerarası durum elverişliydi. Bosna-Hersek ayaklanması sürüp gitmekte, ve milletlerarası bir mesele haline gelmişti. Bu konuda milletlerarası bir konferans toplanması ve Bosna-Hersek için otonomi istenmesi ihtimali vardı. Yine 1870'li yıllardan beri Rusya Balkanlarda aktif bir politika sürdürmekte idi. Bu durumda Bulgarlar ayaklanmalı ve büyük devletlerin dikkatlerini üzerlerine çekmeliydiler. Böylece Rusya'nın da yardımı ile Bulgarların otonomi istekleri gündeme getirilebilirdi. Rus Panslavistleri

148- S.A.Nikitin, A.g.e., s.138-139, Belge No: 60.

ve onların etkisi altındaki genç Bulgar ihtilâlcilerinin görüşü bu yöndeydi.

Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin Hersek'teki isyancılarla uğraşan düzenli askerleri, Bulgarların rahat hareket etmelerini sağlayabilirdi. İstanbul'da hükümet, Rus Büyükelçisi İgnatief'in tesiri altında idi. 1875 ihtilâlinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra yeraltı gizli ihtilâl komiteleri büyük zarar görmekten ve takibattan kurtulmuştu. Bunda İgnatief'in tavsiyelerine göre hareket eden Mahmut Nedim Paşa'nın büyük rolü olmuştu.

Dağılmış olan Bükreş komitesinin yerine, ayaklanma taraftarı olan genç ihtilâlciler Bulgarlar Romanya'nın Yergöğü şehrinde yeni bir Bulgar Merkez İhtilâl Komitesi kurdular. Kurucuların yaşları 21 ilâ 31 arasında idi. "Yani, yeni ihtilâl komitesinin kurucuları ve üyeleri, Kırım savaşından sonraki yıllarda, Balkanlarda gelişen Panslavist eğitim hareketinin içinde yetişmiş kimselerdi. İçlerinden bir kısmı ise doğrudan doğruya Odesa'da okumuş Rus Panslavistlerinin ihtilâlciler ekolünden çıkmıştı. Bunlar profesyonel ihtilâlciler olarak yetiştirilmişlerdi. Gerek yaşları, gerek yetiştirmeleri bakımından Yergöğü komitesi üyelerinden hiçbirisi Panslavist doktrinin dışına çıkabilecek fikrî yetenekte değildi. Tersine bunların elebaşları, Panslavistlerin fikirlerini kendi fikirleriymiş zannedecek kadar endoktrine edilmişlerdi." 149

1876 İhtilâli doğrudan doğruya Rus Panslavistlerince yönetilen Bulgar ihtilâlcileri tarafından ülke dışında hazzırlandı. Yergöğü Bulgar Merkez İhtilâl Komitesi Kasım-

149- B.N. Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri, .II.
s. LVIII.

Aralık 1875'de yaptığı toplantılarda en kısa zamanda Bulgarları ayaklandırmayı kararlaştırdı. Ayaklanma 1 Mayıs 1876 günü yapılacaktı. Bulgaristan 4 ihtilâl bölgesine ayrıldı. (1) Tırnovo Bölgesi, (2) İslimye (Sliven) Bölgesi, (3) İvraca (Vraça) Bölgesi ve (4) Filibe Bölgesi olarak tespit edilmişti.¹⁵⁰

Bu bölgelere gidip ayaklanmayı hazırlayacak kişilerde tespit edilmişti. Her bölgeye bir başkan ve iki yardımcı tayin edilmişti. Tırnovo bölgesi için başkan St.Stambolov (1854-1895), yardımcıları G.İzmirliiev (1851-1876) ve H.Karaminkov (1846-1892). İslimye bölgesinde başkan İl.Dragostinov, yardımcıları G.Obretenov (1849-1876) ve Stoil Voyvoda. İcraca bölgesinde başkan St.Zaimov (1853-1932) yardımcıları ise N. Obretenov (1849-1839) ile N.Stavkov (1851-1936). Filibe bölgesine ise başkan P.Volov (1850-1876) yardımcıları G.Benkovski (1844-1876) ve G.İkonemov gönderilmişlerdi. Filibe bölgesi daha sonra Panagürişte (Otlukköy) olarak anılacaktır.¹⁵¹

Bunlar aynı zamanda Yergöğü Komitesinin kurucularıydı. Yani komiteyi kuranlar Tuna ve Edirne Vilâyetlerini kendi aralarında paylaşmışlar ve burada ayaklanma hazırlama görevini üstlenmişlerdi. İlginç olan nokta her bölgeye gönderilen ihtilâlcilerden bir veya ikisi Odesa'da okuyup Panslavist düşüncelerle dolu kimselerden olmasına dikkat edilmişti. Tırnovo için gönderilen St.Stambolov, G.İzmirliiev, İslimye için gönde-

150- İstoriya na Bilgariya, I.s.453., D.Straşimirov, İstoriya na Aprilskoto Vistanie, Filibe 1907, s.246-252'de ihtilâl bölgesinin başlangıçta 5 olduğunu, beşinci bölgenin de Sofya olduğunu yazıyor.

151- İstoriya na Bilgariya, s.453.

rilen G.Obretenov ve Filibe'ye gönderilen P.Volov, Odesa'-da öğrenim görmüş, Panslavist ihtilâlcilerde yetiştirilmiş kimselerdi. İvraca bölgesinde görev alacak olan N.Slavkov ise Rus vatandaşıydı.¹⁵²

Bu ihtilâlciler Ocak 1876'da Tuna'yı geçerek görev bölgelerine geldiler.Ayaklanma plânı genel çizgileriyle Yergöğü de hazırlanmıştı. 1 Mayıs 1876'da ayaklanma dört bölgeden birden patlak verecekti. Çete harekâtı şeklinde değil, bir kitle hareketi şeklinde olacaktı. Ayaklanmaya yerli Bulgar halkı da katılacaktı. İsyanın patlak vermesiyle birlikte Edirne, Tatarpazarcık, Filibe gibi büyük şehirlerde yangın çıkartılacaktı.¹⁵³ Demiryolları tahrip edilecek, telgraf telleri kesilerek, haberleşme engellenecek ve önemli köprüler yıkılacaktı.¹⁵⁴

Ayrıntılı ayaklanma plânlarını her bölge kendisi hazırlayacaktı. Bölgelerine gelen ihtilâlciler hemen hazırlıklara giriştiler. İlk önce yerli gizli ihtilâl komiteleri ile bağlantı kurdular. Komiteler arasında irtibat tekrar sağlandı. Haberleşme için gizli posta servisi, güvenlik için de gizli polis teşkilâtı kuruldu. Yeri komitecilerin yeminleri tazelendi ve yeni görevler verildi. En fazla 10'ar kişilik olan bu gizli komitelerin üyeleri, genellikle öğretmenler ve papazlardan meydana geliyordu. Bunların vasıtasıyla yerli hal-

152- B.N.Şimsir, Rumeli'den Türk Göçleri II.,s.I XXXI

153- D.Stragimirov,İstoriya na Aprikskoto Vistanie, I. Filibe 1907, s.242-246.

154- H.Gandev, Aprilsko Vistanie, Sofya 1956, s.70.

köy ve kasabadan 65 temsilci katıldı. Ayaklanmanın 1 Mayıs 1876'da çıkarılması için yeniden karar alındı. Eğer 1 Mayıs tan önce ihtilâlcilerden yakalanan olursa, kararlaştırılan tarihten önce derhal isyana geçilmesi için karar alındı. Georgi Benkovski ihtilâlin Başkumandanı seçildi ve kendisine yazılı olarak tam yetki verildi. Ayrıca bir komisyon seçilip harekât plânını hazırlamakla görevlendirildi.

17 Nisan 1876 da toplanan bu komisyon Filibe bölgesindeki harekât plânını tespit etti. 36 maddeden oluşan bu plân özetle şöyledir :

"İsyan 1 Mayıs'ta başlayacaktır. İsyanın başlamasıyla Edirne, Filibe, Tatarpazarcık, Korlova, İntiman, İzladı ve Sofya şehirleriyle isyana zararı dokunabilecek bütün köyler yakılacaktır. Demiryolları, telgraf telleri ve köprüler tahrip edilecektir. İsyan etmek istemeyen Bulgarlara karşı bütün şiddet yolları kullanılacak ve bunlar isyana katılmaya zorlanacaktır. Karışık köylerin Türk halkı öldürülecek, bunların evleri yakılacak ve malları yağma edilecektir. İsyan bölgesi içindeki Müslüman köyleri yakıldıktan sonra, önemli geçitler ve yollar tutulacak. Bulgar aileleri belli yerlerde toplanacak, silâhlı çeteler bazı yerlerde saldırıya, bazı yerlerde de savunmaya geçeceklerdi.¹⁵⁷

157- Filibe taraflarında zuhûr eden ihtilâlin tahkikatı hakkında, Filibe'de bulunan Komisyon-ı Fevkalâde azâsından bir zâtın tanzim ile Bâb-ı Aliye takdim eylediği Laiha-i Mühime'nin suretidir. Vesika No.6

(Maçka deresinde akd olunan Meclis-i Umumi kararname-i tercümedir. 17 Nisan 1876 Vekiller tarafından).

kın ayaklanmaya hazırlanmasına başlandı. Rusya'dan gelen para yardımıyla, silâhlendirilme işine girişildi. Silâh alımları baştan gizli yapılıyordu ancak baharın gelmesi ve ayaklanmanın yaklaşmasıyla silâhlanma hızlandı ve açıkça yapılmaya başlandı. En çok sıkıntıyı barut bulmakta çekiyorlar çünkü bu iş Türklerle Arnavutların elinde idi.¹⁵⁵

Ayaklanma hazırlıkları Filibe bölgesinde esaslı bir şekilde yapılmıştı. Burada Otlukkoy, Avratalan, Batak gibi büyük köy ve kasabalar ihtilâlin asıl merkezini oluşturdular. Diğer bölgelere nazaran bu bölgedeki hazırlıkların çok fazla olmasında Filibe'deki Rus Viskonsolosu Nayden Gerov'un çok büyük rolü olmuştur. Esasında biradaki ayaklanmayı Gerov hazırlamıştı. Gerov ayaklanma merkezlerinden birisi olan Avratalan'da doğmuştu. Nitekim ilk ihtilâl kurşunu da burada atılmıştı. 1876 ihtilâlinin hazırlanıp, çıkarılmasını Nayden Gerov'un yürüttüğünü Midhat Paşa Meclis-i Umumi önünde yaptığı konuşmada, "Bulgar komitelerinin Filibe'deki Rusya Konsolosu Nayden ve Rusçuk Konsolosu Maşin vasıtasıyla bir Bulgar fesadı çıkarmış"¹⁵⁶ olduklarını açıklamıştı.

Hazırlıkları yapılan ayaklanmanın son durumunu değerlendirmek üzere 14 Nisan 1876 günü Maçka Deresi (Obrişte) denen ormanlık bir yerde gizli bir toplantı yapıldı. Toplantıya 58

155- İstoriya na Bulgariya, I. s.456.

156- Ali Fuat Türgeldi, Mesail-i Mühimme-i Siyasiye (Yayın hazırlayan Prof.Dr.Bekir Sıtkı Baykal) Ankara 1957,C.II s.9.

cak olan ve kendisine yazılı yetki verilmiş olan Benkovski de burada bulunuyordu. Mektubu alan Benkovski hemen ayaklanma emri verdi. Otlukköy h k met konağı basıldı ve nahıye müdürü öldürüldü.¹⁵⁸ M d rle birlikte ailesi, çocukları, zaptiyeler, köyde misafir bulunan Filibe'li Şerif Efendi ve yakalanan bütün Müslümanlar isyancılar tarafından öldürüldü. Otlukköy'de ayaklanma bu şekilde başlamıştı.

Yine 20 Nisan günü Prasdım Derbendi köyüne haber ulaştırıldı ve orada da ayaklanma çıkartıldı. Türk ve Bulgarların karışık olarak yaşadıkları Strelça köyüne Otlukköy'den 100 kişilik bir çete gönderildi.¹⁵⁹ Ayaklanma plânı gereğince, karışık köylerin Türk halkı öldürülecek, bunların evleri yakılacak ve malları yağma edilecekti.¹⁶⁰ Bu plan önce Strelça köyünde uygulandı. 20 Nisan akşamı Strelça'ya ulaşan 100 kişilik çete, yerli Bulgar isyancılarıyla birlikte köyün Türk mahallesini yaktı. Türk ailelerinden sağı kalanlar camiye sığındı. 20 Nisan günü dört köy isyancıların eline geçmiş ve ayaklanmış oldu.

21 Nisan'dan itibaren isyancılar harekât alanlarını genişlettiler. Komitecilerin isyanı yönetmekle görevlendirdikleri Benkovski kumandasındaki bir atlı  ete, Otlukköy ile Tatarpazarcık arasında bulunan 10 kadar köyü dol şarak ayaklandırdı.¹⁶¹ önceden kararlaştırıldığına göre, ayaklanma

158- A.g.Tahkikat Raporu.

159- İ.Kinov v.d., Viorijenata Borba s.281.

160- 17 Nisan 1876 tarihi Maçka deresi vekiller heyetinin kararları. Adıgeçen tahkikat raporu.

161- İ.Kinov, a.g.e. s.282.

cak olan ve kendisine yazılı yetki verilmiş olan Benkovski de burada bulunuyordu. Mektubu alan Benkovski hemen ayaklanma emri verdi. Otlukköy h k met konağı basıldı ve nahiyeye müdürü öldürüldü.¹⁵⁸ M d rle birlikte ailesi, çocukları, zaptiyeler, köyde misafir bulunan Filibe'li Şerif Efendi ve yakalanan bütün Müslümanlar isyancılar tarafından öldürüldü. Otlukköy'de ayaklanma bu şekilde başlamıştı.

Yine 20 Nisan günü Prasdım Derbendi köyüne haber ulaştırıldı ve orada da ayaklanma çıkartıldı. Türk ve Bulgarların karışık olarak yaşadıkları Strelça köyüne Otlukköy'den 100 kişilik bir çete gönderildi.¹⁵⁹ Ayaklanma plânı gereğince, karışık köylerin Türk halkı öldürülecek, bunların evleri yakılacak ve malları yağma edilecekti.¹⁶⁰ Bu plan önce Strelça köyünde uygulandı. 20 Nisan akşamı Strelça'ya ulaşan 100 kişilik çete, yerli Bulgar isyancılarıyla birlikte köyün Türk mahallesini yaktı. Türk ailelerinden sağı kalanlar camiye sığındı. 20 Nisan günü dört köy isyancıların eline geçmiş ve ayaklanmış oldu.

21 Nisan'dan itibaren isyancılar harekât alanlarını genişlettiler. Komitecilerin isyanı yönetmekle görevlendirdikleri Benkovski kumandasındaki bir atlı  ete, Otlukköy ile Tatarpazarcık arasında bulunan 10 kadar köyü dolaşarak ayaklandırdı.¹⁶¹ önceden kararlaştırıldığına göre, ayaklanma

158- A.g.Tahkikat Raporu.

159- İ.Kinov v.d., Viorijenata Borba s.281.

160- 17 Nisan 1876 tarihi Maçka deresi vekiller heyetinin kararları. Adıgeçen tahkikat raporu.

161- İ.Kinov, a.g.e. s.282.

bölgesi içinde kalan Türk köyleri yakıldıktan sonra, Bulgar aileleri belli savunma yerlerinde toplanacak, çeteler bazı yerlerde saldırıya geçecek, bazı yerlerde ise savunma cephesi kurarak direnmeye koyulacaklardı. Benkovski'nin çetesi bunu gerçekleştirdi ve ayaklanma bölgesindeki beş Türk köyü yakıldı. Bununla yetinmeyip Tatarpazarcık'ın batısındaki Bellova demiryolu istasyonunu bastılar. İstasyonda bulunan memurlar ve Türkler öldürüldü. İstasyon binası ve büyük demiryolu köprüsü havaya uçuruldu. İsyancıların Tatarpazarcık'a saldıracakları zannedildi. Şehirde büyük bir panik baş gösterdi. Panik Filibe'ye kadar bölgeye yayıldı.

Benkovski, ayaklanma planı gereğince, dağınık ve küçük Bulgar köylerini önceden tespit edilip istihkâm edilen, ormanlık bölgesinde bulunan yerlere toplanma emri verdi. Bulgar köylülerine terkettikleri evlerini yakma emri verildi. Bu evlerin yerine ileride mermerden olanı yapılacağı vaadinde bulunuldu.¹⁶² Bölgedeki diğer köyler de diğer küçük çeteler tarafından ayaklandırıldı. Bulgar aileleri istihkâm edilmiş bölgelere taşındı ve terkettikleri evleri yakıldı. İsyana katılmak istemeyen Bulgar köylülere "köylerini terketmezlerse Türkler tarafından öldürülecekleri, bir Rus ordusunun Balkan'ı aşmağa hazır durumda" olduğu söylendi. Evlerini kendi elleriyle yakmak istemeyen Bulgar köylülerine, özellikle köy papazları ve köy öğretmenleri, evlerini yakmaları için zor kullandılar.¹⁶³

162- I.Kinov, v.d., Vlorijenato Borba, s.333.

163- a.g.e., s.332.

Bulgar ayaklanması üç gün içinde üç kazayı sardı. Filibe, Tatarpazarcık, Reştere kazalarında 50 kadar köy ayaklanma alanı içine girdi. Bu köylerin yedi tanesi savunma için tahkim edilmiş bulunuyordu. Bunlar Meriç nehrinin sağ kıyısında, Dospat Balkanı eteklerinde Batak, Braçkova ve Pruştenca, Meriç'in sol kıyısında Balkan eteklerinde Avretalan, Otlukköy, Prasdun Derbendi köyleri ve Flecik tepesi idiler. Yine ayaklanma plânına göre buralarda savunmaya geçilecek ve dışarıdan yardım gelmesi beklenecekti. Ayaklanma başta başarı kazanmış ve tutulmuş gibi görünüyordu.

Ayaklanma çıktığı zaman Filibe sancağında tek bir asker yoktu. Zaptiye sayısı ise çok azdı. İsyancılar, bundan istifade ederek, pervasızca Türk köylerine saldırmış, yağma etmiş, ellerine geçirdikleri Türkleri kadın, çocuk demeden kesip biçmişlerdi. Bu durum karşısında civar köylerde panik baş göstermiştir. Türk halkı, başlangıçta Bulgarlarla birlikte Rusların ve Sırpların geldiğini zannetmişlerdi. Türk halkı, çoluk çocuklarını, can ve mallarını korumak için silâhlanmaya başlamıştı. Yüzyıllarca bir arada yaşayan Türk ve Bulgar halkı asker olmadığı için karşı karşıya gelme durumundaydı. Yerli halkın birbiriyle vuruşmasını önlemek mümkün olamadı.

Ayaklanma başlar başlamaz Türk makamlarınca İstanbul'dan asker istendi. Fakat İgnatief'in avucunun içine düşmüş bulunan Mahmut Nedim Paşa asker göndermedi. İgnatief bunun bir ayaklanma olmadığını, Tatarpazarcık tarafında memnun olmayan demiryolu işçilerinin bir hareketi olduğunu, önemsenmemesi gerektiğini söylüyordu. Aslında Rus elçisi, ayaklanmanın büyümesini ve tutunmasını sağlamak ve bastırılmasını önlemeye çalışıyordu. Nedim Paşa bu sözlere inandı ve

gelen telgraflara önem vermeyerek asker göndermedi.

Neticede yerli Türk halkı kendi savunmasını kendisi yapmak durumunda kaldı. Aslında Panslavistlerin asıl amacı da buydu. İki halkı birbirine düşürüp düşman etmek ve bu iki toplumun bir arada yaşayamayacağı fikrini yaymaktı. Dolayısıyla da yerli Türkleri yurtlarından kovma zemini hazırlamaktı.¹⁶⁴ Mahmut Nedim Paşa bu sinsice hazırlanmış oyuna alet oldu. Asker gönderilmediğini gören mahallî makamlar ayaklanmayı halk gönüllüleriyle bastırma yoluna gittiler. Edirne Valisi Akif Paşa'nın ismiyle Filibe sancağındaki Türk halkına silâh dağıtıldı. Gönüllü halk kuvvetleri kuruldu.

Ayaklanmanın ilk günü yani 20 Nisan'da Strelça Köyü Türklerine saldıran isyancılar, camiye toplanmış olanları kuşatmıştı. Bundan kurtulan birisi civardaki Osmanköy, Ali Fakih, Demidişli, Türk köylerinden imdat istemiş buradan toplama gönüllüler iki gün sonra Strelça Köyünün imdadına koştular. 22 Nisan günü yapılan çatışmalar sonunda isyancılar dağıtıldı. İki gün içinde buradaki isyan bastırılmıştı. Otlukköy ile Avretalan arasında bu köyün Türklerin eline geçmesiyle isyanın ilk gediği açılmış oldu.¹⁶⁵

Türklerin meydana getirdikleri gönüllü birliklerinin ikinci hedefi Prasdın Derbendi köyü oldu. Kocabalkan'ın

164- İ.Kinov, a.g.e., s.286-288.

165- a.g.e., s.288-291.

eteğinde olan bu köyde ilk ayaklananlardandı. İhtilâlcilerden P.Volov bu köyde bulunuyordu. İhtilâlin ikinci günü buraya yaklaşan birkaç Türk öldürülmüştü. Üç gün sonra civar köylerden ve Karlova'dan toplanan gönüllü Türk halkı kitleleri, Karlovalı Tosun Bey kumandasında köye saldırdılar. Şiddetli çarpışmalar oldu. Köyün güneyine yaklaşanlar yangın çıkarmayı başardı. Bundan dolayı paniğe kapılan ihtilâlcilerin direnişi zayıfladı ve 26 Nisan'da burası da Türklerin eline geçti. Altı günde buradaki isyanda bastırılmış oldu.

Otlukköy istihkâm edilen yerlerdendi. Aynı zamanda ihtilâlin merkezi durumundaydı. Buraya saldırmakta çekinen gönüllüler ordusu askerin gelmesini beklediler. Otlukköye karşı hareket etmek için Hafız Paşa kumandasında bir miktar asker gönderilmişti. Askerlerin gelmesiyle birlikte 27 Nisan'da harekete geçildi. İsyancılar şiddetle karşı koymuşlardır. 28 Nisan'da çarpışmalar duraklamıştı. 29 Nisan'da Türk kuvvetleri kesin sonuç almak için harekete geçtiler. Köy kuşatıldı. 30 Nisan günü Türk kuvvetleri Otlukköy'e girmeyi başardılar. Bütün çağrılarak rağmen teslim olmayan isyancılar köy içinde de çarpışmaya devam ettiler. İsyancıların bir kısmı çarpışmalarda ölmüş geri kalanlarda esir alınmıştı.¹⁶⁶

Otlukköy'ün ele geçirilmesiyle Meriç'in sol kıyısındaki ayaklanma büyük ölçüde bastırılmış demektir. Bu böl-

gede Elecik tepesi ile Avretalan köyü direnmekteydi. Savunmayı elverişli olan Elecik tepesi isyancılar tarafından tahkim edilmiştir. İsyancıların elebaşısı Benkovski burayı teftiş etmiş ve memnuniyet verici bulmuştu. Gönüllü birlikler buraya da hareket etmek için asker gelmesini beklemişlerdi. Hasan Paşa kumandasında Niş'te asker gelmiş ve 1 Mayıs günü harekete geçilmiştir. Aynı gün içinde burası da ele geçirildi.¹⁶⁷

Ayaklanmanın başladığı Avretalan köyünde ise, isyana karşı olan yerli Bulgar halkı, komitecilere karşı 29 Nisan'da saldırıya geçmiş ve ileri gelenlerini yakalayıp hapsedmişlerdi. Hapsedilenler arasında, P.Volov'da vardı. İsyana karşı olan Bulgarlar, bunları Türk makamlarına teslim etmeye hazırlanırken Otlukköy tarafından gelen çek arkadaşlarını kurtarmış ve Balkan'a doğru kaçmışlardır.¹⁶⁸

Bölgedeki ayaklanmanın lideri G.Benkovski çetesiyle birlikte 1 Mayıs günü Kocabalkan'a doğru kaçmaya başlamıştı. Böylece, yurtdışında yetiştirilip yerli Bulgar halkı arasına gönderilen Panslavist kundakçılar, bölgeyi yakıp yıkararak harabeye çevirmiş, binlerce masum insanı evsiz barksız bırakmış, sonunda da kendi başlarının çaresine bakmak için sonuna kadar bile direnmeden kaçmayı tercih etmişlerdir. Benkovski, Balkan'a doğru koşarken baştanbasa bir yangın mahalline dönmüş olan bölgeye bakarak "seni yendim Türkiye, Avrupa görecektir ve fikrini söyleyecektir."¹⁶⁹ demiştir.

167- a.g.e., s.300-302.

168- " s.303

169- Türk İnkılâp Tarihi Arşivi Dosya No 134, Bulgarca "Trakya" Gazetesi, "Nisan Ayaklanması"

Çetesi yolda azala azala üç kişiye düşen Benkovski, Kocabalkan içinde öldürülmüştür. Eflâk'tan gönderilen diğer iki komitesi P.Volov ve G.İkonov ise kendilerini Yantra nehrine atarak intihar etmişlerdir. Böylecek Meriç'in sol kıyısındaki isyan son bulmuştu.

Yenilip kaçan Benkovski'nin bu sözleri son derece ilginçtir. Başarısız olan bu ayaklanmanın sonunda kaçarken "seni yendim Türkiye" diyebilmesi, isyan amacının başlangıçtan beri Bulgaristan'da karışıklık çıkarmak olduğunu ortaya koyuyor. "Avrupa görececek ve fikrini söyleyecek", sözü ise bu kargaşalık ve isyan sayesinde Avrupa kamuoyunun dikkatlerini Bulgaristan'a çekmek olduğunu açıkça belirtmektedir. Ne gariptir ki bu isyandan sonra Panslavistlerin Avrupa'da yaptıkları menfi propaganda sayesinde tüm Avrupa özellikle de Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü savunan İngiltere, Türklere karşı cephe alacaktır. Adeta Benkovski'nin bu sözleri teyid edilecektir.

Meriç Nehrinin sağ kıyısında, Rodoplara doğru gelişmiş ayaklanmayı ayakta tutan üç köy vardı. Pruštenca, Braçkova ve Batak köyleri. İsyancılar tarafından tahkim edilen bu bölgede 10 kadar köy de ayaklanmaya katılmıştı.

Pruštenca köyü iyi tahkim edilmişti. 26 Nisan'dan itibaren Tımriçli Ahmet Ağa, Adil Ağa ve İsmail Ağa komutasında gönüllüler harekete geçmişler, fakat şiddetli bir direnişle karşılaşmışlardı. 29 Nisan'da Filibe'den Reşit Paşa komutasında bir miktar asker gelmiş, isyancılara teslim olmaları için çağrıda bulunulmuştu. Teslim olmayı kabul etmeyen isyancılar şiddetle direnmişlerdi. Bunun üzerine köye çevrilmiş ve top ateşine tutulmuştur. Kilise ve köyün büyük evlerine çekilen isyancılar çarpışmaları sür-

dürmüşler, teslim olmamak için kadınları ve çocukları öldürmüş, kendileri de intihar etmişlerdir. 2 Mayıs'ta ayaklanma bastırılmıştır. En fazla direnebilen köylerden birisi Prustenca olmuştur.

Braçkova köyüne, Benkavski tarafından, ayaklanmayı hazırlamak üzere Vasil Angelov Petleskov (1845-1876) adında birini atamıştı.¹⁷⁰ Acımasız birisi olan Petleşkov daha Nisan ayında tethiş yoluyla köye hakim olmuştu. Ayaklanmak istemeyen masum Bulgarları öldürmekten ve hapsetmekten çekinmemiştir. Bu şekilde köye hakim olan Petleşkov ayaklanmanın birinci günü Braçkova'da isyan bayrağını çekmişti. Civardaki 7-8 köyün halkını da buraya getirerek, savunma hazırlıklarını tamamlamışlardı. Bu arada bölgedeki üstünlüğünü kabul ettirmek için civardaki Türk köylerine saldırılarda bulunmuşlar ve birçok masum Türk'ün kanına girmişlerdir. 23 ilâ 25 Nisan tarihleri arasında saldırılarına devam etmişlerdir. Bunun üzerine civardaki Türk köylüleri harekete geçerek 30 Nisan'da Braçkov'a köyünü kuşatmışlardır. Fakat köy bir kaleyi andırdığından ele geçirmek mümkün olamamıştır.

Beş gün boyunca kuşatılmış olan köy, 5 Mayıs'ta Hasan Paşa ve 6 Mayıs'ta Reşit Paşa kuvvetlerinin gelmesiyle teslim olmuştur. Bulgar ileri gelenleri Petleşkov'u Türk askerlerine teslim etmişlerdir. Petleşkov, Tatarpazarcık'a götürülerek yolda zehir içerek intihar etmiştir.¹⁷¹

170- Kratka Bilgarska Endsiklopediya, C.Iv. s.118

171- İ.Kinov, v.d. Vlorijenata Borba, s.320-329.

Braçkova isyancıları Alikoç, Aydınköy, Çomakçı ve diğer Türk köylerine düzenledikleri saldırılarda epey masum Türk'ün kanına girmişlerdir.

Rodopların eteğinde, üçüncü ve son ayaklanma merkezi Batak köyü idi. Bu köy 22 Nisan günü ayaklanmaya katılmışlardı. İsyanın başlatılmasıyla Bataklıklar civarda yakaladıkları Türkleri öldürmeye başlamışlardı. Bu haberler üzerine bospat Balkanı müslüman köylüleri toplanmışlardı. Tatarpazarcık Meclisi Batak'taki ayaklanmayı bastırmak için Ahmet Ağayı görevlendirmişti. Ahmet Ağa gönüllülerle birlikte Batak köyü yakınına gelmiş ve asileri teslim olmaya çağırmıştır. Asiler teslim olmayı kabul etmemişlerdir. bunun üzerine 29 Nisan ile 2 Mayıs günleri şiddetli çarpışmalar meydana gelmişti. 3 Mayıs'ta gönüllüler köyü ele geçirmişlerdir. İsyancıları kılıçtan geçirmişlerdir.

Batak köyü, daha sonra Avrupa kamuoyunda istismar edilerek korkunç katliam yapıldığını ileri sürmüşlerdir. Ayrıca sansasyon rakamlar vererek İngiliz kamuoyunu Türkler aleyhine ayaklandırmışlardır. Mösyö Bering Batak'ta 5.000 kişinin öldürüldüğünü raporunda belirtmiştir. Oysa Batak nüfusu 3.000'i bulmaktadır. İsyan sırasında bu köye başka yerlerden Bulgar halkı gelmemişti.¹⁷² Öyle ise sağ kalanları 1781 olarak gösterildiğine göre Batak'ta ölen Bulgar sayısı 1000 civarındadır.

Filibe sancağındaki isyan Batak'ın ele geçirilmesiyle son bulmuştu.

172- İ.Kinov, v.d., Viorijenata borba, s.314.

Tuna vilâyetinde ayaklanma için iki bölge seçilmişti. Birincisi Tırnova bölgesi, ikincisi ise İvraca idi.

Tırnova bölgesine St. Stambolov, G.İzmirliiev ve H. Karaminkov gönderilmişti. 27 Nisan'da Stambolov Filibe'deki ayaklanmayı haber alır almaz isyan emrini vermişti. Kendisi bir köyde kalmış ve fiilen ortaya çıkmamıştır. Diğer isyancılar ve İzmirliiev yakalanmışlardır.¹⁷³

Diğer ayaklanma bölgesi seçilen İvraca'ya lider St. Zaimov (1853-1932) yardımcıları N.Obretenov (1849-1939) ve N.Slavkov (1851-1936) Rus vatandaşı olan Slavkov, Şubat 1876'da Türk makamlarınca yakalanarak hapsedilmiştir. Rus vatandaşı olması nedeniyle daha sonra serbest bırakılmış, fakat ayaklanma çalışmalarına katılmamıştır.¹⁷⁴ Obretenov ise korkudan tekrar Mart 1876'da Tuna'yı geçerek Eflâk'a kaçmıştır. Yalnız kalan Zaimov ise etkili olamamıştır. Çorbacıların direnişi ve İvraca'ya Türk askerinin gelmesiyle halkı ayaklandıramamıştır. Aslında İvraca Türk makamları, yurt dışından gönderilen komitecilerin çalışmalarını zamanında önlemesini bilmiştir. Bu yüzden ayaklanmaya meydan verilmemiştir.¹⁷⁵

İvraca'da ayaklanmanın çıkmayacağı anlaşılması üzere Eflâk'ta bir çete gönderilmiştir. Çeteyi Hristo Botev (1848-1876) yönetiyordu. 200 kişiden meydana gelen çete 17 Mayıs 1876'da Tuna'yı geçmiştir. Çete hemen farkedilerek zabtiyeler ve askerler tarafından takibe başlanmıştır.

173- İ.Kinov, v.d., a.g.e., s.330-331.

174- Kratka Bilgarska Entsiklopediya C.IV. s.551.

175- a.g.e., C.II. s.381

İvraca'ya doğru hareket eden çete 1 Haziran günü Volo tepesinde sıkıştırılmıştır. Burada Botev vurulmuştur. Geriye kalanların bir kısmı da yakalanmıştır. Çeteye yerli Bulgarlardan hiç kimse katılmamıştır.¹⁷⁶ Bu çetenin dağıtılmasıyla 1876 ihtilâlinin son ümidi de sönmüştür. "Böylece 40 yıla yakın bir zamandır, eğitim yoluyla, gizli ihtilâl teşkilâtı kurmak yoluyla, çete göndererek ve nihayet profesyonel ihtilâlciler görevlendirilerek hazırlanan Bulgar ayaklanması çabucak bastırılmıştır. Türk karşı saldırısına hiçbir Bulgar ayaklanma merkezi 10 gün dayanamamıştır. 2 Haziran 1876 günü Rusçuk'taki Fransız Konsolosu Aubert şöyle yazmaktadır: "Bulgar ayaklanması bitmiş telâkki ediliyor. Dışarıdan gelmiş tahrikçiler tarafından çıkarılmış olan hareket, asla milli olmamıştı ve bu itibarla zaten dayanamazdı."¹⁷⁷

Ayaklanma politik amaçlardan dolayı çıkarılmıştı. Osmanlı topraklarında ayrı bir Slav Devleti kurmak veya Bulgarları imparatorluktan koparmak fikriyle hazırlanmıştı. Ayaklanmayı hazırlayanların arkasında Rusya ve Panslavizm vardı. Ayaklanma dışarıda hazırlanmış, içeriye gönderilen profesyonel ihtilâlciler tarafından çıkarılmıştı. Filibe Rus Viskonsolosu Nayden Gerov'un bulunduğu bölgede ayaklanma iyi bir şekilde hazırlanmış ve yine en fazla Filibe ve Tatarpazarcık'ta isyancılar etkili olmuşlardır. Aslen Bulgar olan bu bölgede Avretalan'da doğan Gerov, isyanın hazırlanmasında rol oynamıştır. Gerov'u destekleyen

176- H.Kinov, a.g.e., s.353-363

177- B.N.Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri C.II.s. C III.

ve İstanbul'daki devlet adamlarını etkisi altına almış olan Rus Büyükelçisi İgnatief'in rolünü de unutmamak gerekir.

Ayaklanmanın asıl liderleri dışarıdan gelmişlerdi. Ancak ikinci ve üçüncü derecedeki elebaşılar yerli Bulgarlardandı. Bunların çoğunu öğretmen ve papazlar teşkil ediyordu. Çünkü, Rus Panslavistler kilise ve okullara çok önceden el atmışlardı. Papazların bir kısmı ile öğretmenlerin çoğu Rusya'da yetiştirilmişlerdi. Ayaklanmaya katılırken bunlar gönüllü ve bilinçli idiler.

Rakat köylü Bulgarlar, kendi isteklerinin dışında zorla, bilinçsiz olarak ayaklanmaya sürüklenmişlerdir. Ayaklanma hazırlıkları sırasında propaganda ile katliamla, korkutulmuşlardı. Kasten çıkarılan bu korku neticesinde Bulgarlar, ayaklanma çıkarılacağından habersiz silâhlanmışlardır. İsyan çıktığı zaman çoğu silâh tehdidi ile asilerin yanında yer almak zorunda kalmışlar. Geriye dönüş yollarını kapamak için kendi evlerini, kendi elleriyle yaktırtmışlardı. Buna rağmen isyan bir kitle hareketi olmaktan çok uzaktı. Temelsiz olan bu ayaklanmalar bir kibrit alevi gibi parlayıp sönmeye mahkûmdu.

S O N U Ç

Osmanlı idaresinde, Bulgarlar uzun yıllar mutlu bir hayat süregelmışlerdir. Devletin himâyesini görmüşler ve 19. yüzyıla gelinceye kadar en ufak bir hoşnutsuzlukları veya devlet idaresine karşı bir ayaklanmaları görülmemiştir.

Rusya, sıcak denizlere kavuşma plânlarını gerçekleştirmek için bileğinin gücüyle yapamadığını çeşitli hileli yollara başvurarak gerçekleştirmek istemiştir. Kuzey'den güneye giden yol Balkanlardan geçiyordu. Özellikle İstanbul ve Boğazlara sahip olabilmesi için öncelikle Bulgarları yaşadığı bölgelerde hakimiyet kurması gerekiyordu. Gönderdiği çeşitli ajanları vasıtasıyla Osmanlı idaresinde mutlu bir şekilde yaşayan Bulgarları kıskırtmaya başladı. Balkanlara sahip olabilmenin yolları Bulgarları kendi taraflarına çekmek ve onların desteğini sağlamaktan geçiyordu.

Fatih Sultan Mehmet bütün Ortodoksları Fener Rum Patrikhanesine bağlamış ve onlara geniş dini selâhiyetler tanımıştı. Rumlar zamanla rüşvetle önemli dini makamları ellerine geçirmişler. Kendi milletlerinin dışında olanlara hayat hakkı tanımamışlardır. Özellikle, Rumlar baskılarını Bulgarlar üzerine yoğunlaştırmışlar. Dini vazifeleri için değişik adlar altında çeşitli vergiler topluyorlardı. Bulgarlar din adamlarının, eğitimi, tesirleri, terfi şansları

yoktu, kendilerinden üstün olan Yunanlılar tarafından aşağılık hizmetkârlar olarak kullanılıyorlardı. Yunanlıların ahlâk seviyesi son derece düşüktü ve Bulgarlara çeşitli yollardan baskılarını sürdürüyorlardı.

Osmanlı idaresinden memnun olan Bulgarlar işte bu Rum Kilisesinin uyguladığı zulümlere karşı tepki gösterdi. İlk Bulgar uyanışı bu baskılara tepki olarak doğdu.

Rumlara karşı Bulgarlar arasında bir düşmanlık uyanmıştı. Bu fırsatı Ruslar kaçırmadılar. Bu kin ve düşmanlığı yavaş yavaş Osmanlı Devleti aleyhine çevirdiler. 18. yy. sonlarında başlayan bu kışkırtmalar devamlı olarak değişik ad altında 19. yy. ortalarına kadar devam etti. Devamlı Rusların tahrikleriyle karşı karşıya kalan Bulgarlar bütün bunlara rağmen Osmanlı Devletine karşı bağlılıklarını sürdürmüşler ve kendilerini Osmanlı Devleti'nin bir parçası saymakta devam edegelmişlerdir. Bulgarlar arasında 1835'-den başlayarak 1850 yılına kadar çeşitli isyan teşebbüsleri görüyoruz. Ancak bunları daha çok Tanzimat'ın getirdiği yeniliklere ayak uyduramamanın neticeleridir. Tanzimat birçok yenilikler getirmiş ve İmparatorluğu baştan başa düzene koyma çabasıdadır. İlk uygulamaları Rumeli topraklarında başlatmıştır. Tabii ki bu düzenlemeler memleketin menfaatleri içindi. Osmanlı Devletinin Rumeli'de giriştiği bu ıslahat çalışmaları Rusya'nın hiç hoşuna gitmemişti.

O refah düzeyi artmış, kültür yönünden gelişmiş bir Bulgaristan istemiyordu. Yapılan çalışmalar daha meyvelerini vermeden Bulgarları kışkırtma faaliyetlerini arttırdı. Her ilâç acıdır, ancak sonuçta insanı iyileştirir. İşte zamanlamasını çok iyi yaparak ilâcın verildiği zamanda ajanlarını

göndermiş ve ayaklanmaları için Bulgarları kışkırtmıştır. 19. yy. ilk yarısında 1841 Niş İsyanı, 1859-1850 Vidin İsyanları görülmüştür. Bunlar birer köylü isyan niteliğini taşır. İsyancılar, Rusya'nın da kışkırtması neticesinde, yeni düzenlemeler istemektedirler.

Kırım Harbi neticesinde toplanan 1856 Paris Konferansı ile Rusya'nın nüfuzu Balkanlarda önemli ölçüde kırıldı. Kaybettiği bu prestiji tekrar kazanmak için var olan Slavlık cereyanını bir devlet politikası haline getirmekte gecikmedi. Slav milliyetçiliğini yaymak ve idare etmek için Balkanlarda çeşitli yerlerde konsolosluklar kurdu. Bunların başına Rusya'da yetişmiş ve Slavcılık fikriyle aşılarmış militanlar getiriliyordu. 1857'de Filibe'de kurulan Rus Viskonsolosluğunun başına aslında Bulgar olan ve Rusya'da yetiştirilmiş Nayden Gerov'u getirdi. Bu adam Bulgarları Osmanlı Devleti aleyhine devamlı tahrik etti. Çeşitli komitecilik hareketlerini destekledi ve para yardımı bulundu. Tabii ki bu paralar Rusya tarafından gönderiliyordu.

Bütün bu çalışmalara rağmen dışarıdan yetiştirilip gelen ve Bulgar halkını ayaklanmaya zorlayan komitecilere

Bulgarlar rağbet göstermemiş, hatta onlarla Osmanlı Koluk Kuvvetlerine katılarak çarpışmışlardır. 1862'de 1868 yılına kadar çeşitli zamanlarda Tuna'yı geçip Bulgaristan'a giren komiteciler her seferinde başarısızlığa uğramışlar ve yakalanmışlardır.

İşte yüz yıllık kışkırtma politikası ve Bulgarları Osmanlı idaresinden koparıp Rusya'nın himayesi altına alma çalışmaları netice vermemiştir.

1868'den sonra çete hareketinin netice vermediğini görünce bu sefer içten bir ihtilâl yapılması yoluna gidilmiş ve çeşitli çalışmalar yapılmıştı. Nisan 1876'da patlak veren ihtilâl plânlarına göre 200 köyle birden ayaklanacaklardı. Ancak yine başarılı olamamışlar, sadece 55 köy ayaklanmıştır. Görüyoruz ki, Bulgarlar Osmanlı idaresinden memnun. Ruslar Bulgarların kötü idare edildiğini propaganda etmesine rağmen, o tarihlerde Balkanları dolaşan İngiliz Tarihçi Edwards : "Bulgaristan'ın Hristiyan halkı, Türkler tarafından fena idare edilmiyordu. Mezhep, hürlüğüne sahip bulunuyorlardı. Bazı şehirlerin belediye imtiyazları vardı ve eyâletler de bir takım muhtariyet haklarından faydalanmakta idi. İktisadi bakımdan köylüler, Rus köylüsünün maruz bulunduğu kötü durumdan çok uzaktılar, Mithat Paşa'nın ahilâne valiliği esnasında önemli bir refâh seviyesi de kazanmışlardı." demektedir.

Görülüyor ki Bulgarlar her bakımdan iyi idare ediliyor ve çeşitli imtiyazlara sahiptiler. Bu yüzden Osmanlı Devletinden ayrılmak için yapılan isyanları desteklemişti.

Neticede zorla 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi neticesinde Osmanlı Devletinden koparılmışlardır. Bulgarlar bir yerden alınıp diğer bir milletin idaresi altına verilmiş oldu çünkü Bulgar halkını idare edenler Rusya'nın güdümünde giden Panslavistler olmuşlardır. Bulgarlar hiç bir zaman kendi devletlerini kendileri idare edemediler. Yüz yıllı aşkın bir zamandan beri bu durum devam etmektedir. Günümüzde Rusya'nın güdümünde olan bir Şövenist Bulgar idaresini hepimiz yakından takip edip görmekteyiz.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmet Cevdet Paşa; Tezâkir (13-20), T.T.K. Yay. Ankara 1960.
- Ahmet Cevdet Paşa; Tarih-i Cevded, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1901.
- Ahmet Refik; 1284 Bulgar İhtilâli, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, Sayı 9 (86) 1341.
- Ahmet Refik; "Osmanlı İmparatorluğunda Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi", Türk Tarih Encümeni Mecmuası, No: 8 (85), İstanbul 1341.
- Ahmet Refik; Türk İdaresinde Bulgaristan, Ed.İak. Mecmuası c. VIII., Sayı 7, İstanbul.
- AKTEPE, Münir; "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Lâir, Türkiyat Mecmuası, c. X. (1953)
- ARSAL, Prof. Sadri Maksudi; Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları, Çeltüt Basımevi, İstanbul 1955.
- AYNI, M.Ali; Milliyetçilik, Maarif Basımevi, İstanbul 1943.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı; Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, IV, İstanbul 1982.
- Başbakanlık Arşivi, (S.A.) Bulgaristan İrade Kataloğu, nr. 89.
- BOTEV, Hristo; Sıbrani Siçineniya, Sofya 1958.
- BURMOV, Al.; "Kim Viproza za zamestnika na Levski", Sbornik Pamet na Petir Mikov, Sofya 1940.
- BURMOV, Al.; Krizata v Bilgarskiya revolütsionen tsentralen komitet prez esent 1875 h. i sizdavanete na Gürgevskiye tsentralen revolütsionen komitet, Plovdiv 1957.
- CLAIR, S.C.B.-BROPHY, C.A.; Twelve Years Study of the Eastern Question in Bulgaria, Chapman And Hall, London, 1877.

- PALÇEV, T.; Dokumenti za Bilgarskata İstoriya, I-II, Arhiv na Mayden Gerov, Çast I (1857-1870), Çast II (1871-1877), BAN. Sofya 1931-32.
- DRIAULT, Edward; Şark Meselesi (Çev: Nafiz) Muhtar Halit Kütüphanesi, İstanbul 1328.
- Entsiklopediya, A-YA, Bulgar Bilimler Akademisi 1974, Sofya s. 775.
- ERİM, Nihat; Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, Ankara 1953.
- GANDEV, H.; Aprilsko Vistanie, Sofya 1956.
- GIBBONS, H.A.; (Tercüme: Ragıp Hulusi) Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, İstanbul 1928.
- GÜKBİLGİN, M.Tayyib; "İki Bulgar Tarihçisinin İddiaları İle İlgili Mülâhazalar" Tarih Dergisi, Sayı 19 (1964)
- HARBIS, David; A Diplomatic History Of The Balkan Crisis Of 1875-1878, Archon Books, London 1969.
- İbnülemin M.-Kemal İnal; Son Sadrazamlar, Dergâh Yay. İstanbul 1982.
- İNALCIK, Halil; "Rumeli", İslâm Ansiklopedisi, c. IX.
- İNALCIK, Halil; Tanzimat ve Bulgar Meselesi, T.T.K. Basımevi Ankara 1943.
- İNALCIK, Halil; "Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu", Belleten, XXIII (1959).
- İstoriya na Bilgariya, c.I., Dirjavno İzdatelstvo Nauka i izkustvo, Sofya 1961.
- JELAVICH, Barbara; The Balkans, Prentice-Hall Inc., New York, 1965.
- JELAVICH, Barbara, The Establishment Of The Balkan National States 1840-1920, University of Washington Press, Washington 1977.

- KARAL, E.Ziya; Osmanlı Tarihi, c. VII, T.T.K Basımevi, 2. baskı, Ankara 1977.
- KINOV, I.-ATANASOV, Jt.-HRISTOV, D.-ÇOLPANOV, B.; Viorijenata Borba na Bilgarskiya Narod Sreštu Osmanskoto Gospodstvo, Dirjavno Voenno Izdatelstvo, Sofya 1961.
- KOCABAŞ, Süleyman; Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlarda Panslavizm, Vatan Yayınları, İstanbul, Ağustos 1986.
- Kratka Bilgarska Entsiklopediya, Bilgarska Akedemiya na Naukite, IV cilt, Sofya 1967.
- Mac Dermott, Mercia; A History of Bulgaria 1393-1885, Frederick A. Praeger Publisher, New York 1962.
- Mehmet Şeref; Bulgarlar ve Bulgar Devleti, Hakimiyeti Milliye Matbaası 1934, Ankara, 63 Sayfa.
- MIKİTİN, S.A.-Monobeev V.P.-BORNOV Aİ.-TODOROV, N.T.; Osvobojdenie Bolgarii ot Turetskogo İga, Dokumenti v treh tomah, Moskova 1961.
- PERRELLİ, Osman Luri; Tuna Boyu Tarihi, İstanbul 1942.
- RICHARD, Lach Von; The Bulgarian Exarchak, Its History And The Extend of İt's Authority in Turkey, T.Fisher Unwin, London 1907.
- STAJİMİROV, P.; İstoriya na Aprilskoto Vıstanie, Filibe 1907.
- STAURIANOS, L.S.; Balkan Federation A History of The Movement Toward Balkan Unity in Modern Times, Archon Books, Hamden-Connecticut, 1964.
- SUMNER, B.H.; Peter The Great And The Ottaman Empire, Basil Blackwell, Oxford, 1949.
- STAURIANOS, L.S.; The Balkans 1815-1914, Holt Rnehart And Winston, New York 1966.

- ÇİNGİR, Bilal Nedim; Rumeli'den Türk Göçleri, c. II., Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1970.
- TÜRKÜLDİ, A. Fuat; Mesail-i Mühimme-i Siyasiye (Yayına hazırlayan Prof.Dr.B.Sıtkı Baykal) Ankara 1957.
- Türk İnkılâp Tarihi Arşivi, Dosya No: 134, Bulgarca "Trakya Gazetesi", "Kisan Ayaklanması."
- Undjiev, I.; Vasil Levski, Biografiya, Sofya 1947.